N.A. BOGDAN

ORAŞUL IAŞI

MONOGRAFIE ISTORICĂ ŞI SOCIALĂ, ILUSTRATĂ

Editura
Tehnopress
IAŞI

NICOLAE ANDRIESCU-BOGDAN
(1858-1939)

Scurtă biobibliografie

1. **DATE BIOGRAFICE.** Asupra datei naşterii viitorului istoriograf, poet şi dramaturg Nicolae ANDRIESCU-BOGDAN **(N. A. Bogdan)** planează o incertitudine. În manuscrisul **Notiţă biografică** din Dosarul XXI al „Arhivei N.A. Bogdan”, păstrat la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iaşi, autorul monografiei ORAŞUL IAŞI spune: „Sunt născut în Iaşi, *în anul 1858, luna maiu în 10 (st.v.)...".* Dar, în acelaşi dosar, se păstrează originalul documentului eliberat la data de *2* iulie 1895 de către Primăria municipiului Iaşi, „ţinînd loc de act de naştere”, din care rezultă că N.A. Bogdan s-a născut în Iaşi „în anul 1854, luna mai 10”.

Familia BOGDAN se trage din postelnicul Dumitru Bogdan, „proprietar” şi Suzana, casnică. Tatăl lui N.A. Bogdan, Gheorghe, era de loc din Botoşani. Mama sa, Irena (zisă şi Profira) era fiica preotului Tudor ANDRIESCU, „de la biserica din Lunca Bîrnovei". Iată, deci, explicaţia numelui său, Nicolae Andriescu-Bogdan.

Studiile primare le-a făcut în Iaşi. „Am învăţat în şcoala din Trei Sfetite, avînd ca institutor pe fostul Diacon şi Povestitor Ioan (sic!) Creangă, la care am stat în gazdă aproape trei ani”, scria N.A.Bogdan. A urmat cursurile liceale la Gimnaziul „Alexandru cel Bun” şi la Liceul Naţional, fără a le termina, deoarece rămîne orfan la vîrsta de 16 ani (1874). în 1879 s-a înscris la Conservatorul de Muzică şi Declamaţiuni din Iaşi, ale cărui cursuri le-a absolvit la 11 iulie 1882 („cu premiul întîiu cu coroană”). Lipsesc mărturii despre preocupările sale din perioada 1874-1879, dar putem deduce că este începutul carierei sale de „publicist”, deoarece între 1875-1876 redacta o revistă lunară, intitulată *Scrieri amuzante.* în anul 1878 publica în *Femeia română* şi *Telegraful* din Bucureşti, iar în anul 1879, în publicaţiile ieşene *Steaua României* şi *Zimbrul.* A fost angajatul profesorului Victor Castano, ca „scriitor şi traducător”, perioadă în care s-a „perfecţionat în limba franceză şi în alte obiecte clasice”. între 1878-1881 a fost „secretar al Corpului de Portărei al Curţii de Apel din Iaşi”.

Din 1881, mărturiseşte N.A. Bogdan, „am fost angajat ca gagist la Teatrul Naţional de la Copou şi la alte teatre din ţară şi din provinciile Bucovinei şi Basarabiei”. A mai deţinut funcţiile de „tachigraf redactor (stenograf, n.n.) al Consiliului Permanent al judeţului Iaşi” (1891-1893), ofiţer al Stării Civile de la Primăria Iaşi, Secretar general al Primăriei şi prim-ajutor de primar.

În anul 1895 s-a căsătorit cu Alice-Isabela Barozi, realizînd împreună numeroase călătorii în străinătate, prilej pentru documentare în arhivele şi bibliotecile respectivelor ţări (Franţa, Germania, Belgia), în 1920 îl găsim bibliotecar al Societăţii Franco-Române „Lutetia”.

La propunerea primarului C.B. Pennescu, în 1904, redactează şi tipăreşte (în numai patru luni!) lucrarea monografică ORAŞUL IAŞI - ODINIOARĂ ŞI ASTĂZI, care, în 1913, în cea de-a doua ediţie, va deveni ORAŞUL IAŞI - MONOGRAFIE ISTORICĂ ŞI SOCIALĂ ILUSTRATĂ, opera capitală a vieţii sale, pentru care zadarnic s-a străduit, între 1917-1937, să întocmească o a treia ediţie, "revăzută şi mult adăogită”. S-a pensionat în luna martie 1917, dar şi-a continuat activitatea ca publicist, istoriograf, poet, dramaturg. Pentru meritele sale a. fost decorat cu diverse ordine şi medalii, între care Ordinul „Coroana României” în grad de cavaler, acordat de regele Ferdinand I, în 1922, sau Ordinul „Officier d’Instruction Publique” pentru „servicii aduse Franţei”. în 1937 a fost propus de profesorul universitar Ilie Bărbulescu pentru titlul de ,'Doctor honoris causa” al Facultăţii de Litere din Iaşi.

A locuit în strada Albineţ nr.4, unde a decedat în ziua de 17 aprilie 1939, fiind înmormîntat la Cimitirul „Eternitatea” din Iaşi.

2. **OPERA LUI N.A. BOGDAN.** Pînă la întocmirea unei lucrări complete privind viaţa şi opera acestui mare iubitor Ia laşului, redăm, succint, cîteva din titlurile lucrărilor sale:

a. *Scrieri literare-.* **Frunze verzi,** 1892 (versuri şi epigrame); **Povestiri şi anecdote din popor,** 1892; Şi **nouă şi vechi,** 1893 (volum de 276 pagini); **Să rîdem,** 1902 („cronici, satire, amintiri"); **Pentru amintirea lui Ion Creangă,** 1918 (broşură); **De haz şi de necaz,** 1929 („mişmaş literar artistic"), **Poveşti** şi bazaconii, ediţia a IlI-a, 1936; Cuibul fericirii, nuvele (nedatată). .

b. *Scrieri dramatice.*

- originale: 30 de comedii (două volume a cîte 15 comedii); **Şase piese istorice;**

Bursucul (comedie), 1896; **Arta de a vorbi, recita şi declama,** 1899 (broşură);

- traduceri şi adaptări: Hamlet, Prinţul Danemarcei, după Shakespeare, 1887; traduceri din Moliăre, Beaumarchais, Zola, Al. Dumas etc.

Multe din scrierile dramatice ale lui N.A. Bogdan au fost reprezentate pe scena Teatrului Naţional din Iaşi.

c. *Scrieri monografice.* **Oraşul Iaşi-odinioară şi astăzi,** ediţia I, 1904, **Monografia Universităţii din Iaşi, 1860-1905,**1906, pentru care a primit Medalia de Aur; **Oraşul Iaşi-Monografie istorică şi socială ilustrată,** ediţia a Il-a, 1913-1-915; **Regele Caro! I şi a doua sa Capitală,** 1916; **Societatea Medico-Naturalistă şi Muzeul Istorico-Natural din Iaşi, 1830-1919,** 1919; **Asistenţa socială în Basarabia,** 1922; **Călăuza oraşului Iaşi, 1923; Din trecutul comerţului moldovenesc şi mai ales a) celui ieşean, 1925; Centenarul Farmaciei Centrale Werner cu amănunte asupra tuturor farmaciilor din Iaşi, 1827-1927,** 1927; **Creditul Funciar Urban din Iaşi, 1881-1931, 1931; Cel mai nou ghid al laşului,** 1932.

d. *Activitatea publicistică.* Sub iscălitură proprie sau sub pseudonimele Basile N., Cezar, Clio, Dan, Iassiensis, N. a Irinei şi altele, N.A. Bogdan a desfăşurat o intensă activitate de publicist în domenii variate, colaborînd la diverse ziare şi reviste din ţară şi străinătate. între periodicele din ţară, amintim: *Steaua României, Zimbrul, Liberalul, Pactul social, Curierul intereselor generale, Arhiva, Mişcarea, Evenimentul, Opinia, Ecoul Moldovei* şi altele din Iaşi, *Telegraful, Femeia Română, Constituţionalul* etc. din Bucureşti, *Familia* din Oradea, *Gazeta săteanului* din Rîmnicu Sărat, *Amicul familiei* din Gherla, *Glasul Basarabiei, Curierul Stanicului, Carmen Silva* etc.

A colaborat la *Revue Parisienne, La Revue Franco-Italienne, L 'Universite Literaire, Revue Firenzienne, Gefliigel Bdrse* (Leipzig) etc.

În revista *Cele trei Crişuri* din Oradea a publicat un amplu articol **laşul- Aspecte istorice asupra trecutului şi prezentului vechii capitale a Moldovei. în** *Revue Firenzienne* (St. Etiene - Franţa) a publicat articolul **La Roumanie - pays que Ies Franţais doivent mieux connaître** (1902). în *Cultura poporului* din Cluj a publicat (27 iulie 1924) interesantul articol **Cea mai veche societate literară românească JUNIMEA din Iaşi.** în *Arhiva,* pe lîngă numeroasele articole privind istoria laşului, în 1912, publică **Bibliografia „Oraşului Iaşi”** (238 de referiri la lucrări din autori străini cu privire la trecutul laşului), lucrare ce va apărea ulterior în broşură.

Remarcăm şi faptul că el însuşi va scoate următoarele reviste: - în 1875-1876 - *Scrieri amuzante,* în 1878, foaia literară săptămînală *Cabinetul de lectură,* în perioada 1903-1905, revista socială şi literară *Lupta cu viaţa,* după ce în perioada 1883-1884 scoses *Arta.*

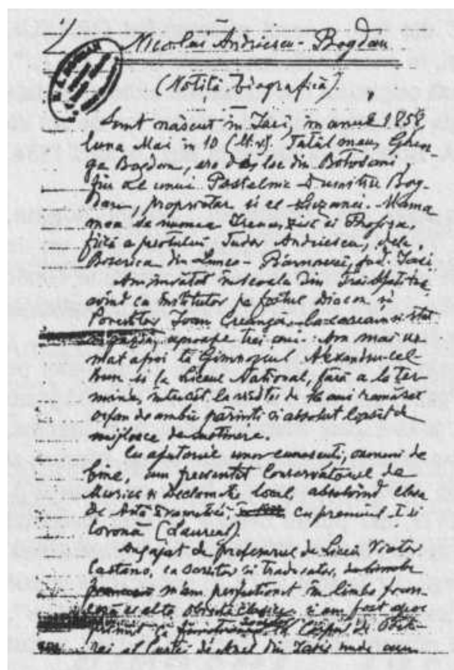
e. *Diverse-.* în 1937, la editura Socec din Bucureşti i-a apărut **Istoria neamului românesc povestită în zece şezători de moş Andrei Gurăbogată.** A rămas în manuscris lucrarea monografică **laşul - leagăn al unirii tuturor românilor, 1916-1918,** datată 1936.

„Cronicarului laşului autentic”, cum era numit N.A. Bogdan, i-au acordat cîteva pagini Ionel Mafiei în volumul II **din Personalităţi ieşene** şi Aurel Leon în **Umbre,** volumul IV. Recenta reeditare a monografiei sale este încă o dovadă de preţuirea pe care, fie şi tardiv, ieşenii i-o acordă, acum la aproape 140 de ani de Ia naşterea autorului celei mai documentate monografii despre oraşul Iaşi de pînă acum.

Olga RUSU
Constantin OSTAP

X

octombrie 1997

Nicolai Andriescu-Bogdan

(Notiță biografică).

Sunt născut în Iași, în anul 1859 luna Mai în 10 (st. v.). Tatăl meu, Gheorghe Bogdan, era de loc din Botoșani, fiu al unui Pitar Dumitru Bogdan, proprietar și el [illegible]. Mama mea de numele Elena, zisă și Profira, fiică a preotului Tudor Andriescu, de la Biserica din Lunca-Păcurari, jud. Iași.

Am învățat în școala din Trei Sfetitele având ca institutor pe fostul diacon și povestitor Ioan Creangă la casa lui și stat [illegible], aproape trei ani. Am mai urmat apoi la Gimnaziul Alexandru cel Bun și la Liceul Național, fără a le termina, întrucât la vârsta de 16 ani rămăsei orfan de ambii părinți și absolut lipsit de mijloace de întreținere.

Cu ajutorul unor cunoscuți, oameni de bine, am frecventat Conservatorul de Musică și Declamație local, absolvind clasa de Artă Dramatică, ~~[illegible]~~ cu premiul I și coroană (laureat).

Angajat de profesorul de liceu Victor Castano, ca copist și traducător, [illegible] ~~[illegible]~~ m-am perfecționat în limba franceză și alte obiecte clasice, și am fost apoi [illegible] și funcționar [illegible] Căilor de Fier [illegible] al [illegible] din Iași unde [illegible]

Notă

DESTINUL UNEI CĂRŢI

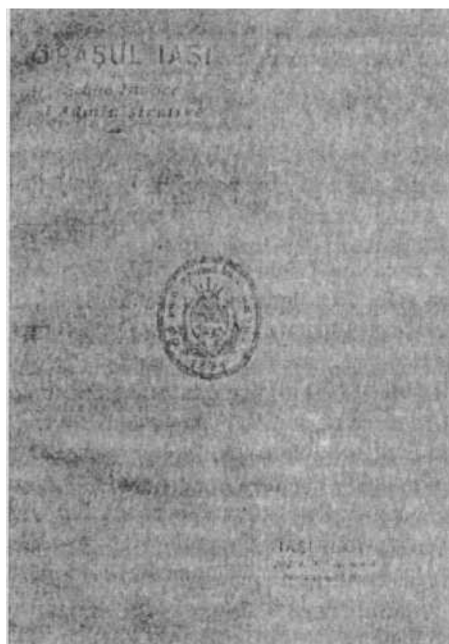
Folosim acest titlu pentru notele ce urmează gîndindu-ne la analogia între soarta monumentalei **lucrări a lui G. Călinescu Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent** şi monografia **Oraşul** Iaşi-a istoriografului N.A. Bogdan, păstrînd, fireşte, proporţiile.

Dacă cea de-a doua ediţie a **Istoriei literaturii** române... a avut şansa să fie pregătită încă din timpul vieţii autorului, astfel încît acum dispunem de două .reeditări (cea din 1980 a Fundaţiei Europene Drăgan şi cea din 1988 îngrijită de Al. Piru), în cazul lucrării Iui N.A. Bogdan, care se retipăreşte acum (ediţia a doua, 1913-1915), autorul, care a depus un enorm efort pentru realizarea celei de-a treia ediţii, nu a mai avut satisfacţia să o definitiveze în timpul vieţii sale, iar împrejurările dramatice de după 1940 nu au permis editorului Ath. D. Gheorghiu să scoată ediţia pregătită în 1944.

1. Prima ediţie a monografiei

N.A. Bogdan a redactat şi tipărit prima ediţie a monografiei sale în 1904, la cererea primarului C.B. Pennescu, primind, fireşte, un sprijin material (volumul trebuia dăruit Familiei Regale ce urma să participe, în octombrie 1904, la sfinţirea bisericilor restaurate - Sf. Neculai Domnesc şi Trei Ierarhi), dar bazîndu-se pentru redactare doar pe propriile-i forţe. în ultima pagină a celei de-a doua ediţii a monografiei el explică geneza primei ediţii. Membrii Societăţii Ştiinţifice şi Literare din laşi hotărîseră, în şedinţa din 13 mai 1894, întocmirea unei „monografii a laşului”, de care să răspundă: A.D. Xenopol, dr. N. Leon, V.C. Buţureanu, A.C.Cuza, I. Tanoviceanu, V I. Atanasiu, A.D. Atanasiu, N.Beldiceanu, Gr.C. Buţureanu, T.T. Burada, Gh.Ghibănescu, P. Gîrcineanu etc. „... Ca ieşean, născut şi trăit aicea, spune N. A. Bogdan, mi-am iubit, poate mai mult decît alţii, oraşul, şi am citit, şi am cules, oricînd alte ocupaţii mi-au îngăduit, cărţi vechi şi nouă, documente, hărţi, stampe, gazete, tradiţii şi povestiri de la bătrîni, tot ce mi se părea a avea atingere cu ceea ce a fost sau ceea ce mai este capitala Moldovei, fără credinţă că eu le voi întrebuinţa pentru vreo alcătuire oarecare; aşteptam doar pe aceea a Societăţii Ştiinţifice şi Literare, pentru a o colecta şi pe ea (...). Pe lîngă materialul întîmplător ce posedam, - o picătură într-un lac - cercetai şi adunai, în curs’ de trei luni, de prin bibliotecile şi arhivele publice şi particulare, cît şi de pe la mai mulţi bibliofili şi chiar buchinişti din Iaşi, Bucureşti şi de aiurea, tot ce putui şi crezui interesant (...) şi, la termenul fixat, - volumul **Oraşul Iaşi odinioară şi astăzi,** fu înmînat înaltei Familii Regale. Acesta fu **Oraşul Iaşi,** ediţia I.”

Se ridică fireasca întrebare dacă ediţia a doua cuprinde sau nu reproducerea ediţiei din 1904. Răspunsul este negativ. Nu numai titulatura lucrării este schimbată **(Oraşul Iaşi - odinioară şi astăzi** pentru ediţia din 1**904** şi **Oraşul Iaşi - Monografie istorică şi socială ilustrată** pentru ediţia din 1913-1915), dar şi cuprinsul respectivelor ediţii diferă. Acest lucru a fost remarcat de dr. P. Zosin în articolul **O** operă **de erudiţie despre oraşul Iaşi** *(Adevărul,* 28 septembrie 1913) vorbind despre primele două fascicole ce apăruseră: „Dar fascicolele acestea nu amintesc decît pe departe întîia ediţiune. în realitate este o lucrare aproape total nouă şi surprizătoare, mai ales prin erudiţiunea ce o desfăşoară (...). Cele 96 de pagini ale celor dinţii fascicole reprezintă chintesenţa a 145 opere documentare şi 20 de reviste cercetate...” în interviul cu N.A. Bogdan *(Cuvîntul,* 10 octombrie 1913), V. Răsure menţiona apariţia unei noi ediţii „cu totul refăcută şi cu o materie împătrită, mai bogată şi mai interesantă.”

Coperta

Despre această primă ediţie a monografiei **Oraşul Iaşi - odinioară şi astăzi,** istoricul A.D.Xenopol, propunînd-o pentru premiul Academiei Române, scria în 1905: *„...Ar trebui să fim foarte fericiţi dacă oraşele noastre ar poseda asemenea lucrări asupra lor”.*

În acelaşi an, Nicolae Iorga a făcut o critică aspră acestei lucrări, cu referiri la partea istorică. Se ştie că N.A.Bogdan, vorbind despre denumirea laşului, a afirmat: *„...Tîrgul Iaşilor sau Ieşilor, ori al Iasigilor, denumit în trecut, în documente oficiale, Forum Filistenorum, pare dar o localitate a cărei soartă şi denumire să se perpetuieze”.* Marele istoric, în recenzia făcută acestei monografii, nota: *„...Discuţia pe mai multe coli despre municipiul Iaşi şi originile sale antice sînt tot ce poate fi mai zadarnic(...) D. Bogdan nu e un istoric şi nu bănuieşte măcar ce trebuie să fie şi cum trebuie să fie... nefiind încă măcar o singură colecţie de documente ieşene, datorită vreunui particular sau vreunei societăţi pentru studierea istoriei laşului, materialul nu ajunge pentru a da o expunere coerentă şi plină de viaţă...”*

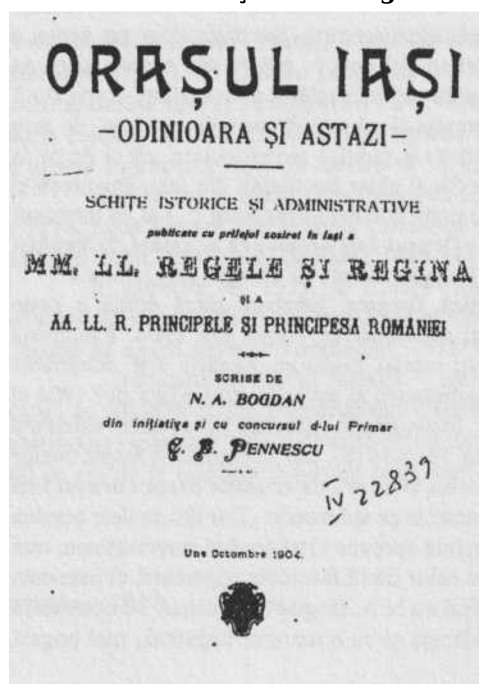

Familia Regală a României la 1904

N. Iorga era, la acea dată, adeptul ipotezei lui Bandinus (1646), preluată apoi de Dimitrie Cantemir, după care denumirea de IAŞI ar veni de la acel „... văcar sau morar, IAŞ, care, în vechime, păştea oile pe locurile unde s-a ridicat apoi curtea domnească”. Ca urmare, la propunerea lui N. Iorga, Academia Română a premiat o modestă monografie a satului Răşinari, întocmită de un oarecare I. Păcală. Este adevărat că N. Iorga găsea şi cuvinte de preţuire: *„...Nu se poate lăuda îndeajuns rîvna autorului în a găsi materialul bogat de ilustraţie, care face din lucrare un interesant album al Iaşilor şi chiar al vieţii istorice a Românilor.”*

Se va vedea că, la apariţia celei de-a doua ediţii a monografiei lui N.A. Bogdan, istoricul va adopta o atitudine mult mai înţelegătoare, relevînd calităţile lucrării.

2. A doua ediţie a monografiei

ORAŞUL IAŞI
-ODINIOARA ŞI ASTAZI-
SCHIŢE ISTORICE ŞI ADMINISTRATIVE
publicate cu prilejul sosirei în Iaşi a
MM. LL. REGELE ŞI REGINA
şi a
AA. LL. R. PRINCIPELE ŞI PRINCIPESA ROMÂNIEI
SCRISE DE
N. A. BOGDAN
din iniţiativa şi cu concursul d-lui Primar
G. B. PENNESCU
IV 22839
Una Octombrie 1904.

Pagina de titlu la ediţia I

Timp de nouă ani (1904-1913), N.A. Bogdan a lucrat la pregătirea celei de a doua ediţii, „refăcută şi mult adăogită”. De data aceasta, lucrarea se intitula **Oraşul Iaşi - Monografie istorică şi socială ilustrată - Iassy MCMXIII-MCMXV (1**913-1915). Explicaţia indicării anilor 1913-1915 constă în aceea că, iniţial, lucrarea a apărut In **12** fascicole şi abia în final sub forma unui volum compact de 552 de pagini, în 4°, cu 550 ilustraţii (vezi *Ecoul Moldovei,* 20 noiembrie 1914). Fascicolele apărute începînd din 1913, trimestrial, au pe copertă sigla tipografiei H. Goldner. Volumul final a fost tipărit la „Tipografia Naţională” I.S.Ionescu & M.M. Bogdan, 1913-1915.

Autorul a ţinut seama de critica făcută de N. Iorga ediţiei din 1904, documentîndu-se temeinic. în broşura sa **Bibliografia Oraşului Iaşi** (1912) el arăta: „Din 1904 am adunat material nou privitor la trecutul oraşului Iaşi. Am cercetat multe cărţi vechi, documente, acte şi am notat şi unele amintiri ale bătrînilor, întrucît ele mi-au părut vrednice de luat în samă”. A rezultat o lucrare valoroasă, care şi acum se bucură de aprecierea cititorilor. La data apariţiei ediţiei a doua, dr. P. Zosin scria: „D. Bogdan ne surprinde în toată puterea cuvîntului prin opera sa de înaltă erudiţie”. în *Propăşirea din* 15 iunie 1915, lucrarea era apreciată drept „monumentală”.

Faţă de ediţia I, autorul a utilizat o nouă redactare, împărţind lucrarea în 12 **cărţi,** fiecare avînd, la rîndul ei, **capitole** şi **paragrafe,** pentru ca expunerea să fie cît mai atractivă. El a renunţat la notele şi trimiterile la subsol care „...ades încurcă şi plictisesc cititorul”. însă, la sfirşitul fiecărei cărţi a dat bibliografia consultată. Ar fi necesar să subliniem faptul că el a consultat peste 650 de lucrări pe care le va include la sfirşitul fiecărei **cărţi,** scociorînd „pe cît am putut” documentele aflate la Arhivele Statului, Eforia oraşului, arhiva Universităţii din Iaşi, a Muzeului de Istorie Naturală; de asemenea, documentele aflate la Biblioteca Universităţii din Iaşi, a Primăriei Iaşi, a Academiei Române din Bucureşti, precum şi cele aflate Ia bibliotecile din Bruxelles, Potsdam, Paris, Berlin etc.

De această dată, în *Revista istorică nr.* 3-6 (martie-iunie 1916) N. Iorga a publicat recenzia **„Oraşul laşi, monografie istorică şi socială ilustrată, ediţia a doua, Iaşi, 1915”,** mult mai obiectivă: *„A doua ediţie a acestei cărţi, de o splendidă ilustraţie, a suferit schimbări şi adăogiri, de care trebuie să se ţină seama de critică(...)ⁿ.* Mai departe găsim şi alte aprecieri favorabile: „... *Partea descriptivă e foarte bogată şi în general bună: din ea se va lua în viitor multă informaţie de preţ. Descoperirea planului Iaşilor de Giuseppe Baiardi la 1819 e desigur fericită. Urmează planul Rascheck, 1844, planul Fr. Peytavin, 1857 (...) Interesează foarte mult chipul Feodosiei, soţia lui Vasile Lupu şi al fiicei sale Maria (...) d. Bogdan are meritul dea le fi scos din Theatrum Europaeum (...) Descripţia bisericelor e îngrijită (...) Capitolul despre teatru e scris cu înţelegere şi iubire. Unele ştiri despre vechea administraţie sînt luate din izvoare rari”.*

Partea istorică a lucrării este, însă, criticată: *„...Dar autorul a păstrat toate explicaţiile inutile despre Iasigi, cari, fireşte, n-au a face cu originile tîrgului laşului, desvoltat din satul laşului (laş e strămoşul; mai sînt măcar nouă localităţi cu acest nume pe pămîntul romînesc, precum ştie d. Bogdan - v. pp. 44-5 - fără nici un iasig la basă). Şi de ce se amestecă d. Bogdan în lucrări de specialitate, în care e silit să spuie că Padova (Patavium) e Patavissa în Transilvania (p.9)? (...)".* N. Iorga, făcînd trimiteri aici la articolul său **Cît e de vechi laşul cu adevărat?** *(Florile darurilor,* vol.II) nu se sfieşte să afirme că laşul este atestat, documentar, ca oraş, încă din 1396 în acea „descripţie de călătorie a Bavaresului Schiltenberg, la începutul veacului al XV-lea”, acel „Aspassery” nefiind altceva decît „Iaş-bazar, Iaşii”.

Chiar şi numai această „reconsiderare” din 1916 a monografiei Iui N.A. Bogdan, făcută de istoricul N. Iorga, poate fi un argument al retipăririi ediţiei a doua a acestei lucrări, care vede lumina tiparului după 82 de ani.

3. Proiectul lui N.A. Bogdan pentru a treia ediţie a monografiei

Este, încă, inexplicabil de ce, între 1916-1937, N.A. Bogdan nu a reuşit să încredinţeze tiparului cea de a treia ediţie pe care el o pregătise — ca documentare — timp de peste 20 de ani. O explicaţie ar putea fi cea din scrisoarea pe care Octav Minar i-o adresase, la data de 22 iulie 1936, lui N.A. Bogdan, scrisoare pe care am găsit-o în dosarul VII de la Biblioteca Centrală Universitară. Iată fragmentul care ne interesează:

«... În ceea ce priveşte monografia laşului, despre care am vorbit, combinaţia a fost stricată de apariţia lucrării lui Herovanu care a acaparat piaţa şi încă doi ani cel puţin orice lucrare asupra laşului n-ar avea sorţi de izbîndă.”. Este vorba despre volumul **Oraşul amintirilor,** de Eugen Herovanu, 1936.

Mai plauzibilă ar fi ipoteza lipsei de mijloace financiare. Să amintim că, în dosarul XXII, păstrat la Biblioteca Centrală Universitară, se găsesc documente care atestă că, în 1925, N.A. Bogdan intrase în tratative cu arhitectul Ion D. Berindey, care îi promisese sprijin pentru obţinerea de fonduri în vederea tipăririi ediţiei a treia a lucrării. CumI.D. Berindey a decedat în 1928, acest plan nu a putut fi realizat. Este, însă, o dovadă că, în 1925, N.A. Bogdan avea materialul pregătit pentru o a treia ediţie. Găsim în dosarul XXI dovezi că, în 1936, el pregătea această ediţie, într-un tiraj de 2000 de exemplare, pentru care întocmise un proiect de venituri şi cheltuieli. El conta pe ajutor financiar din partea Primăriei, Prefecturii, Creditului Urban, Societăţii Comunale de Electricitate, Camerei de Comerţ etc. Lucrarea urma să se intituleze **TÎRGUL IAŞILOR— ORAŞUL ŞI JUDEŢUL („Municipium lassiorum”), ediţia a IlI-a a**

monografiei „Oraşul Iaşi”, politică şi socială, apreciind că volumul va avea „800 de pagini cu un număr de aproximativ 800 de clişee şi ilustraţii de diferite mărimi, într-o singură culoare”.

În noua redactare lucrarea era structurată pe următoarele capitole: **I. Întemeierea şi denumirea oraşului; II. Situaţia geografică şi politică; III. Scaun de domnie şi Curtea Domnească; IV. Mitropolia, biserici şi mănăstiri; V. Şcoli publice şi particulare; VI. Teatrul şi literatura dramatică; VII. Arte frumoase; VIII. Municipalitatea; IX. Comerţ, industrie, economie, X. Societăţi şi stabilimente educative, XI. Aşezăminte umanitare şi sanitare; XII. Viaţa ieşeană în cursul veacurilor; XIII. Oameni de seamă; XIV. Arte grafice şi publicaţii; XV. Justiţie, obiceiuri, stări speciale; XVI. Miliţia, curteni, boierime şi slujbaşi; XVII. Carol I şi vechea capitală a Moldovei; XVIII. împrejurimile laşului şi judeţul.** Se pare că autorul se gîndea şi la alte capitole, pentru care pregătise **Materialul pentru memorialul Junimea, Unirea, Cuza, Carol I, laşul în 1916-1919, Bibliografie, Critici** etc.

Conştient 'de vastitatea acestui program, N.A. Bogdan intenţiona să apeleze la colaboratori (Al. T. Burada, Vladimir Holota, Gheorghe Ungureanu, A.D. Atanasiu, rectorul Academiei de Belle-Arte, Costel Popovici etc.).

În această a treia ediţie, N.A. Bogdan plănuia să dea o replică convingătoare lui N. Iorga. În manuscrisele sale, referindu-se la lucrarea lui N. Iorga din 1921, **Istoria românilor prin călători,** el scria: „...Am fost nemărginit surprins şi m-am bucurat mult, acum cîteva luni, citind în lucrarea d-lui Iorga că «...a existat în vechime o populaţie a Iazigilor..». Cum rămîne cu bietul Iasciu, văcarul sau morarul, căruia, dacă dezlegarea din urmă a d-lui Iorga n-ar fi venit, bunii ieşeni ar fi trebuit să-i ridice o statuie, cel puţin, pe malurile Bahluiului sau ale Calcainei (...) D-l Iorga îmi acordă, de astă dată, un adevărat şi valoros mare premiu, prin revelaţiunea ce a făcut, premiu ce preţuieşte infinit mai mult decît suma ce mi-ar fi atribuit Academia dacă raportul său *{din 1905, n.n.)* n-ar fi lovit ca un ciocan, aşa de puternic în capacitatea, străduinţa şi strădania mea de a da adevărata ei deslegare unei chestiuni de ordin istoric şi naţional!”.

Avem date certe asupra faptului că N.A. Bogdan a trudit îndelung încercînd să pregătească manuscrisul pentru cea de a treia ediţie. în „Colecţia N.A. Bogdan” de la Arhivele Statului Iaşi există însemnări autografe, corecturi pe paginile ediţiei a doua, proiecte de coperţi cu însemnări ale autorului (ex. „MCMXIII-MCMXV”, „1916-193...”) sau **Descrierea laşului în versuri şi proză de diverşi autori.** Găsim însemnări de genul acesta: *Culegere de N.A. Bogdan pentru o eventuală a III-a ediţie a monografiei. De adaus la cele publicate de mine în cartea a IX-a a ediţiei a doua a monografiei Oraşului Iaşi.* Faptul că unele bucăţi literare erau, de exemplu, din anul 1929, dovedeşte că ediţia a treia a fost gîndită după 1930 şi pînă la moartea autorului. Iată cîteva din bucăţile literare pregătite în acest scop: **laşul,** fragment din **Ţara mea,** de regina Maria (voi.II), **Iaşii pe la 1780** (din Albumul istoric şi literar, 1845), **Iaşii şi locuitorii săi în 1840,** de Alecu Russo, **laşul** de Constantin Nobil de Vîrnav (teza sa de doctorat), Budapesta, 1836, **Curtea domnească din Iaşi** (dintr-un manuscris de D.C. Moruzi), **Bahluiul** (din *Gazeta de Moldavia,* nr.64, 1851), **Iaşii** de contele Kotzebue, **Arderea laşului în 1825,** de cavalerul C. Stamate, **Iaşii -** trei bucăţi din volumul lui A. Verea etc.

Din cercetările făcute pînă acum nu rezultă că N.A. Bogdan ar fi întocmit, în cursul vieţii sale, un manuscris definitiv pentru tipărirea celei de-a treia ediţii a monografiei. în „Colecţia N.A. Bogdan” de la Arhivele Statului Iaşi s-a păstrat doar un manuscris cuprinzînd o transcriere, de către o persoană neidentificată, a începutului primei „cărţi” din ediţia a doua, alături de textul tipărit; ce conţine unele corecturi făcute de autor. Ne îndoim că cercetări ulterioare ar putea duce la descoperirea textului definitiv pregătit de N.A. Bogdan pentru cea de a treia ediţie a monografiei ORAŞUL IAŞI.

4. Proiectul ediţiei din 1944

Dînd curs ofertei făcute în 1943 de către editorul ieşean Athanasie D. Gheorghiu, de a se tipări o a treia ediţie a monografiei N.A. Bogdan, punînd în acest scop la dispoziţie 5 milioane de lei, primarul Constantin N. Ifrim a acceptat propunerea ca redactarea noii ediţii să fie făcută de un colectiv de cercetători, Primăria Iaşi urmînd să suporte retribuirea celor şase specialişti. Găsim aceste informaţii în acel PROSPECT de 16 pagini, tipărit în scop publicitar, în vederea asigurării unei părţi din costuri de către cei ce ar fi dorit să-şi rezerve acest volum. Pe pagina I a PROSPECTULUI găsim datarea 24 ianuarie 1944. Noua lucrare avea următoarea titulatură: **N.A. BOGDAN. ORAŞUL IAŞI — MONOGRAFIE,** ediţia a III-a, revăzută şi adăogită de Pascu Adrian, Scorpan Grigore, Suţu Rudolf.Turcu Constantin, Ungureanu Gheorghe, VasiliuCamil, editura „Cartea Moldovei” Ath.D. Gheorghiu, Iaşi,

1944.

Editorul îşi motiva astfel hotărîrea de a tipări ediţia a treia: „...Gîndul meu a fost să înfăţişez în paginile acestei Monografii, toată poezia şi întregul pitoresc al oraşului de vechi tradiţii şi glorios

trecut voievodal, împletindu-le cu date statistice exacte, pentru ca Coperta Prospectului din 1944 cercetătorul Să fie, în orice clipă, pus în faţa faptelor istorice, din al căror cuprins să-şi făurească o imagine a vieţii ieşene de totdeauna (...) Fără voie, m-am gîndit cu nostalgie la fericirea ieşenilor de odinioară, care puteau să aibă la îndemînă, pentru o mai bună cunoaştere a oraşului, Monografia regretatului N.A. Bogdan”.

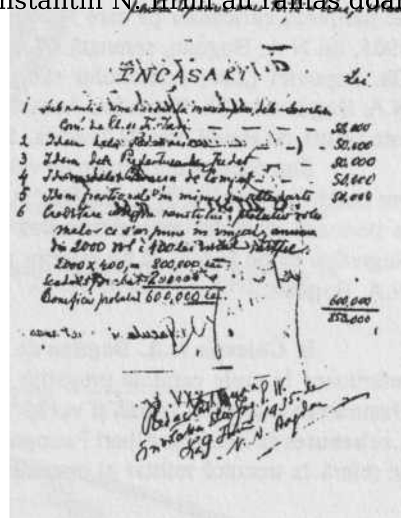
Noua ediţie urma să aibă 12 capitole şi anume: I. **Aşezare, origini;** II. **Scaun de domnie;** III. **Biserica;IV. Şcoala; V. Aşezăminte şi societăţi culturale; VI. Justiţia;**

PROSPECTUL cuprinde rezumatul respectivelor capitole. Din lipsa altor documente nu putem şti dacă întocmitorii intenţionau să reproducă ediţia a doua (1913) cu unele completări, utilizînd materialul documentar rămas de la N.A. Bogdan sau se gîndeau la o nouă redactare. În „cuvîntul introductiv”, ei declarau: *„Luîndu-ne greaua sarcină de a revizui şi întregi lucrarea de migăloasă cercetare a tot ceea ce constituie viaţa Iaşilor de altădată, cel dinţii gînd al nostru s-a îndreptat spre harnicul şi modestul alcătuitor al ei, N.A. Bogdan. (...) Desigur că, pentru realizarea desăvîrşită a unei opere atît de bogate, nu ajunge puterea de muncă a unui singur om, oricîtă rîvnă şi pricepere ar însoţi-o (...) Ar fi temerar să afirmăm că, prin contribuţia noastră, vom atinge idealul visat de N.A. Bogdan, deoarece atît vastitatea materialului, cît şi modestele noastre posibilităţi de înfăptuire, nu sînt în stare să nască sentimentul că am realizat o operă care să înfrunte orice critică. Am îndrăznit totuşi să pornim pe drumul greu al unei munci covîrşitoaref...) cu nădejdea că alţii ca noi, călăuziţi de acelaşi gînd şi aceeaşi preţuire pentru înaintaşul nostru, vor împlini ceea ce puterile noastre nu ne-au ajutat "*

Nu avem nici o dovadă că aceste bune intenţii ar fi fost finalizate, fie şi sub forma unui manuscris pregătit pentru tipar. Nici un document sau vreo mărturie nu confirmă existenţa vreunui manuscris. Probabil că precipitarea evenimentelor din primăvara anului 1944, soldate cu ocuparea, la 20 iulie. 1944, a oraşului Iaşi de către Armata Roşie a făcut imposibilă continuarea lucrărilor. Generoasa intenţie a editorului Athanasie Gheorghiu şi binevoitorul sprijin oferit de Constantin N. Ifrim au rămas doar ca un gînd frumos...

5. Arhiva lui N.A. Bogdan

Cu regret, spaţiul tipografic pe care îl avem la dispoziţie nu ne permite să dezvoltăm acest subiect, care, sperăm, va fi obiectul unor studii ulterioare. Spunem acest lucru, deoarece, din fericire, se păstrează, în bune condiţii, cele 38 de dosare ce formează **Arhiva N.A. Bogdan** de la Biblioteca Centrală Universitară Iaşi, precum şi cele două dosare ce formează **Colecţia N.A. Bogdan,** în păstrarea Arhivelor Statului Iaşi. Ne rezumăm, deci, a da cîteva repere.

Proiectul de venituri şi cheltuieli pentru ediţia a treia

a. **Arhiva N.A. Bogdan** cuprinde 2854 de documente pregătite de N.A. Bogdan pentru ediţia a treia a monografiei, cît şi diverse alte documente legate de istoria oraşului Iaşi sau de opera lui N.A. Bogdan. Astfel **dosarul I** conţine 263 de piese (Afişe şi programe de concerte şi spectacole 1899-1913); **dosarul II** -25 de documente referitoare la prima Societate de Economii din Iaşi; **dosarul III -** 9 piese de teatru de N.A. Bogdan; **dosarul IV -** 15 piese de teatru; **dosarul V -** 24 scrisori către N.A. Bogdan (Olga Sturdza, Eugen şi Alfons Herovanu, Artur Gorovei, Octav Minar, Rudolf Suţu etc.); **dosarul VI -** 94 de acte, scrisori, tăieturi din ziare, fragmente de broşuri şi cărţi etc. ; **dosarul VII -** corespondenţa cu editori şi tipografi; **dosarul VIII -** 303 acte, scrisori, fotografii, afişe; **dosarul IX -** documente referitoare la revista *Arhiva* şi la Societatea Istorico-Filologică din Iaşi; **dosarul X -** 614 documente referitoare la lucrările lui N.A. Bogdan; **dosarul XI -** 503 tăieturi din ziare cu articolele lui N.A. Bogdan; **dosarul XII -** corespondenţa lui N.A. Bogdan cu diverse instituţii; **dosarul XIII -** 267 piese destinate ediţiei a treia a monografiei; **dosarul XIV -** idem (154 piese), etc., etc. Să notăm, fugitiv, că există dosare referitoare la B.P. Hasdeu (XV), la Unirea Principatelor **(XVI),** la Ion Creangă **(XVII),** la Junimea **(XIX),** la N. Iorga **(XX),** la acte de familie **(XXI),** la procesele lui N.A. Bogdan (XXII). Unele dosare conţin documente pentru viitoarele capitole ale ediţiei a treia **(Situaţia geografică şi politică - XXIV; împrejurimile laşului - XXV; Municipalitatea - XXVI, Scaun de domnie şi Curtea Domnească - XXVII; Mitropolie, biserici şi mănăstiri - XXVIII; Justiţie, obiceiuri, stări sociale - XXIX; Comerţ, industrie, economie - XXX; Şcoli -XXXII; Oameni de seamă - XXXIV; Presa, arte grafice - XXXV). Dosarul XXXVI** era destinat **Bibliografiei,** iar **dosarul XXXVIII** conţine „tăieturi din ziare, reviste, articole referitoare la istoria oraşului Iaşi”. Documentele păstrate în aceste „dosare” oferă un imens material pentru cercetători, multe din documente, fotografii, reproduceri fiind inedite. Găsim aici stema familiei Cantacuzino-Paşcanu şi inscripţia pe cişmeaua de la Spitalul Paşcanu (1851) - ctitoria lui Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu, fotografii de la serbarea de la Mitropolie cu prilejul alipirii Basarabiei la patria mamă, aspecte de la inaugurarea unor statui din Iaşi (V. Alecsandri, M.Kogălniceanu), aerodromul de la Abator (1917), inaugurarea noii clădiri a Universităţi^ 1897), inaugurarea Spitalului „Dr. Cluriet”, Spitalul „General Berthelot” din grădina Teatrului Naţional din Iaşi (1917), uzina

electrică şi uzina tramvaielor din Iaşi (fotografii necunoscute). în unul din dosare se păstrează unica fotografie a picturii tavanului Aulei Universităţii din 1897 (actuala Aulă „Gh. Asachi”), pictură dispărută. Se păstrează reproduceri ale diverselor peceţi şi ştampile de epocă, inclusiv cele ale consulatelor străine din Iaşi, sigilii, steme ale unor familii boiereşti etc.

Găsim aici interesante date referitoare la cartierele Tătăraşi şi Ciurchi. Interesante sînt notele despre împrejurimile laşului **(dosar XXV),** cu referiri la schitul Hadîmbu, biserica de la Bîrnova, bisericuţa din Copou, apele minerale de la Breazu, Mircea-Copou, Tăuteşti etc.

Interesant este documentul **Inventariul de objecte scoase din Paraclisul incendiat al Palatului Administrativ din-Urbea Iassy** (1880) sau actele originale privind bugetul Eforiei Iaşi (1832) sau al comunei Iaşi (1864-1907). Găsim aici lista prefecţilor laşului din perioada 1862-1916. Multe documente se referă la societatea literară **Junimea** din Iaşi, inclusiv caricaturi de Juquidi ale unor personalităţi (V.Alecsandri, T. Maiorescu, Gh. Panu, LeonNegruzzi etc). Se păstrează caricatura pe care N.N. Tonitza i-a făcut-o, în 1905, lui N.A. Bogdan, semnată

Caricatura lui N.A. Bogdan

vor continua opera lui N.A. Bogdan. Amintim în acest sens documentele adunate de N.A. Bogdan cu privire la perioada primului război mondial, ce urmau să formeze conţinutul unei lucrări rămasă în manuscris. Regretăm că nu putem să ne referim pe

CZXPS), cu autograful lui Gh. Popovici („Dat prietenului său şi camarad de şcoală N.A. Bogdan de Gh. Popovici. Această caricatură excelentă este făcută de elevul meu N.Tonitza, 1907 Ianuarie în 26”).

Sînt documente extrem de valoroase pentru cei care

N.A. Bogdan.

b. **Colecţia N.A. Bogdan** de la Arhivele Statului din Iaşi conţine 469 piese. Importante sînt cele referitoare la noile capitole pregătite de N.A. Bogdan pentru o nouă ediţie a monografiei sale, cum ar fi **Descrierea laşului în proză şi versuri de diferiţi autori.** S-a păstrat placheta de versuri în limba franceză **Les beautes de Iassy** de Albert Patrognet (1928), cuprinzînd 13 poezii dedicate laşului. Interesante documente se referă la trecutul militar al oraşului Iaşi.

O viitoare lucrare bibliografică referitoare la personalitatea lui N.A. Bogdan va putea pune în valoare documentele pe care autorul monografiei **ORAŞUL IAŞI** ni le-a lăsat.

Cîteva din documentele arhivei N.A. Bogdan sînt reproduse în lucrarea de faţă.

Olga Rusu
Constantin

Ne facem datoria ca, şi pe această cale, să aducem cuvenitele mulţumiri Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu” şi Arhivelor Statului din Iaşi, instituţii care, cu bunăvoinţă, ne-au înlesnit cercetarea şi valorificarea parţială a preţioaselor documente aflate în patrimoniul lor.

Un gînd recunoscător Editurii TEHNOPRESS din Iaşi, care înfăptuieşte un frumos act de cultură, dăruind ieşenilor (şi nu numai...) această valoroasă lucrare monografică, ce apare ca un omagiu adus harnicului şi modestului istoriograf al laşului, N.A. BOGDAN.

Iaşi, noiembrie, 1997

N. A. BOGDAN

Oraşul Iaşi

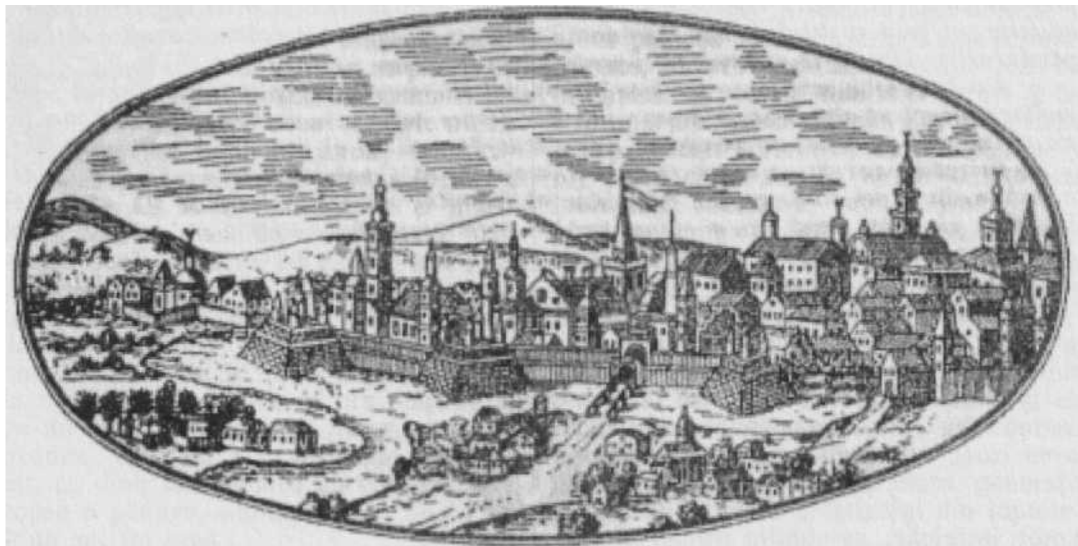
MONOGRAFIE ISTORICĂ ŞI SOCIALĂ, ILUSTRATĂ

Asupra ediţiei a doua a acestei cărţi.

Ar trebui să fim foarte fericiţi dacă toate oraşele noastre ar poseda asemenea lucrări asupra lor.

A. D. XENOPOL
(Raport către Academia Română, în Analele Academiei, XVII, 1906).

EDIŢIA A DOUA

------ REFĂCUTĂ ŞI MULT ADĂUGITĂ ------

IAŞI MCMXIII

obţinut de la Juriul ştiinţific al Expoziţiei jubilare din Bucureşti, cea mai înaltă

Sunt nouă ani de cînd am tipărit cartea Oraşul Iaşi şi după un timp relativ scurt exemplarele mîntuindun-se. mi s-au mai cerut altele din multe părţi. M-am gîndit de atunci la o nouă, ediţie; 'însă împrejurările, mai ales materiale, nu mi-au îngăduit pînă acum s-o fac. Am căutat totuşi ca în acest răstimp să revăd, să culeg şi să coordonez tot ce aşi mai putea afla că ar interesa descrierea vieţei trecute şi actuale a vechei Capitale a Moldovei.

Am scris-şi-publicat în acest interval mai multe articole cu caracter istoric, administrativ şi social, relative la oraşul Iaşi, în revista mea 'Lupta, pentru viaţă, din 1905; statistici, bibliografii şi note artistice în Arhiva societăţii Ştiinţifice şi Literare. în diferiţi ani; am redactat în colaborare cu Rectorul distincţie : apoi am făcut cercetări noine în multe arhive şi ' biblioteci, publice şi particulare atît din ţară cît şi din străinătate, din pare am extras tot ce interesa despre oraşul laşi, aşa că acum retipăresc cartea, mea cu totul refăcută, adaugîndu-i o sumă de cunoştinţă date, documente şi ilustraţii, pe care nu le'avusem la îndămînă odinioară.

Am schimbat sistemul redactărei: împărţind lucrarea în douăsprezece Cărţi, şi acestea în capitole şi paragrafe deosebite; am suprimat notele şi trimeterile ce ades încurc şl plictisesc cetitorul, excluzînd din cartea mea ori o pretenţie de clasicism sau ... pedantism. Întrucît mă adresez marelui public, doritor de a-şi cunoaşte patria, oamenii şi lucrurile interesante din ea. Totuşi, am arătat chiar în cursul descrierilor ce fac, izvoarele de unde am luat ştirile sau documentele ce public, pentru acei ce vor să le controleze, iar la sfîrşitul fiecărei cărţi inserez o bibliografie specială.

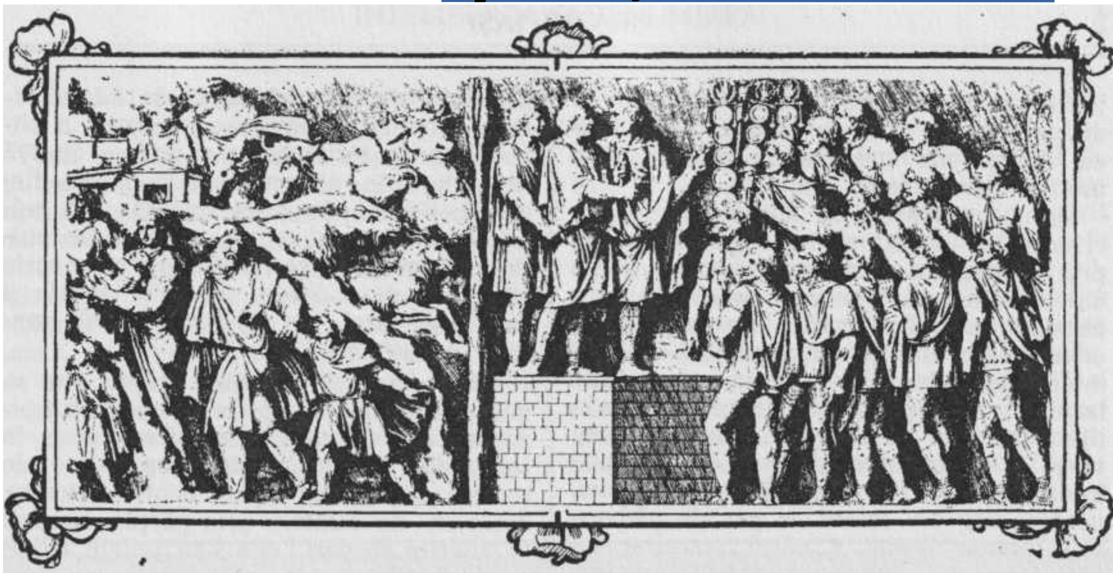
Ca atare cred că voi reuşi să prezint cetitorilor mei de acum o scriere, în care să se oglindească tot ce se poate cunoaşte asupra oraşului acesta, în care s-au petrecut cele mai importante acte ale vieţei româneşti prin curgerea vremurilor, şi care, chiar astăzi presintă încă un mare interes prin monumentele sale istorice şi artistice, vrednice de admirat, şi prin instituţiile sale, cari revărs o mare lumină binefăcătoare asupra tuturor pământurilor locuite de neamul românesc.

Am avut în privinţa culegerei materialului necesar publicaţiunei, concursul mai multor persoane binevoitoare, dar am întîmpinat şi... nepăsări, obiecţiuni, ca să nu le zic altfel, cari, pe alţii i-ar fi descurajat, dar despre cari eu nu voi face nici o menţiune. Întrucît priveşte aprecierile ce s-au făcut de unii şi alţii, asupra celei întîi ediţii a acestei cărţi, voi cita

numai faptul că, majoritatea Comisiunei istorice a Academiei Române. În urma unui raport măgulitor al marelui nostru istoric A. D. Xenopol Membru al acelei Academii, a opinat pentru premierea cărţei mele.

N. A. Bogdan

1. Dacii învinşi de Romani, îşi părăsesc cetăţile şi avutul lor, şi-n locul lor cuceritorii aduc noi colonişti. Traian învingătorul vorbeşte Legiunei XIII, supranumită Dacica, pe care o pune să stăpînească întreaga Dacie. (Gravuri de pe ***Coloana lui Traian)***

Oraşul Iaşi

CARTEA I.

De cînd s'a întemeiat şi de unde'i vine numele?

a. Din vremuri străvechi. Indicii problematice.

Epoca întemeierii oraşului Iaşi, ca şi a mai tuturor oraşelor vechi din lume, se pierde în noaptea vremurilor.

Nimeni şi nimic nu ne poate spune cu siguranţă cînd şi prin ce împrejurare s-a fondat, întemeiat şi mărit această politie; dacă ea a luat fiinţă prin porunca unui cîrmuitor de gloate, sau prin trebuinţa de aşezare a unor triburi pribege, dacă a răsărit din popăsirea sau oploşirea unor indivizi, ori a unor familii răzleţite, la o respîntene de drum, la un mal de rîu, pe un pisc de deal sau la un capăt de pădure, crescînd şi sporind apoi necontenit, ca dintr-un sîmbure un copac, dintr-un copac o pădure, dintr-un cort un sat, dintr-un sat un oraş.

Nici date sigure, nici tradiţii vrednice de ţinut în samă nu avem. Cercetări arheologice nu s-au făcut, şi nici întîmplarea n-a contribuit ca solul Iaşului să ne dea la lumină vreo piatră, vre-un document sau vre-un alt semn mărturisitor din vremuri străvechi, care să ne spuie cu siguranţă de cînd şi cum dăinueşte în lume oraşul acesta.

Cîte documente, inscripţii sau scrieri au ajuns pînă la noi din timpurile mai îndepărtate, ne vorbesc de multe lucruri şi fapte întîmplate cu veacuri înainte şi după Hristos. Prin părţile orientale ale Europei se văd citate, în atari scripte, unele oraşe, porturi, ori cetăţi chiar, de pe teritoriul unde s-a întemeiat odinioară vechea Dacie, apoi Moldova, cum şi fapte decurse, mai mult sau mai puţin precise, ca năvăliri, lupte, cotropiri de neamuri pe aceste teritorii. Va fi existat poate pe atunci de cînd? cine ştie! şi localitatea noastră, sub un

nume sau un altul; va fi fost cercetată şi chiar descrisă de niscai fruntaşi din oareşcari neamuri, în documente sau opuri ce n-au mai ajuns pînă la cunoştinţa generaţiilor actuale. Din era creştină şi din luptele
urmate pentru întinderea stăpînirei Romane prin aceste ţări, în curs de veacuri, deşi se găsesc cîteva opuri, geografice şi istorice, cari vorbesc de prefacerile de neamuri şi cîrmuiri, de creări şi distrugeri de centruri populate, de felurite instituţii sau organizări sociale, totuşi, date precise ale faptelor

petrecute în vremile ce s-au succedat
odinioară nu ne sînt cunoscute, decît doar cu lipsuri sau neajunsuri cari întunecă mult trecutul nostru.

De aceea trebuie să ne mulţămim cu crîmpee de cunoştinţi ce le găsim ici colo, prin întîmplare cari ne pot indica unele date mai îndepărtate ale existenţei şi

perpetuărei localităţei de care vorbim, sau ale oricărei alte chestii mai vechi de care ne interesăm. Întîmplările, poziţia sau aşezarea Iaşului a contribuit mult, negreşit, şi ele la lipsa dovezilor mai sigure ce ne-ar putea vorbi de epoca întemeierei sau de vechimea însăşi a localităţei; căci din eît se ştie, vechiul tîrg era aşezat la poalele pădurosului platou *Copoul,* a cărui margine sudică forma un mic promontoriu, sau mai bine zis o insulă. în mijlocul unor mari pîraie, iazuri sau mlaştini. Pînă acum mai bine de un veac se vedea încă, cum centrul şi cea mai veche regiune cunoscută a Iaşului, pe care fu zidită cîndva *Curtea Domnească,* şi cîteva alte clădiri apropiete, era legat cu dealul Copoului numai prin o punte lungă, de lemn, care astăzi nu mai există, fiindcă rîpile şi mlaştenile din jurul Curţei, spre deal şi spre laturile de răsărit şi apus, s’au astupat, nivelat sau canalizat; multor străzi şi mahalăli vechi li s’au ridicat nivelul cu mai mulţi metri înălţime; rupturile sau ponoarele formate de vremuri şi elemente pe dealul Copoului deasemenea au dat o altă configuraţie terenului pe care fu aşezată vechea localitate, şi, prin toate aceste schimbări sau lucrări din diferite vremuri, nu puţine pietre ori alte obiecte cu inscripţii, sau cu orce indicii despre existenţa trecută a acestui oraş, se vor fi zdrobit, nimicit, ori înmor- mîntat la adîncimi, pe cari acum nimene nu caută a le scormoli sau cerceta. Apoi focurile, furturile, ruina vremei şi alte în- tîmplări ce s’au perindat în deosebite răstimpuri asupra Iaşului, au nimicit iaraş, desigur, multe alte dovezi, asa că astăzi nu mai avem pentru ce să ne mirăm, că nu găsim nici un fel de mărturii, nici scripte, nici pietre sau unelte, care să ne povestească cîtuş de puţin despre trecutul acestei localităţi.

Să luăm dar lucrurile aşa cum şi ctte le găsim, şi să expunem aceea ce am putut culege din diferite documente ori scrieri răzleţe, pe cari le credem de un oarecare interes pentru întemeierea şi dăinuirea o- raşului Iaşi.

*

Începutul cercetărilor istorice la noi.

După o lungă epocă de vegetare a popoarelor romîneşti, supuse robiilor şi exploatărilor barbare, pe la sfîrşitul veacului al 18-lea şi începutul celui al 19-lea, lumina civilizaţiei apusene începînd a pă- trunde şi în ţerile noastre, prin o relativă libertate de a se manifesta şi lumina fiecare cetăţean, de orice treaptă, —un mănunchi de oameni culţi se ridicară din mulţime, şi începu să se vorbească şi să se scrie

chiar cîte ceva despre existenţa, istoria şi drepturile ţărei, ale cetăţenilor şi ale oraşelor ce locuiau.

Cronicele vechi ale ţărei, puţine cîte se mai găsiră din întîmplare, scrise de trei- patru vechi cărturari moldoveni, erau în terfaloage, prăfuite, vrăcuite şi roase de şoareci sau molii; opuri istorice străine, descrieri de călătorii prin părţile acestea în diferite scopuri, cîte s’au prilejit odinioară, ajungeau rar de tot pe aicea, şi în minele celor ce s’ar fi putut folosi de ele ; limbi streine cunoaşteau mai mult vene- ticii ce intrau în ţară, trimeşi de puteri străine spre a cîrmui, şi numai cu gînd de exploatare, speculă şi îmbogăţire, şi rar cîte unii din nobilii băştinaşi mai de samă. Cu un Veniamin Costachi, un *Beldiman,* un *Asachi,* un *Cogălniceanu,* şi încă cîţiva, puţini la număr. Începu a se da lumina tiparului unor scrieri de interes istoric şi social, abia pe la începutul veacului al 19-lea.

Chestiunea cea. mare, a originei şi dăi- nuirei neamului nostru, în părţile acestea fu mai uşor de stabilit; pentru acest sfîrşit se aflau unele dovezi vii şi documentare; graiul nostru, moravurile, tipul, credinţele, tradiţiile, — apoi cele cîteva cronici, oricît de necomplecte se găseau, şi unele scrieri din apusul european ce putuse răzbate pînă la noi, — arătau îndestul dovada nebănuită a originei şi descendenţei noastre latine, cu toate încălcările şi prefacerile întîm- plate în ţară, cari nu putură altera decît doar o mică parte a populaţiilor tîrgoveţe. De originea şi drepturile oraşelor, şi în principal a capitalei Moldovei, era mai greu de vorbit, întrucît pentru

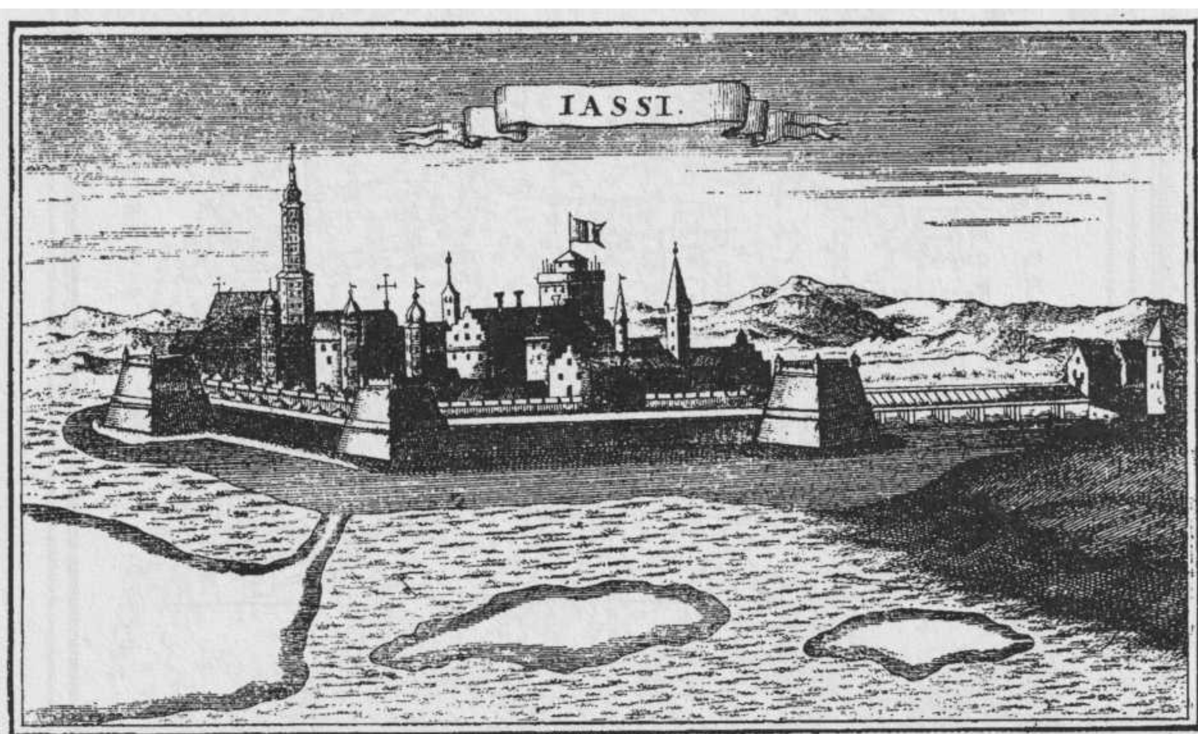
aceasta lipseau aproape cu totul dovezile sau izvoarele trebuitoare.

Cirmuirile trecute, caşi cele de astăzi, n'au dat nici un ajutor, fie din neştiinţă, nepăsare sau rea voinţă, pentru luminarea acestei chestiuni. Nimene n'a fost însărcinat în special să facă asemenea cercetări; nici o scormolire în arhive, biblioteci sau prin nişcaiva ruine ori dărîmături de maluri, nu s'a dispus cîndva să se facă, în chip oficial. Iniţiativa privată a lipsit asemenea ; aşa că totul se reduce la cercetările numai a cîtorva modeste persoane sin guratece, cari din instinct şi cu mijloace proprii au căutat să facă puţină lumină.

Semne că laşul a fost o staţiune preistorică.

Pînă în ziua de azi atîta doară am putea spune, despre ceia ce ne-a arătat solul o- raşului nostru, în chip întîmplător şi problematic chiar că după unele obiecte, mici unelte şi hîrburi, găsite de profesorul universitar *Teohari Antonescu,* în nişte dă- rîmături de maluri din jurul bisericei Sft. Lazar, nu departe de Curtea Domnească, pe unde se afla temeiul oraşului vechiu se poate deduce că pe aicea, din timpuri preistorice încă, din *epoca neolitică,* adică cu 2-3000 ani cel puţin înainte de Hristos, dăinuia *o aglomeraţie de indivizi* sau neamuri.

Cu prilejul săpărei temeliilor noului Abatoriu, de pe cîmpul Bahluiului, la marginea răsăriteană a laşului, s'a găsit deasemenea un număr restrîns de obiecte din epoce necunoscute: un *idol de pă- mînt ars,* cîteva *fragmente* de *unelte casnice* etc. din cari unele se pot vedea acum expuse în Muzeul *Etnografic,* din Mănăstirea Golia. Asemenea s'au mai găsit urme de *sălaşe* sau *vetre,* din cari unele *suprapuse,* sau *în- călecate.* la adîncimi diferite dela suprafaţa, solului, de cari dealtmintrelea s'au aflat şi

2. CETATEA IAŞULUI

Gravură extrasă din opul german „Descrierea Războaielor puterilor Creştine cu Turcii şi Tătarii", tipărit la Augsburg, în 1701.

Traducere după legenda germană a gravurei: Capitala Moldovei, lîngă fluviul Prut, 25 sau 30 mile de la fruntaria poloneză. Are o fortăreaţă bună şi este reşedinţa Prinţului Moldovei. Cazacii au cucerit-o altă dată; după aceea însă Turcii au avut o garnizoană mare în acel oraş. Cu toate aceste a fost cucerit în anul 1686 de către Regele Poloniei, cu prilejul mergerei sale contra Tătarilor, şi pe urmă i s'a dat o garnizoană. Dar înainte ca să se întoarcă Regele Poloniei, a izbucnit un foc, care a nimicit cea mai mare parte din oraş; şi a luat înapoi oamenii, şi-l lăsă Valahilor ca să'l clădească din nou.

în tăeturile făcute pentru aliniarea stradei Arcu, unde s'au dărîmat cîteva maluri de pămînt. Pe urma acestor descoperiri neaşteptate, se înfiinţase în oraşul nostru chiar o *Societate preistorică!* Ca multe alte frumoase şi lăudabile iniţiative de la noi, însă, şi această Societate a ... trăit cît trăesc trandafirii!

Dacă mai ţinem însă socoteală, că în a- propiere de Iaşi, la *Cucuteni,* în punctul *Cetăţuia,* din regiunea Cotnarilor, s'au găsit o sumă de obiecte din epoce preistorice, după cum se arată în diferite scrieri ale lui Neculai Beldiceanu *(Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie),* Gr. C. Buţu- reanu şi T. T. Burada

(Arhiva Ştiinţifică şi Literară), I. G. Andrieşescu *(Contribuţie la Dacia înainte de Romani),* N. Densu- şianu *(Dacia preistorică),* arheologul Dr. Hubert Schmied care a făcut de asemenea

cercetări la Cucuteni. etc. obiecte din cari unele s'au exportat iar altele de mai mică importanţă se mai găsesc prin nişte dulapuri ale Universităţei ieşene, atunci, nu mai rămîne îndoială, că pămîntul pe care e durat astăzi Iaşul, cum şi pămîmînturile
încunjurătoare. au fost locuite de răs-strămoşi de-ai noştri, cu cîteva mii de ani înainte.

Trebuie să fi fost dar localitatea aceasta prielnică pentru hrănirea şi ocrotirea omenească.

din vremi necunoscute, întrucît avînd aşezare pe o vale, nu prea răpede, cu păduri dinspre miazănoapte, cu iazuri i întinse dinspre miazăzi şi apus, se prezintă ocrotită bine de vînturi şi puhoaie, avînd şi folosinţa vînatului şi a pescuitului, iar pentru aparare contra duşmanilor năvălitori
avînd un centru, sub formă de insulă, la care cu greu se putea răsbate printre mlaşteni şi stuf chiar cu bărcile; poseda dar cele mai mari bunuri la cari puteau năzui răs-strămoşii noştri, şi cari puteau a-trage şi favoriza aşezarea şi desvoltarea unui centru mai mult sau mai puţin populat.

Dar întru atîta se rezumă cunoştinţele ori presupunerile ce putem avea, că Iaşul îşi va fi avînd originea din vremurile cele mai vechi ce şi le închipuie mintea omenească. Dacă însă cercetări mai de samă

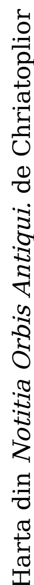
3. Harta Moldovei, în veacul 2 d. Hr,. după

s-ar fi tăcut în răstimpuri, lucru ce nici azi nu ar fi prea tîrziu sau prea greu de făcut, faţă cu poziţia localităţei, cu malu- rile rupte din părţile Iaşului ce au fost probabil mai din vechi locuite, *vatra oraşului,* cum sunt locurile pe cari stau încă Curtea Domnească, bisericile Sf. Lazăr, Sf. Ioan Zlataust etc., am putea avea dovezi mai sigure despre vechimea acestui oraş.

Neamurile ce au sălăşluit pe pămîntul vechii Moldove. Localitatea Petrodava. înfiinţări şi distrugeri de oraşe.

Au descris pămîntul cunoscut în vremurile dinainte şi după Hristos

mulţi învaţaţi greci, romani şi de alte neamuri; şi au ajuns pînă la noi scrieri sau numai fragmente de scrieri de ale lor; dar mai toate datele ori povestirile ce ne sunt cunoscute până astăzi sunt ori necomplete, ori pro-

Harta din *Notitia Orbis Antiqui.* de Chriatoplior

blematice, ori chiar simple inchipuiri, aşa că temei mult pe dînsele nu se poate pune.

Unul din cei mai vechi şi mai de samă istorici şi geografi ai lumei, *Heroclot,* care trăi prin veacul al 5-lea înainte de Hristos, în relaţiile ce dă asupra pămînturilor de a stingă Dunărei, se pare că nu cunoaşte de loc ceea ce ar putea fi pămîntul pe

care s-a întemeiat mai apoi Moldova, închipu- indu-şi chiar că pe aici viaţa e cu neputinţă, din pricină că tot văzduhul e populat numai de albine.

Strabon, alt geograf grec, născut cu o jumătate de veac înainte de Hristos, arata că ţările noastre erau ocupate pe atunci de Daci, împărţiţi în două naţii : *Dacii* propriu zişi, şi *Geţii.* Aceştia din urmă ocupau părţile dinspre răsărit, aproape de Pontul Euxin sau Marea Neagră, iar cei dintâi prin munţii dinspre apus, întinzîndu-se pînă spre isvoarele Istrului (Dunărei). A- semenea se mai găsea prin părţile aceste şi o naţie numită *Iazygi,* care, în parte învinsă de Daci, rătăcia dintr'un pămînt în altul, sau se amesteca cu cuceritorii sei.

Deasupra coastei ce merge dela Istru la Borysthene (Nipru), zice Strabon, ţara ce ni se înfăţişază mai întăi este *Deşertul Geţilor* (bugeacul Basarabiei şi cîmpii Bărăganului) ; apoi vine pămîntul *Tyregeţilor,* (Moldova de jos) după care urmează *Sar- maţii Iazygi,* (Moldova de sus), împreună cu *Sarmaţii regali* şi *Agathyrşii,* popoare nomade în cea mai mare parte, amestecate cu un mic număr de triburi agricole, şi cari, se zice, se întîlnesc adesea pînă pe malurile Istrului, pe ambele sale părţi. Mai încolo, în interior, se găsesc *Bastarnii,* cari se învecinează cu *Tyregeţii* şi cu *Germanii."* (VII. 17).

Poetul *Ovidiu* care, pe la începutul erei creştine, fusese exilat din Roma prin localităţile din apropierea ^gurilor Dunărei, relatează în poemele sale *Tristele* şi *Ponticele,* că pămîntul Moldovei actuale era ocupat de diferite neamuri, ca *Sarmaţi, Iazigi, Coralii, Geţi* etc., şi că viaţa era foarte grea pe aici, din pricina frigului îngrozitor ce domnia în cea mai mare parte a anului.

Ptolomeu, un astronom şi geograf grec, ce a trăit prin al 2-lea veac după Hristos, întocmeşte o geografie şi un atlas general al continentelor, cu o hartă mai amănunţită a localităţilor dintre Carpaţi şi Dună- rea, şi, după cum se poate vedea din harta ce reproducem, pe vremea lui se găsesc, ori se descoper, ea existînd de cine ştie cînd, o sumă de oraşe sau tîrguri, pe suprafaţa actualei Moldove. In această hartă, pe locul unde astăzi este aşezat laşul, în apropiere de Prut, (vechiul *Hierasos),* se găseşte însemnat oraşul *Petrodava,* pe care apoi diferiţi autori, după cum vom vedea mai departe, îl arată ca fiind actualul Iaşi.

Am crezut mai util a reproduce harta lui Ptolomeu aşa după cum ne- o dă *B. P. Haşdeu,* în a sa *Istorie Critică a Românilor,* căci, deşi am putut consulta o reproducţie fidelă, fotolitografică, după original, făcută de *Victor Langlois,* la Paris, în 1867, totuşi, prin reducerea ce sîntem siliţi a da formatului gravurilor, nu s'ar mai fi putut ceti cu aşa uşurinţă textul.

Alţi autori mai moderni, bazaţi pe scrieri sau date vechi, ne dau asemenea relaţii, mai mult sau mai puţin precise, despre locuitorii sau localităţile din vechea Dacie, din care vom căuta a rezuma cîteva, mai ales acele privitoare pe neamul Dacilor şi al *Iazygilor,* a căror nume urmează a ne preocupa mai cu osebire în scrierea de faţă. Astfel, *Abraham Ortelius,* în cartea sa *Sy- nonimia Geographica* din 1578, *Ph. Fera- rius* şi *M. A. Baudrand* în *Novum Lexicon Geographicum* din 1677, şi *Parisini Geographia* din 1682, *Christophor Cellariiis* în *Notiţia Orbis Antiqui* dini701, *De Peys- sonel,* în *Observations hystoriques et geo- graphiques* din 1765,şi alţi mulţi încă,ne vorbesc fiecare atît despre Daci cît şi despre *Iazygi, Iasci,* sau *Iassoni,* ce ar fi locuit prin vremuri pămîntul Moldovei, cum şi despre vechile localităţi de pe aicea.

In unele scrieri enciclopedice, ca ale lui *Pierre Larousse, Grand Dictionnaire Uni- versel,* sau *Paul Guerin, Dictionnaire des Dictionnaires,şiîn* esplicaţiunile ce se pot culege de pe *Coloana Traiană* din Roma, etc., găsim asemenea o sumă de date interesante asupra aceluiaşi subiect.

Rezultă din acestea că vechea Dacie era cunoscută în lume încă de pe vremea lui Alexandru cel Mare al Macedoniei, prin veacul al 4-lea înainte de Hristos; că locuitorii sei erau mai cuminţi şi mai curajoşi decît alte neamuri barbare, năvălite în Europa de prin Asia; că ei au fost supuşi de Perşi în timpul resboaelor medice, apoi zdrobiţi de Gali şi alte hoarde. Ei susţin diferite răsboae cu Romanii, înainte şi după începutul erei creştine, fiind cînd bătuţi de aceştia, cînd învingători, aşa ca

ajung odinioară să impuietratate umilitoare împăraţilor Romei. împăratul Traian este cel întăi care-i supune în chip hotărît, şi căpiteniile Dace în mare parte, caşi însuşi Regele lor De- cebal, ca să nu cadă de vii în puterea Romanilor, se sinucid, distrugîndu-şi şi familiile şi bogăţiile, şi chiar oraşele sau cetăţile lor. In locul Dacilor distruşi, sunt trimese colonii romane, cari se răspîndesc pînă pe la Prut, refac cetăţile şi renasc viaţa publică, reînfiinţînd tîrguri ori municipii, şi exploatînd productele naturale ale solului, ori înfiinţînd diferite industrii, săpînd mine, etc.

Dacia devine o provincie Consulară; dar din împrejurări neexplicabile la anul 275 Împăratul Aurelian o părăseşte, şi în locul legiunilor romane năvălesc *Goţii,* apoi *Hunii* conduşi de *Atila,* apoi *Gepizii,* cari formează un *Regat,* şi sunt distruşi nu după multă vreme de către *Longolarzi* şi *Avari* prin anul 566 d. Hr. Le urmează *Scyţii,* cari apoi la rîndul lor sunt distruşi de Carol cel Mare, după care se formează o amestecătură de diferite alte naţii, ca *Romani, Gepizi, Slavi* etc., constituindu-se diferite comunităţi, mai întăi prin adăposturile munţilor, apoi scoborîndu-se la cîmpii. Prin veacul al 10-lea dovedesc iar Ungurii, des- cendenţi ai Hunilor, şi pun o stăpînire relativă pe partea Daciei dintre Carpaţi şi Tisa, pe cînd între Carpaţi, Dunărea şi Nistru se schimbă mereu stăpînirile şi formele de guvernămînt.

Din toate aceste furtuni şi valuri ce clocotesc asupra oropsitului pământ al Daciei, populaţiile şi tîrgurile din ea cînd se distrug. cînd se refac, cînd se urc spre munţi, cînd se scobor în văi. Un oraş înfiinţat de veacuri e distrus în cîte-va zile de năvălitori ; într’o pustietate sau văgăună de munţi, într’un singur anotimp se clădeşte adăpost pentru o colonie întreagă de diferite neamuri.

*

Ţara şi neamurile Iazygilor, Iascilor sau a lassonilor. laşul pe locul vechei Petrodava sau Augustia.

Din toate aceste naţii sau hoarde cîte se perîndez pe pămîntul Moldovei, cată să ne înteresăm ceva mai mult despre acel ce poartă denumirea de *Iazygi,* ca unul a cărui nume a fost atribuit de mai mulţi scriitori străini—mai întăi—că ar fi dat denumirea tîrgului *laşilor.* Şi sunt o mulţime de a- ceşti scriitori; vom cita însă numai cîteva din relaţiile date.

Iazygii, zice Paul Guerin, în opul citat, sunt un popor de origine *sarmată* (slavă), care prin veacul întăi înainte de Hristosa năvălit în pămînturile Scyţilor (Rusia Me- ridională), şi s'a stabilit între *Tanais* (Don) şi Boristene, iar sub împăraţii Romani August şi Claudiu (pe la începutul erei creştine), ei se întinseră dincolo de Dunărea, pînă în cîmpiile Pannoniei, sau Ungariei actuale.

Ştefan Zamosciits, în broşura sa *Analecta Lapidum Vetustorum etnonnularum iu Dacia antiquitatum,* din 1593, zice ca în Regatul Dacilor se cuprindeau şi lazygii, cari se mai numeau şi *lazy,* după cum relatează Procopio şi Quindio, şi că acea naţie acum a perit în întregime, sau s'a prefăcut ori degenerat în Sarmaţi, ori alte naţiuni.

În anul 1765, un francez, *De Peyssonel,* în opul său întitulat *Observations histori- ques et geographiques,* descrie astfel ori- ginea şi numele vechei capitale a Moldovei: „Dacii erau cunoscuţi sub diferite nume : cei mai apropiaţi de Geţi erau *lascii,* cari, după cum arată *Cellarius,* (în 1701), despre care vom vorbi mai departe, au dat numele lor oraşului Iassi, capitala Moldovei, care este situată în acelaş loc unde Pto- lomeu aşează antica *Petrodava, oraşul principal al Iassienilor.* La apusul acestora erau Teuriscyi, şi după dînşii Anarţii, a căror ţară era marginită la apus prin Tibisc. Dincolo de acest fluviu şi în unghiul ce el formează cu Dunărea, erau aşezaţi *lazygii Metanasti,* popor *scyt* sau *sarmat,* scobo- rît prin munţii Carpaţi în acea parte a Pannoniei. Erau numiţi aceştia Metanaşti, pentru a-i deosebi de *lazygii Moeotae,* cari locuiau pe coasta septentrională a lui Pa- lus Moeotiden. Ei au fost distruşi în vea- cul al treispezecelea de către regii Poloniei."

Tot în acest op, *De Peyssonel* vorbeşte apoi despre o *limbă iazygică,* ce s’ar întrebuinţa, în vremea lui, prin Ungaria ori Transilvania. Autorul zice că i s’a semnalat, dar n’a avut însuşi prilejul s’o audă, însă e probabil că afară de cele trei limbi ce el le cunoaşte,

(pare-se germană, ungurească şi slavonă), să existe sau să fi existat în popor şi o limbă deosebită.

De nu cumva... această a patra limbă, observată prin asemenea locuri, să fi fost tocmai acea a romînilor din Ardeal, sub denumire de *limba iazygică!*

Dacă ar fi deci să punem bază pe relaţiile ce ne dau *Cellarius* şi *De Peyssonel,* Iaşul nostru a existat pe timpul stăpînirei daco-romane (primele veacuri după Hristos), şi ar fi o continuare a *Petrodavei,* însemnată pe *harta lui Ptolomeu,* cam tot prin acelaş loc unde se află astăzi Iaşul.

Mai mult, el ar fi fost fundat chiar de un neam dac, sau dacizat, aşa numiţii *Iazygi,* sau *Iasci,* şi era capitala, ori centrul principal al stăpînirei acelui neam de pe atunci.

Dar nu numai autorii citaţi, ci mulţi alţi încă se încumet a atribui *Iazygilor* originea numelui şi fundărei Iaşului.

Despre luptele Romanilor cu Iazygii, se pomeneşte şi în diferite Inscripţii aflate în Forul lui Traian din Roma şi de pe aiurea, cum e acea de sub statuia guvernatorului *CI. Fronto,* care a perit în luptele contra Germanilor şi Iazygilor (a. 170 d. H.)

În *Novum Lexicon Geographicvm* de *Ph. Ferrarius* şi Af. *A. Baudrand,* din 1677, găsim o altă versiune, nouă, prin care se arată că *Iassium,* ori *Iassy,* este o urbe a Daciei, în Moldova, în apropiere de rîul Prut, întărită cu ziduri, unde fusese odinioară *Augustia,* cetate romană.

In 1682, Baudrand tipăreşte o altă carte a sa, *Parisini Geographia,* în care reeditează cele de mai sus, cu oarecari adăugiri.

Iată dar Iaşul urmaş al oraşului *Augustia,* fondat, după cum numele ar preciza, de Împăratul sau de oştile împăratului Roman Odavîan *August.* Despre acest lucru însă

5. Harta lui Iacobo Castaldo din 1584

vom mai avea prilejul a vorbi, după alte citaţii, ce folosesc asemenea acest nume.

*

Ce ne spun vechile inscripţii lapidare ?
Tabula cu „M. Dacorum-lassiorum".

Prin scurgerea veacurilor s'au prefăcut neamurile şi cirmuirile, au dispărut gra- niţile de odinioară şi s'au înfiinţat altele, pe alte locuri, s'au schimbat moravurile, caracterele şi limbile; dar au rămas, *în* ciuda tuturor furtunilor şi năprăsniciilor vremei, încă unele lucruri de diferite naturi, ce pot vorbi despre ce a fost *trecutul,* dînd astfel multe dovezi cari mărturisesc cu o

preciziune de multe ori uimitoare, de fapte şi întîmplări ce ne pot interesa pe noi, cei de astăzi, mai tot pe atîta cit au interesat şi pe răsstrăbunii noştri. Şi dacă pe urma vechilor stăpîniri daco-romane,

n'au ajuns pînă la noi relaţii complecte, sigure, ori scrieri amănunte despre faptele decurse, s'au găsit, totuşi, mai tîrziu, acoperite de pămînt, muşchi ori rugină, întregi ori înbucăţite, multe pietre şi plăci sau tabule, ori pergamente, cari în scurte inscripţii sau vorbiri despre fapte trecute, dau o ideie aproape preciza de epoca ce ne interesează. Presurate prin toată suprafaţa Europei, dealtmintrelea ca şi prin alte continente, s’au descoperit, în diferite locuri şi prin ţările ce locuim, multe inscripţii lapidare, pe bucăţi de monumente ori clădiri sfarîmate de vremuri sau împrejurări. In Transilvania mai ales, cum şi în alte părţi ale Ungariei, cîţiva învaţaţi iubitori de cunoştinţa trecutului, au făcut cercetări amănunţite, au adunat şi copiat toate bucăţile ce prezintau un oarecare interes istoric, — şi au dat apoi la lumină, rezultatul străduinţelor lor. La noi, lucrul se vede că a interesat mai puţin pe strămoşii noştri, sau că educaţia lor primitivă nu le-a escitat rîvna de a căuta şi pune preţ pe astfel de lucruri.

Cunoaştem numele şi rezultatele obţinute de cîţiva asemenea învăţaţi străini, de prin veacul al 16-lea. Şi, cel mai vechiu în ordine, ce ne interesează în scrierea noa- tră, este ungurul *Ştefan Zamosz,'* zis şi

6. - *Iazygii* şi alte naţii învinse de Traian, jur supunere învingătorului. (După *Coloana lui Traian).*

Zamoscius, care a cules şi dat la lumină, într’o cărticică a sa, tipărită mai întăi în 1593, în Patavia (Patavissa) din Transilvania, o colecţie de asemenea inscripţii romane, sub titlul de *Analecta lapidwn ve- tustorum et nonnularum in Dacia antiqui- tatum.* In acest op, între alte cetiri ce ne interesează mai puţin, se găseşte una, care a fost observată, reprodusă şi comentată de mulţi alţi autori străini şi romîni, mai mult decît toate celelalte, întru cît de ea s’a legat, prin deducţii ori presupuneri, numele şi data fondărei oraşului Iaşi.

În multe cărţi publicate în străinătate, cum şi mai tîrziu în ţara noastră, s’a reprodus şi discutat inscripţia de care vorbim. Ea s’a redat sub forma unui simplu text, *zeţuit* de tipografi, ca ori ce alte şiruri sau titluri înserate într’o carte.

Făcînd cercetări prin mai multe

biblioteci

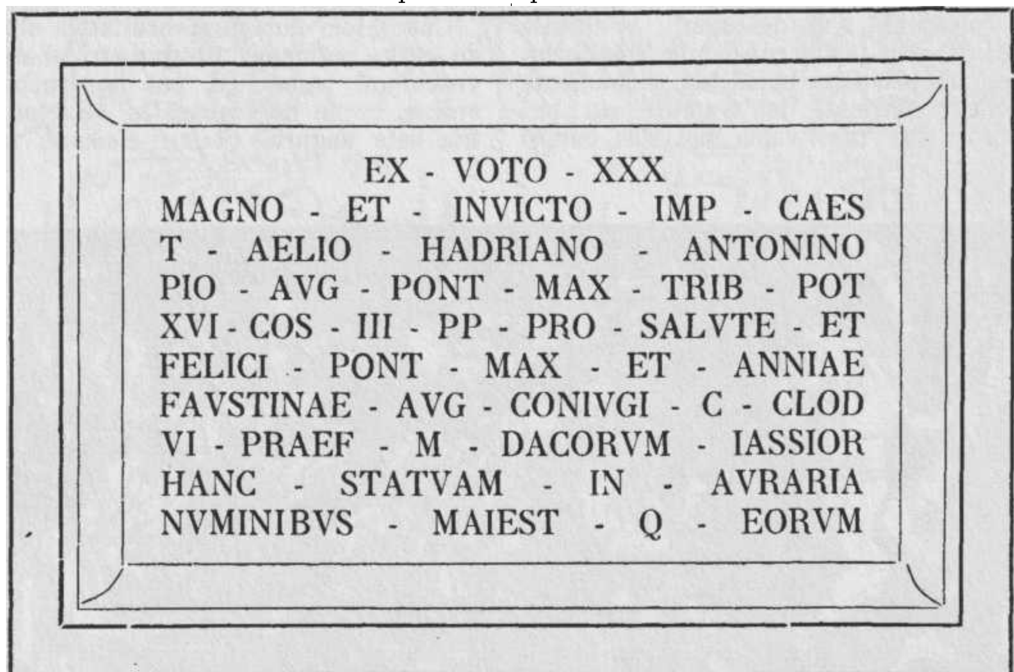
mari, din cîteva principale oraşe din străinătate, n’am putut da de broşura lui Za- inosz, dar în schimb, am putut consulta în *Konigliche Bibliothek* din Berlin, nişte mari volume *in folio,* conţinînd mii de inscripţii vechi, ce Interesează întreaga lume a în- văţaţilor, volume scrise de *Ianus Gruter,* din cari unul avînd ca titlu: *Inscriptionvm Romanorvm corpus absolvtissmvm, Ingenio et cura Iani Gruteri,* etc., şi fiind tipărit în Heidelberg, în anul 1616, adică cu 23 ani după publicaţia lui Zamosz.

În această carte, la pag. CCLIX, între multe alte inscripţii, reproduse fără nici

un cadru sau desen, în care să se arate vreo formă ce ar fi avut piatra ori obiectul de pe care s’a reprodus textul respectiv, găsim pe aceea ce ne interesează acum, inserată şi tipărită după forma, mărimea şi dispoziţia literilor ce reproducem mai Ia vale, înconjurată de patru rame liniare, unite prin mici curbe la patru colţuri, care’i dau înfăţişarea unei plăci sculptate, astfel :

CAESARVM - IMPERATORVMQVE

In vico proximo Vlpiam Traianam

EX - VOTO - XXX
MAGNO - ET - INVICTO - IMP - CAES
T - AELIO - HADRIANO - ANTONINO
PIO - AVG - PONT - MAX - TRIB - POT
XVI - COS - III - PP - PRO - SALVTE - ET
FELICI - PONT - MAX - ET - ANNIAE
FAVSTINAE - AVG - CONIVGI - C - CLOD
VI - PRAEF - M - DACORVM - IASSIOR
HANC - STATVAM - IN - AVRARIA
NVMINIBVS - MAIEST - Q - EORVM

7. Ex

De la cea dintâi cetire această inscripţie reprodusă ne dă aspectul că este scoasă după o mare placă de piatră ori marmoră, ce trebuie să fi fost aşezată undeva, într’un monument, pe soclul unei statui, pe vr’un zid de casă, etc. Dacă în Gruter, este reprodusă astfel această tablă, înconjurată de rame, pe când mii de alte inscripţii sunt absolut fără nici o linie încunjurătoare, credem, că şi în originalul lui Zamosz, carte rară de tot, pe care nu l-am putut avea la îndămână, încă trebuie să fie acelaş lucru.

Există, ce-i drept, în Biblioteca Regală din Berlin, o carte, de 1100 pag., tipărită în Francfort-pe-Main, al cărei titlu principal este : *Republica Romana m Exteris Provinciis, Bello Acqiiisitis, Constitutae, Comentariorum Libri duodecim, etc.. Authore Wolfango Lazio Viennens.* La urma acestui op, ca anexă, se găseşte reprodusă broşura lui Zamosz, cinci ani după prima ediţie de la Patavia, purtînd coperta următoare : *Analecta lapidum vetvstorum et nonnvla- rum, in Dacia antiqvitatum.* Ad Genero sum et illustrem Dominum Wolfgangum Kovachocium Regni Transyluaniae Can- cellarium summum etc. Autore *Stephano Zamosio.* MDXCVIII.

In această retipărire se găseşte inscripţia ce ne interesează, la pag. 12, Cu indicaţia : „In vico quoq ; Vlpiae proximo, Da- ciae provincie, Iassiorum et Dacorum mi- litum talis legitur memoria, EX VOT. XXX — etc.“, fără nici o ramă de linii. Dar a- ceasta nu e de cît o reproducere, şi nu o- riginalul Iui Zamosz, şi credem mai mult pe marele autor Gruter că va fi redat fidel textul şi ilustrarea lui primitivă, ca unul ce prezintă o lucrare absolut mai bogată şi superioară ca text şi conţinut.

Cetirea acestei inscripţiuni, după *loannis Seivert.* în opul seu *Inscriptiones Monu- mentorum Romanorum in Dacia ALediter- ranea,* publicat Ia Viena, în 1773, in care se reproduce asemenea această placă, s’a făcut astfel :

„Ex Voto Tricennali, Magnus Et Invicto Imperatori Caesari, Tito Aelio Hadriano Antonino Pio, Augusto, Pontifici Maximo, Tribunitia Potestate XVI. Consuli Tertium, Patri Patriae Pro Salute. Et Felicitate Pontificis Maximi Et Anniae Faustinae Au- gustae Coniugi, Caius Clodius Sextum Praefectus Municipii Dacorum-Iassiorum, Hanc Statuam In Aurariam Numinibus Majestatique Eorum..." (posuit).

O dovadă mai mult de autenticitatea inscripţiei acesteia ar fi şi aceea, că lipsa cuvîntului *posuit* dela sfirşit, a terminaţiei *um* dela *Iassior,* poate şi a altor litere din rîndurile de mai sus, se explică şi prin faptul că sculptorul n’a calculat destul de bine spaţiul ce’l are pe fiecare rind, pentru a sapa literele sale, aşa că a fost silit să suprime din inscripţie tocmai ultimul cuvint al ei.

In alţi autori istorici şi epigrafişti, ce au mai reprodus şi comentat această inscripţie, cetirea se face cu oarecari deosebiri; de pildă, *Ackner şi Muller,* în broşura lor întitulată *Die Rbmischen Inschriften in Dacien,* tipărită tot la Viena, în 1865, în loc de „Praefectus *Municipii* Dacorum lassio- rum“, cetesc: „Praefectus *militum* Dacorum Iassiorum", lucru ce diferă mult înţelesul.

*

Păreri şi discuţii asupra Tabulei cu M. Dacorum-Iassiorum.

Cetită într'un fel sau într’altul, această piatră sugerează unui însemnat număr de scriitori ideia, că în ea trebuie să se facă vorbire despre o aşezare Daco Iassiană, şi că e foarte cu putinţă ca prin aceasta să se amintească despre fundarea şi denumirea oficială a oraşului Iaşi, (scris în mai toate opurile, hărţile, hrisoavele şi corespondenţele vechi *lassi, Jassy s&nJazy),* de către legiunile biruitoare ale împăraţilor Romei, cari au cuprins şi stăpînit un timp dat toată întinderea vechei Dacii, şi cari au purtat— se crede— denumirea de *Iassiensis,* fie dintr’un motiv, fie din altul.

Aşa, una dintre cele dintâi scrieri în cari se discută, sau se afirmă chiar posibilitatea unei legături între originea laşului şi inscripţia citată, este acea a germanului *Chris- tophor Cellarius,* care publică Ia începutul veacului al 18-lea, opul seu *Notitia Orbis Antiqui, sive Geographia Plenior, ab ortu Rerumpublicarum ad Constantinorum tem- pora,* care la pag. 477 (a unei noi ediţii din 1731), zice:

„Dintre popoarele Dacilor, *Iazygii Me- tanasti,* se numesc astfel pentru a se deosebi de Iazygii cari sunt în *Sarmaţia,* la Marea Neagră; la nordul Dunării sunt a- proape necunoscuţi *tialdensii, Ciagisii, Piephigii* etc., de care aminteşte Ptolomeu. *Teu- riscii* sunt lasaţi în mijloc. Spre răsărit, sub fluviul Hierasus, locuiau *lassii.* In inscripţia de pe statuia înălţată lui Antonin Pio, spune *Gruter,* (pag. 259, No. 8) se a- flă numele celui ce a înalţato, *Praef M. Dacorum Iassior.* Acesta este deci Prefectul municipiului Daco-Iassienilor. In a- devăr după aceasta se înţelege că oraşele purtau numele neamurilor conductorilor lor : şi este de crezut, că Jassy, capitala Valachilor, acelaş care este aşezat în vechia Dacie, ar fi acel municipiu a Iaşilor, în a cărui loc Ptolomeu a pus vechiul oraş *Petrodava.* Este de o părere cu noi şi *Luc. Holstenius,* în *Ortelius,* etc. Celelalte indicaţii pe care le redăm, toate sunt după Ptolomeu. Deasupra Apuliei e *Marcodava, Pretoria Augusta,* sub care e *Comidava,* ceva mai spre răsărit *Sandava* şi alături de rîul Hierasus, care trebue să fie rîul Prut, *Petrodava,* despre care vorbim mai sus, şi care arată să fie municipiul *lassilor,* .care dpuă nume şi aşezare se potriveşte cu Jassiu actual, — reşedinţa Valachilor."

Într’un alt op anonim, *Topographia magni regni Hungariae,* publicat la Viena, în 1718, (pag. 368—9), între alte vorbiri a- supra ţărei Moldovei, se scrie şi următoarele rînduri, speciale oraşului nostru: *Jassy* sau *Iazy* este cetatea cea mai de samă a Moldovenilor, pe care unii o numeau altă dată *Stepanovicia...* Se crede că în acest loc, sau nu departe de el, după cum atestă şi *Cellarius,* ar fi fost odinioară situată Petrodava lui Ptolomeu. Probabil că această localitate a fost în cele mai vechi vremuri un oraş locuit de soldaţi iassieni, după cum demonstrează Gruter (pag. 259 n. 8), după *Analectele* lui Zamoscius. Asemenea vorbeşte despre aceasta şi afirmaţia lui *Luca Holstenius,* în *Ortelius* (pag. 96), unde se zice că despre *Daci şi Iassieni* pomeneşte o inscripţie din Gruter. In orice caz,

acest lassi este astăzi reşedinţa principilor Moldoveni, şi despre ea se zice că barbarii ar fi întărito *cu pompa (?).* In jurul oraşului sunt cîteva dealuri cari îl întăresc, precum şi unele rîdicături făcute anume din vechime, aşa că oraşul este bine aparat în potriva unor invazii a duşmanilor...

În 1762 un alt autor, *Samuri Timon,* serie în opul seu *Imago antiquae Hungariae, representans Terras, adventus et res gestas gentis Hunnice,* editat în Viena, următoa-rele, (pag. 18—19 din *Additamentum):* ...„Există o inscripţie în *Analectele* lui Za-mosius. care a făcut pe unii să afirme că laşul *(Jassios, vel Jassium),* oraş din Moldova, a fost astfel numit încă din timpul Romanilor, după Iaşii, soldaţi Daci. *(Nomi- natum esse ex Jassiis militibus Dacis).* A- ceastă inscripţie EX — VOT XXX... etc., fu găsită în Transilvania; şi deşi se zice că ar fi introdusă din Moldova, însă nu se ştie dacă la Iaşi sau prin apropiere ar fi existat vre-o *mină de aur,* după cum a- rată inscripţia. Despre aceasta nu se ştie nimic încă, şi deci nu pot îndrăzni să refer

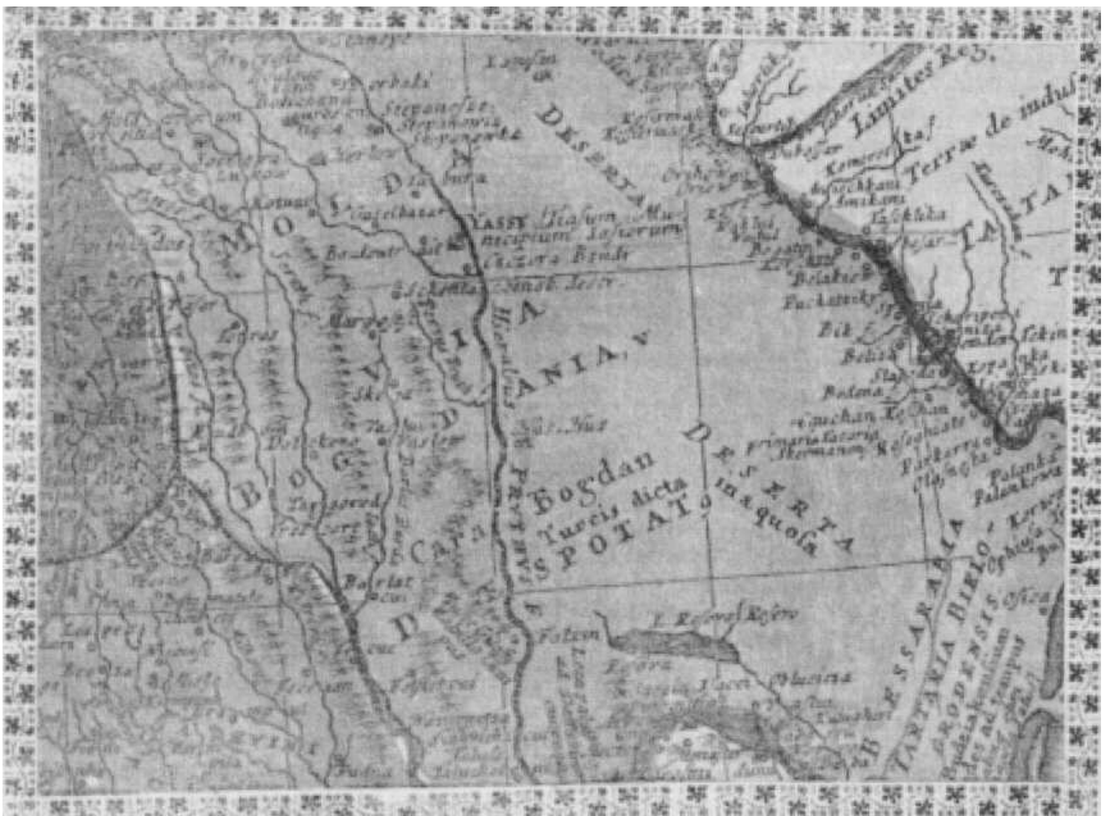
numirea acestui oraş la Romani, stăpîni- torii de odinioară al acelor locuri. În tot cazul trebue să ţinem sama de spusele contelui *Bartholomeo Ferati,* ce locueşte în Bucureşti, un barbat care, după cît se spune, cunoaşte bine istoria Moldovenilor, din ale cărui scrisori vei fi aflat de curînd, cum că în *Gherghiţa,* un munte (!) al acelei provincii, s’a găsit de către socrul prinţului Mihail, Domnul Valahilor, fost Domn al Moldovenilor, un monument de marmură, datînd din timpul dominaţiuneî lui Traian, care s'ar fi trimis la laşi şi aşezat în zidul Palatului (?) Afară de aceasta, *pe hotarul Basarabiei* s’ar mal găsi *două monumente Romane,* în satul Ciuperceni, dar că nimene n’ar în- drăsni să cetească inscripţiile *de frica Tartarilor" (?).*

*

O inscripţie a lui Traian în Curtea Domnească din Iaşi.

Mai departe (la pag. 21 din *Additamentum* al aceluiaşi op), Samuel Timon, în *Epistola a IV* către L. B. Petru Apor, scrie:

„M’am lăsat acum de studiul ştiinţei şi m’am îngrijit de sănătate; tu însă, prea vestitule barbat, ai stăruit nu numai din toată puterea, ci încă al luptat şi mi-ai

8. Fragment din Harta lui I. M. Hasius, din 1744, în care e scris *lassy, (Iiasum, Municipium Iassiorum).* Harta fiind prea mare, n’am putut-o reproduce întreagă.

dat mie materie de scris, arătîndu-mi stă- pînirea şi locuirea Romanilor în Moldova, sub Domnia lui Traian, precum am aşteptat-o. Acum în fine văd că acel barbaţl iluştri şi bine-cunoscător al istoriei Moldovenilor, au scris şi au spus lucruri sigure despre *inscripţia lui Traian,* ce se găseşte acum *la Iaşi.* Şi au arătat aceştia, caşi Ioannes Regavscius din *Societatea lui Isus,* representantul societarilor din Iaşi, care a găsit-o odinioară (?) cum îmi scrii, şi ţi-a trimis-o (o copie) ca un tezaur, dacă nu spre

IMP. CAESS. DIVO
FIL. NERVAE TRAJA
NO. GER. DACICO
PONT. MAX. POT.
XVI. IMP. VI. CON-
SUL. P. CALPVRNIO
MACRO. C. AULIO.
RUFO. LEG. AUG.
PRO P.

întrebuinţare, cel puţin pentru a-mintire şi erudiţie. Cred că e bine să o public cum am primit-o :

Inscripţia Romană aflată în păretele Curţei *Voevodului,* cărui i se zice *Principe.*

Tabela este făcută din marmură porfiretică,

Despre această din urmă inscripţie, dată însă cu mici schimbări, vorbeşte şi Prinţul Dim. Cantemir, în scrierile sale istorice, astfel:

„La 7211 (1703) s’a găsit nu departe *de Galaţi,* la gura Şiretului de către răsărit, în rămăşiţa unei cetăţi vechi, care şi acum o numesc locuitorii *Gherghina,* şi care s’a zidit pe vremea lui Traian, o marmoră care s’a adus la Curtea Domnească, (din Iaşi), în care marmoră este următoarea săpătură cu slove vechi latineşti, pe caie şi noi singuri am cetit-o:

IMP. CESARI DIV. FILIO NERVAE
TRAIANO AUGUSTO GERM.
DACICO
PONT. MAXIM. FACL. P. DICTATOR.
XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P.
CALPURNIO, MARCO C. AURELIO
RUFO.

Această inscripţie se traduce în romî- neşte astfel: „împăratului Cesar, Dumne- zeescului fiului Nervii, Iul Traian Augustului Germanicului, Dacicului, Pontificelui Mare, fericitului Domn, Dictatorului al XVl-lea, împăratului al Vl-lea, Consulului al VH-lea, Părintele Patriei, în timpul cînd a fost Publiu Calpurniu, Marcu Caiu, Aureliu Rufus Consuli în Roma “.

*

Mulţi alţi autori străini discută originea şi denumirea laşului.

Abatele *Georg Prag,* întro lucrare a sa cu titlul *Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunorum,* etc., tipărită la Viena, în anul 1^74, spre a explica originea ungurească a neamurilor *lassone* şi *Jassyge,* pe care-i confundă în o singură şi aceeaş masă, arată că aceştia s’ar fi res- boit în vremuri prin părţile Moldovei, contra altor neamuri, străine, că s’au împrăştiat apoi prin această ţară, şi în fine, că nu e cu neputinţă ca aceşti Iassoni sau Ia-sygi să se fi oploşit pe locul unde e acum aşezat oraşul Iaşi, şi să-l fi dat aceştuia numele lor. dacă *nu cumva nul vor fi înfiinţat însuşi ei.*

Şepte ani după aceasta însă, *Franz Io- seph Sulzer,* în cartea *Geschichte destran- salpinischen Daciens,* tipărită în Viena, la 1781, luînd act şi el de inscripţia publicată de epigratistul Zamosz, scrie ur-mătoarele cu privire la oraşul Iaşi, discu- tînd şi părerea emisă de Abatele Pray: „O probă mal mult pentru determinarea mimeZui *laşului dacic* şi a situaţiei sale, ne-o dă inscripţia de pe d coloană care a fost pusă la o mină, de un anume Clodius, comandantul miliţiei *Dacico-iaşiană,* în o- noarea împăratului *Antoniu cel pios,* şi a *Faustinei* soţia lui. Căci aşa trebuesc cetite următoarele cuvinte: EX—VOT XXX etc. Savantul Abate Pray în disertaţia sa critică asupra propriilor sale *Anale ale Hunilor , Avarilor şi Ungurilor,* a dovedit că aşa numiţii Iasigi sînt pe nedrept consideraţi piuă acum ca coborîtori ai foştilor Ia - sigi *slavi,* cu porecla de *Metanaşti,* şi că ei ar trebui să fie consideraţi mai curînd ca un *trib* dovedit *arie,* (armenesc-persan). care a venit mai tîrziu, împreună cu *Cumanii* şi *Uzii* în Ungaria. Nu *Iassigi ci Ieşeni,* de la cuvîntul *las,* care înseamnă un *Scut cu săgeţi,* şi se distinge de alte asemene numiri. Putem admite, comparînd această ultimă inscripţie romană, ca un adevăr istoric : „că Ieşenii descind *din două triburi* deosebite, din care unul *unguresc (?)* celalt însă de origine *romană,* a-căror urmaşi, după cum reese din cuvintele *Da- corum-Iassiorum* au locuit negreşit în Dacia, deci şi în Moldova, în ţinutul capitalei laşi. Dela acesta şi-a luat numele acel popor răsboinic — sau oraşul dela popor. Ce poate fi mai natural decît această concluzie? Nimic nu i se împotriveşte, decît, că aceşti *Ie- şeni-Daci* au ridicat acea coloană împăra-tului *la o mină,* împrejuiare pe care Abatele nu-şi bazează tocmai fără motiv concluzia, că aceşti Ieşeni au luat parte la o *exploatare de mine,* lucru posibil pentru nişte soldaţi, cari pot fi consideraţi fie ca păzitori, fie ca servitori şi cultivatori, sau chiar ca simpli lucrători de mine.

Închei: In Iaşi sau în apropiere sînt sau dealuri sau mine. In monumentul roman se face menţiune de *Auraria,* sub care se înţelege poate *Tribunalul minei* sau *Reşedinţa funcţionarilor* principali ai minei, şi aceasta nu

poate să fi fost, după alte documente şi inscripţii decît în Transilvania, probabil *la Abrud-Bania.* Porecla laşilor deci nu poate servi aici ca probă de anticitatea unei colonii romane sau *Legiuni a Iaşilor,* în acest Ioc, unde se află actualul laşi în Moldova.

Această concluzie e obligatoare, dacă premisele sale sînt juste. Dacă însă întreb : unde găsim în Transilvania urme de a- ceastă numire *Iaşi,* care ni se prezintă atît de lămurită în Moldova? Dacă adaug: cine va demonstra că sub *Auraria* s’ar înţelege *un simplu, funcţionar* al minei, sau *chiar mina ?* că numai o mină purta acest nume? Cine va respunde la aceste întrebări ! Totuşi Benko însuşi cedează lui P. Friedwalsky. care a făcut această observaţie la multe inscripţii mari şi lăuntrice (din interior), că numai în Transilvania au fost întocmite mai multe *aurarii,* adică mine de aur romane; pentru ce să nu admitem că şi la *mina moldovenească* **Baia,** nu departe de Iaşi (?), despre care amintesc mai sus, n’ar fi înflorit o atare *auraria,* şi că tocmai acolo, în circumscripţia Iaşilor. s’a întîmplat că aceşti Ieşeni-Daci

au imortalizat amintirea blîndului Imparat şi soţiei sale (Faustina).

Se mai adaugă la aceasta, că cuvîntul „Iaşi" însuş sună romîneşte, dar conform unei limbi *mai vechi* şi anume cea *latinească.* E de observat cum diminutivul lui Can- temir „Iuniţă“. care după zicala comună se potrivea cu a unui bătrîn morar „Ion" ca sarea în ochi, şi care poate s’a numit *Iaşi,* la Valachi, pe timpul lui Cantemir,— astăzi insă e positiv tradus prin „Ioneşi", „Ieni" şi altele. Asemenea ar fi putut procura origina capitalei moldoveneşti şi acest nume; şi pînă nu mi se va da un motiv mai bun despre această numire în restul Daciei, *am iluzia* că am fost primul, care a indicat acestei miliţii Ieşene, sau colonii, *cvartirul ei propriu.* Prin aceasta am arătat adevărata derivare a numelui actualei capitale Moldoveneşti „Iaşi", fără să fi fost nevoit să mă amestec în discuţia continuă, dacă exista şi atunci un oraş Iaşi, şi întru- cît acesta sau chiar acel existent odinioară s’au găsit în locul de astăzi, sau nu cumva mult mai aproape de *Baia, „ Aur aria Moldovenească"* de atunci. Să nu ne fie curios aceasta, căci este cunoscut din geografie şi din experienţă, că au existat în lume diferite oraşe sub unul şi acelaş nume, dar după dărîmarea, din diferite cauze, şi ree- dificarea lor, au fost strămutate cîteodată cale de mai multe oare departe de prima lor aşezare, cînd într’o parte cînd într’alta."

losef Benko, în cartea sa *Transilvania, sive Magnus Transilvaniae Principatus,* tipărită în Viena, la 1778 (P. ^1. pag. 388), discută cu mai mulţi autori nemţi şi unguri, asupra originei secuilor, cari s’ar trage din *lassii* sau *Philistei*; — că *Iassii* ori *Iazygii* ce locuiesc în Ungaria, în jurul oraşului *Iasz- bereny,* şi pe cari Ungurii îi numesc *Ioszok,* şi pămîntul lor *Iaszag,* nu se trag din vechii Iazygi, ci dintr’un alt neam al *Iassilor.*

În *Ortus et Occasus,* de *Antonius Bartali,* publicat în 1787, (Cap. III, 41), se citeşte : „Praefecti Municiporum C. Clodius, fextum *Praefectu municipii Dacorum-Iassio- rum. Sub Antonino Pio".* Această citaţie este Introdusă în nomenclatura comandanţilor trupelor şi aşezărilor romane în Da- cia, după care urmează apoi *Praefecţii Le- qiunei a XIII a,* cu toate celelalte ranguri militare.

Un doctor austriac, *Andreas Wolf,* fost medie de casă al Mitropolitului Iacob Sta- mati, care a locuit în laşi mult timp, pu- blicînd la Sibiu, în 1805, o carte întitulată *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Furstenthums Moldau,* scrie, că din tradiţie rezultă că „încă de pe timpurile cînd Moldova a fost o colonie romană, „Curtea Domnească" din Iaşi ar fi fost o clădire însemnată, că împăratul Traian ar fi avut aicea garda lui principală, şi *e foarte probabil* că vechiul oraş *Augustia,* căruia Ptolomeu îi dă gradul de longitudine 52° 55’ şi de latitudine 47° 30’, să fi fost *pe locul chiar unde se află acum laşul".*

Istoricul grec *Dionisie Fotino,* în a sa *Istorie generală a Daciei,* publicată în limba greacă, la 1818, în Viena, susţine că între cetăţile şi oraşele ocupate de coloniile Romane în Dacia, este şi *laşul,* capitala Moldovei, „fiind că la Auraria *guvernato rului* s’a găsit o inscripţie, cuprinzînd a- cestea *: M (unicipis ilitum) Dacorum Iassiorum* ,adecă ..Cetatea militară a Dacilor Iassieni"; şi adauge, că Prinţul Cantemir zice „că a- cest nume este mai modern, lucru ce nu e tocmai probabil, fiind că numele Iassilor este vechi".

Din toate aceste citaţii şi reproduceri ce am făcut aici, vedem uşor că mai toţi istoriografii ce s’au ocupat de Moldova şi mai ales de capitala ei, Iaşii, s’au adapat din isvoarele inscripţiunilor vechi romane, găsite în Transilvania, şi au tratat cu cea mai mare seriositate peatra indicată de Zamosz, ca fiind oglinda fidelă a originei sau denumirei laşului. Este drept că alte dovezi, complimentare, cari să sprijine chestiunea denumirei *Dacorum-Iassiorum,* nu se presintă ; aceasta însă nu vra să zică că lucrul nu trebuie considerat cu toată importanţa ce o merită.

*

laşul în diferite hărţi vechi.

Deşi se pare că lumea civilizată cunoştea cu vre-o cinci veacuri în urmă prea puţin atît ţara Moldovei, cît şi mai în special Iaşul, capitala ei, —sunt mulţi occidentali cari şi astăzi cred că laşul e în Bulgaria sau în

Turkestan, — totuş, cu puţină strădainţă găsim că erau şi oameni cunoscători, prin ei însuşi, sau prin cercetări ştiin- ţifice-geografice, cari ştiau de existenţa laşului, şi'l citau atît în opurile, cît şi în hărţile ce le întocmeau.

Grigore Tocilescu, fostul academician şi arheolog, care s'a ocupat mai mult la noi cu studiile epigrafice, publică într'o *Istorie a Romînilor* a sa, o hartă, dresată — nu arată după ce isvoare, în care se indică exis- tenţa unor Voevodate romîneşti prin veacurile al 9-lea pînă la la 13-lea, şi unde se vede figurînd, pe locul actualului Iaşi, un *Aşki-Torg!*

În *Muzeul Postal* din Berlin, am găsit o hartă, imprimată în anul 1554, şi dresată de *Gerhard Mercator,* unde' se vede bine însemnat oraşul *Iassy,* la locul ce el o- cupă şi astăzi.

Dintr'un op italian, in folio, găsesc răzleţită o hartă, datînddin 1584, dresată de *lacobo Castaldo,* şi întitulată *Romaniae (qiiae olim Thracia dicta), Vicinarumquae Regionum, vti Bulgariae, Walachiae, Syrfiae, etc. Descriptio,* în care sunt representate ambele ţări româneşti, iar laşul e scris *Lassi,* sar chiar *Lasti,* probabil că fiind reprodus după vre-o hartă mai veche, scrisă ori tipărită mai rău, în care numele lassi a fost necorşct descifrat de Castaldo.

În *Geografia cioe clescrittione Vniversale delta Terra, di Claudio Tolomeo.* scrisă în latineşte de *Gio. Ant. Magini,* şi tradusă în italieneşte de R. D. Leonardo Cernoti, în 1598, se găseşte o hartă reprodusă după Ptolomeu, *Tabula Europae IX,* în care pe locul laşului este însemnată denumirea *Pa- tridana,* şi apoi mai la vale *Paloda,* pe locul actualului Bîrlad.

O hartă publicată la 1685, cu titlul *Des- critione delii Principati deila Moldavia e Valachia tolta da Giacomo Cantelli da Vig- nola, da un exemplare trouato del Gabinetto del Principe di Transilvania... e data in luce da Gio. Giac. Rossi,* — are deasemenea însemnată Capitala Moldovei, Jassy, la locul seu.

laşul e scris *Iazy* în harta intitulată *Da- nubii Fluminis... pars infima in qua Tran- sylvania, Walachia, Moldavia* &c., dresată de *Ioh. Baptistus Homanno,* şi tipărită în Nuremberg, prin 1686... sau după această dată.

În opul lui *Allain Manesson-Mallet,* întitulat *Description de V Univers* &c., Paris, 1683, — se găseşte asemenea o hartă, fixînd *Jassy,* la locul seu. La pag. 132, T. IV, al cărţei se scrie că, Moldova propriu zisă făcea din vechime parte din *Dacia Alpestris,* iar oraşele cari sunt cunoscute ca importante, sunt *Chotim* sau *Chotzyn* (Hotinul), *Jasi* sau *Jassy, Vaslo, Braila* sau *Broislaw, Czukaw* sau *Suchaw...*

În anul 1744, un profesor de matematici şi geografi. *M. Hasius,* publică sub titlul de *Carte d'Hongrie en general, contenant... la Croaţie, la Dalmatie, la Bosnie, la Servie, la Boidgarie, la Principaute de Transylva nie, Ies Despotats de Walachie et de Moldav. .,* o hartă a acestor ţări, în care capitala Moldovei e însemnată cu denumirea: *Iassy (Iiasum, Municipium Iassiorum).*

Iată dar fixată pe hărţi denumirea de *Municipium Iassiorum,* de autori de samă străini, cu un veac aproximativ înainte de a se fi gîndit vre un român sau ieşan să atribuie originea şi denumirea aceasta ve- chei capitale a Moldovei.

Tradiţii ori poveşti. După Cantemir şi Bandinus un morar sau un văcar a fundat laşul.

Doi autori, Prinţul Dimitrie Cantemir, în cartea sa *Scrisoarea Moldovei,* şi Episcopul catolic Bandinus, în manuscrisul întitulat *Codex Bandinus,* s'a încumetat a explica cu o seninătate naivă, originea laşului, după cele ce ei ar fi auzit povestindu-se în popor —dacă un cronicar serios poate să pue vre-o dată bază numai pe asemenea îndoiel- nice consideraţii.

Căci, iată ce scrie Cantemir în cartea sa citată: *„laşul,* e lîngă apa Bahluiului, cu patru mile mai sus de vărsarea lui în Prut. Acesta este *scaunul ţărei,* pe care l'au mutat *Ştefan Voevod* (?), acolo din So- ceavă, ea să poată apara ţara mai bine din mijlocul ei de către năvălirile Turcilor şi ale Tătarilor, pentru că el prea bine vedea că nu putea să se apere din Soceava, pentru că este depărtată de hotarul turcesc. Mai înainte de aceasta era tîrgul numai un *sat prost,* întru care abia se aşezase trei sau patru gospodari. Şi avea şi o moară în care era un morariu bătrîn ce se chema

loan (sau duprecum îi zicea *Iaşii):* numele acestui om l’au dat Domnul acesta oraşului ce l’au făcut, întru care au zidit întăi şi o biserică, întru cinstea sfîntului Nicolae, care este acum Biserica cea mare. Şi după acea şi alte palaturi pentru dînsul şi pentru boerii lui: Iară Radul Voevod *Vau împrejurat cu zid,* şi ceilalţi următori l’au înfrumuseţat cu alte podoabe şi zidiri vederate, încît acum se numără întru dînsu mai mult de 40 de Biserici, care prea frumos sînt lucrate, atît de piatră cît şi de lemn. Mai înainte cu cincizeci de ani făcînduse komscripţie, s’au găsit întru dînsu *douăsprezece mii de case,* iară apoi arzînd de multe ori, şi pustiinduse prin năvălirile tătarilor şi a leşilor, de abia au rămas a treia parte nemistuit".

Cele scrise de Dimitrie Cantemir despre înfiinţarea laşului nu se întemeează, cum am mai zis, pe nici un document istoric, ci probabil pe vr’o tradiţie contimpu- rană lui. Dealtminterea iată ce mai scrie tot acest autor într’un alt op al seu pos- terior, cînd ideea sa despre fundarea laşului pare a se fi schimbat, din ceeace însuş susţinea în povestea morarului Iaşii. Aşa, găsim în cartea *Geschichte des Osmanisches Reichs,* tipărită în Hamburg, la 1745, (tra- ducerea D-rului I. Hodosiu, *Istoria Imperiului Otoman,* Bucureşti, 1876) că Prinţul Cantemir vorbeşte astfel despre Iaşi :

„Pină cînd turcii nu’şi întoarseră armele contra Europei, Suceava era Capitala principatului Moldovei şi reşedinţa Domnitorului ei; dar după ce ei au cucerit Constanti- nopole, Despoţii moldoveni, pentru a fi

mai aproape de graniţele turceşti, şi-an mutat scaunul la Iaşi.
Iaşul nu este o cetate mare, dar e *puternic prin natura şi lucrările din el,* şi este vrednic de amintit pînă astăzi, pentru ruinile Curţei de acolo. Intre lucrurile ce se găsesc în Moldova şi merită a se aminti, nu se găseşte nici o inscripţie sau macar vre un semn despre numele întemeetorului sau vechimei sale. *In zidurile Iaşului (?) se găseşte un monument sapat., întro piatră mare, representînd şepte turnuri, deasupra cărora doi lei ţin în sus o coroana împărătească;* în jos, la baza acestor turnuri se vede un cîmp, pe care stau *doi peşti cu solzi mari, încrucişaţi unul peste altul, cu capetele în jos şi cu coadele în sus; sub ei este un cap de bou. avînd în frunte o stea cu sese raze.* Insă chiar acest semn din urmă arată că acel monument nu e pus acolo de primul fondator al cetăţei, din pricină că capul de bou a Început a se pune cu mult mai tîrziu între insignele Moldovei".

Monumentul despre care vorbeşte Cantemir în scrierea citată, nu se mai găseşte nicăeri astăzi. Lucrul va fi existat, credem, pe timpul acestui Domn, căci, cas’o spue el din vînt, nu vedem nici un interes sau raţiune. Dar calamităţile ce au curs în secolii din urmă asupra Iaşului, focuri, bătălii, etc., vor fi nimicit sau îngropat acel semn preţios, care ar fi putut da o mărturie oarecare asupra istoriei intemeerei oraşului.

Sau... dacă ar fi să luăm drept bani buni cele ce scrie autorul francez C... *(Jean*

9. Vederea Iaşului pe la 1800. (Din revista germană Faust).

Louis Carra, un aventurier francez ce a fost prin Moldova, pe la sfîrşitul veacului penultim), care se vede de departe a fi plagiat pe Dimitrie Cantemir, atunci... „La Suceava se găsea (pe timpul lui C... poate), o mare piatră, *scoasă din zidurile Iaşidui,* (pentru ce a scos’o de aici şi a dus’o la Suceava, nu se spune!), pe care se văd sculptate şepte turnuri în relief, deasupra căror este o *coroană imperială,* avînd doi *Lei* ce o susţin, iar la picioarele turnurilor, într’un fel de cîmp, apar doi peşti cu solzi (delfini), a căror capete atîrnă şi se încrucişază; cozile lor sînt ridicate şi se încrucişează deasemenea. De desubt este aşezat un *cap de taur,* care poartă între coarnele sale o stea cu şese raze. Se poate deduce din aceste, continuă C.., că această marcă este desigur un semn aşezat de cătra cel întâi fondator al oraşului (Iaşi), cu tote că nu are nici dată, nici vre o inscripţie... Căci, din vremuri imemoriale a fost totdeauna adoptat un cap de taur ca marcă a provinciei" (Moldovei).

A doua tradiţie, — cam asămănătoare celei a lui Cantemir, ne-o dă Episcopul catolic *Marcus Bandinus,* care a călătorit prin Moldova, inspectînd bisericele catolice de aici, pe timpul domniei lui Vasile Lupu- Vodă, (1647), şi

care, vorbind în treacăt şi despre originea oraşului Iaşi, scrie că „numele i-a venit dela un *vacar* cu acelaş nume, care odinioară îşi păştea boii pe locul unde apoi se zidi Curtea Domnească."

Nici mai remîne îndoială că asemenea relaţii trebuiesc puse în rîndul poveştilor.

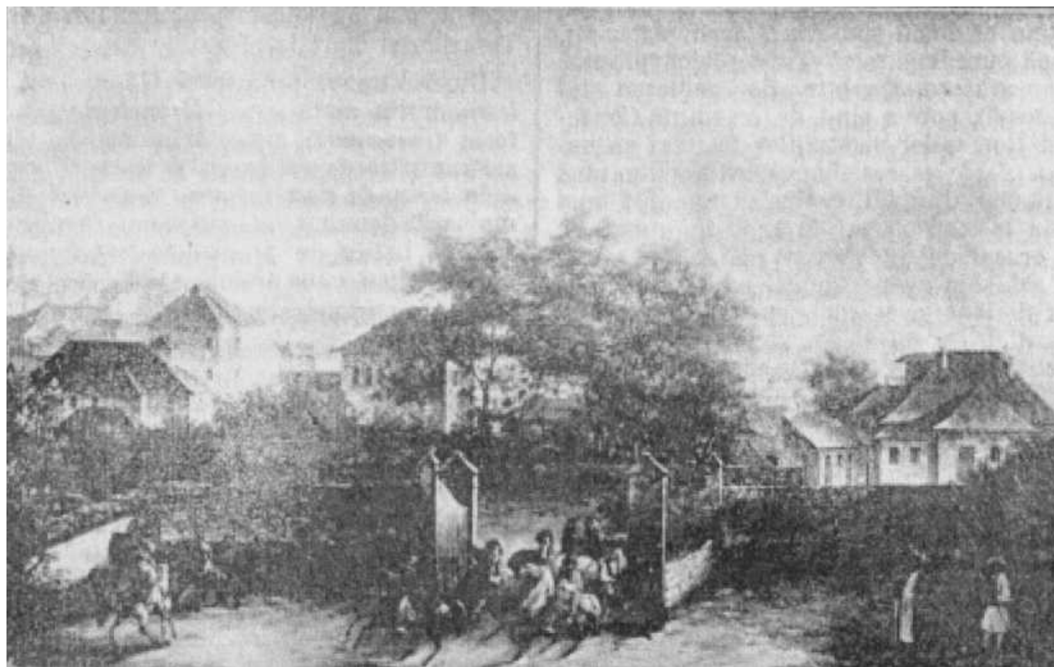
*

Iaşul fundat de Bogdan I, ori de Ştefan cel Mare ... ?

O versiune nesprijinită pe nici un fapt precis, ne o dă asemeni scriitorul german *Von Reicewich,* în cartea sa *Bemerkungen uber die Moldau, Wallachey in Rucksicht auf Geschichte Natur Producte und Politik,* tipărită la Viena, Î11 1789: „Bogdan, cellalt conducător, zice Reicewich, vorbind despre fundarea ţârei noastre, care se afla pe lîngă Marmoroş, adună Valahii săi, şi-i conduse în Cumania, care începuse a fi numită Moldova, se vede după un rîu mic care o parcurge, şi în urmă i se spunea Bogdania, un nume întrebuinţat acuma de Turci. El clădi diferite oraşe, precum *So- roca, Romanof* şi **Iass.“**
După acest autor dar, nici morarul ori vacarul Iaş, nici Dacii, Iascii ori Iazygii, nici împăratul Octavian-August n’au fundat tîrgul Iaşului, ci numai Bogdan I, întemee- torul Moldovei. Nu cred că mai trebuie să stăruim asupra acestei legende.

Cronicarul *Grigore Ureche,* în istorisirea ce face despre o luptă a lui Ştefan cel Mare cu doi Hatmani Căzăceşti, *Loboda* şi *Nalivaico,* care năvălise în ţară şi prădau, arată că : ...„de acolo s’au întors Stefan-Vodă, *şi au* **descălecat** *tîrgul Iaşii,* şi în lauda lui Dumnezeu au început a zidire *Biserica S-tului Neculai*; şi de acolo au mers la scaunul seu, la Suceava, cu mare po- fală şi biruinţă etc.

Cuvîntul *descălecare* scris de Ureche, departe de a fi înţeles, cum l’a interpretat unii autori, ca fondare a oraşului, credem

10. O vedere a Iaşului dela Copou, în vremea ocupaţiei Ruseşti.
Tablou pictat de Nik. M. Worobieff, şi dăruit Pinacotecei din Iaşi, de Generalul rus Al. Teodorovici-Mircovici, în amintirea şederei tatălui său, cu acelaş nume, în Iaşi, în 1829 —34, unde a ocupat funcţia de Vice-preşedinte al Divanului Principatului, cît şi în amintirea naşterei sale în acest oraş.
În tablou se vede şi casa în care a fost născut donatorul Mircovici.

că el nu poate fi luat decît ca *popăsire,* aşa precum Ştefan, după lupta cu Cazacii în Basarabia, întorcîndu-se spre capitala sa Suceava, a avut nevoie să se oprească în cel întăi oraş mai de samă ce a întîlnit în cale-i, să’şi strîngă şi întremeze armata-i risipită şi probabil decimată, să se odih- nească un timp şi, să înulţămească cu a- cest prilej lui Dumnezeu pentru izbînda sa, prin ridicarea unei biserici, precum era o- biceiul în timpurile acele. Mai mult decît

aceasta însă, se găsesc documente, în care se vorbeşte despre existenţa laşului diu vremea lui Alexandru cel Bun (1407), necum de pe aceea a lui Ştefan cel Mare.

Apoi, se mai vede că acest din urmă Voevod a distrus chiar Iaşul prin foc, spre a împiedeca înaintarea

foc cetăţilor *Iassum, Baccum, Romaribazar* şi *Bagnam* (Baia), — pentru a nu lăsa nici verdeaţă, nici grîne, şi a nimici orice mijloace de vieţuire pentru oştile şi caii nă- vălitorilor turci. Despre aceasta vorbeşte şi M. Cogălniceanu, în revista *Propăşirea,* din August 1844.

*

Amfilohie, Şincai, Vîrnav, Seulescu, Ko- gălniceanu şi Asaki, relatînd despre originea şi denumirea laşului.

Dintre scriitorii români de pe la sfîrşitul veacului al 18-lea, cel întăi care se interesă a explica originea laşului, sau a da oarecari elemente pentru aflarea începutului acestui oraş şi a denumirei sale, fu Episcopul *Amfilohie al Hotinului,* care tipări una din cele dintâi cărţi scolastice ro- mîne, în 1795, eu titlul *De obşte Gheo- grafie pe limba moldovenească,* şi în care, vorbind despre vechia capitală a Moldovei, susţine că laşul sau *lazu,* ar fi fost zidit, „după cum împăratul Traian în cărţile sale face arătare, înainte de naşterea lui Hristos (!), spre a sluji de reşedinţă Consulului Romanilor şi străjilor lui. cari se numeau *Iaziglies,* reşedinţă care număra pînă la 16,000 de odăi, cari s’au înmulţit mai tîrziu la 20.000, iar la 1460 împreună cu tot oraşul de foc s’au risipit".

Amfilohie nu arată nici un isvor de unde s’ar fi luat asemenea curioase ştiinţi şi statistici, dar în el se vede numai buna intenţie de a ne face urmaşii Romei, şi ai lui Traian, chiar înainte de a fi trăit acest împărat. Mai la vale Afnfilohie adaugă: „laşul a luat nume de la străjile Romanilor ce se chemau Iaziglies, şi de la şanţul cel de batae... întru care oraşul este scaunul Arhiepiscopiei. La anul 1465, Ştefan prin- ţipul mai sus numita Kurte, sau cetate de iznoavă o au zidit, dela care nu puţini ani oraşul se numea *Stefanoviţia,* iară după ce leşii pe Ştefan Vodă l’au izgonit, la anul 1491, iarăş din pricina focului s’au prăpădit, şi după

turcilor în susul ţărei, după cum rezultă dintr’o descriere a lui *Balthasar de Piscia,* publicată în revista lui Hăşdeu, *Columna lui Traian,* din 1876, unde se arată că Ştefan a dat

2

aceea trecînd ani Ia mijloc, nu s’au numărat într’acela loc mai mult de cît 600 de odăi."

Gheorghe Şincai, în *Chronica Romanilor,* voi. I, la anii 103 — 4, d. Hr., arată, după *Dion Cassius,* că „Decheval multe face în potriva păcei... şi că pînă la acel an a cuprins o parte a ţinutului *Iazigilor,* care în zadar o au cerut aceştia îndărăt, că Trăian nu li-o au întors." Iar la anul 140, vorbind despre faptele lui Traian şi ale lui T. E. Antonin Pius, cari urziră multe instituţii culturale şi industriale în Dacia, citează Inscripţiile descoperite în diferite districte ale Ardealului, şi pomeneşte de căpeteniile romane: *Ollie Trog Curatorul Căilor şt Proconsulul Colliei,—Marc Surian Propretorul,— Rustie buplichia Prefectul le- ghionului XIII,— Caiu Clodie Prefectul laşilor.* etc.

Iaşii dar există,—după scrierea Iui Şincai, cel mai de samă istoric român al renaş- terei noastre,—de pe vremea lui Traian; probabil e însă, că Şincai se foloseşte aicea de inscripţia din Zamoscius, deşi nu o citează.

La 1836 un student ieşan, *Constantin, nobil de Vârnav,* dîndu’şi doctoratul în medicină la Universitatea din Buda, prezintă ca teză o lucrare întitulată *Rudimentum Physiographiae Moldaviae,* în care vorbeşte despre Iaşi, arătînd că numele seu â fost *„Iassum, Iassium, Iassiortim-Dacorum mu- nicipium (Petrodava Ptolomaei);* Iassi, Iasch, Iesch,—Capitala Moldovei din timpurile lui Ştefan-cel-Mare Voevodul, care îşi strămută scaunul seu de la Suceava aci(?), ca din centrul provinciei să poată rezista mai uşor şi mai cu folosinţă contra năvălirilor Tătarilor şi Turcilor", etc.

După Vîrnav, profesorul *Gheorghe Seulescu,* într'o carte a sa, *Hronologia şi Istoria Universală,* tipărită în Iaşi, la 1837, susţine părerea că laşul îşi trage originea dela *legiunile daco-romane,* şi va fi fost o- dinioara denumit *Municipium Iassiorum,* fără să indice cu

preciziune isvoarele din cari ş'a luat cunoştinţele sale.

Mihail Kogălniceanu marele barbat de stat al ţărei, publică în 1841, la Berlin, o scriere întitulată *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens,* în care susţine aceleaşi păreri caşi Seulescu, fără a arata şi el de unde-şi are aceste informaţii istorico-arheologice.

Gheorghe Asalci, cam tot pe atunci, atît în foaia sa *Le Glaneur Moldo-Valaque (Spi- cuitorul Moldo Român),* în mai multe *Calendare pentru Români,* redactate de el, în tovărăşie şi cu alţi scriitori ieşeni, şi tipărite în Institutul Albinei, cît şi mai tîrziu într'un raport către Eforia capitalei, cerîn- duise, împreună cu Seulescu, a'şi da părerea asupra întocmirei unei *mărci* sau *peceţi a Comunei,* susţine că originea laşului se datoreşte înstalărei sau staţionarei aici a *Legiunei romană a XlII-a Gemina,* care ar fi purtat şi titlul de *Legio Iassiensis.*

Nici aici însă nu indică isvoarele istorice.

*

Cronica Campoducelui Arbore, sau a lui Hurul.

La 1857, apare în unul din Calendarele lui Gh. Asachi, sub titlul de *Fragment Istoric,* un articol în care se relatează despre aflarea unei vechi cronice a *Campoducelui Arbore,* prescrisă de un *Hurul, mare Cancelar al Ducelui Dragoş,* fundatorul Moldovei. Nici mai mult, nici mai puţin, prin acest document s'ar aduce o lumină desă- vîrşită, în cea mai întunecată parte a istoriei transformărei Romanilor şi Dacilor în Moldoveni şi Munteni, despre care nici un op străin, vrednic de credinţă, nu ne dă îndestule lămuriri, —dacă un asemenea preţios document n'ar fi fost pus imediat la bănuială, ca fiind plăzmuit, şi apoi, după diferite studii şi cercetări, declarat ca o simplă născocire numai. Căci Asaki însuşi nu ne dă altă asigurare despre autenticitatea sa, decît că a fost dat la lumină prin îngrijirea Logofătului *Gheorghie Kostaki-Boldur,* şi că pentru mai bună înţelegere s'a tradus în *stilul modern,* de întâiul filolog al României, *D. Spatar Gheorghie Seidescu."* In acest document, întrucît priveşte trecutul laşului, găsim numai următoarele rînduri, sub capitolul: *Dregătoriile şi rezidenţiile militare:* „Pusă şi pentru regimul oastei trei scaune mari: un scaun în tîrg în *Baia,* şi pe comendante îl numiră Consu...; al doilea scaun se pusă în *Iaşi,* şi comendantele se numi Prefect, cap Legionului şi pîrcălabilor şi căpitanilor de la Cetăţi, din apa Siretiului pînă în Prut; al treilea scaun se pusă în *Kilia,* şi comendantele se numi Campo- duce..."

*

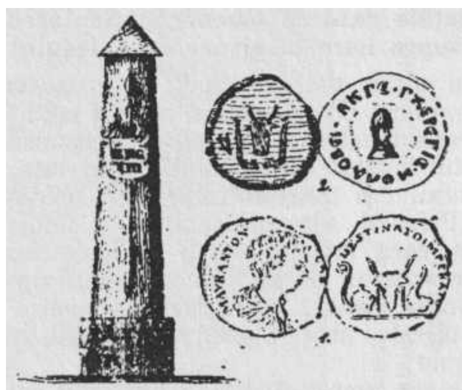
Alte relaţii date de Asaki.

Într'un *Tablou Hronologic din Istoria veche şi nouă a Moldovei,* servind de curs şcolar, Asachi mai scrie, la data anului 110 d. Hr.: „Dacia se împdporează de colonişti aduşi din Italia, se declară *provinţie romană,* cu un guvernator numit *Pro-Pretor* şi cu un *Senat. Sarmisegetuza,* capitala, se numeşte: *Ulpia Traiana;* pretutindene se fac temple, palaturi şi drumuri pietruite, din cari unul, pe la Maros Vasaihei, duce în Moldova, unde spre pază rămîne *Legeo- nul XIII,* numit Geamăn, sau a *lasienilor (?)* cari întemeiază *cetăţuia* numită: *Munici-pium Iassiorum,* adecă *politia Iaşilor.* Romanii prelucrează mine *de aur* în Dacia, dincolo şi dincoace de Carpaţi, şi tae mo- nete cu semnele ţărei pe ele."

Din raportul ce l'a făcut Asaki către Eforia orăşănească a laşului, despre care am vorbit mai sus, şi care se află în original în *Della No. 26* pe 1851, din Arhiva acelei Eforii, citâm următoarele :

„Asupra adresului cu No. 148 prin care onorabila Municipalitate, cere să propun un model de marcă pentru municipalitatea Iaşilor, nu preget a răspunde următoarele: numele Iaşii cuprinde în sine uricul capi- taliei noastre, că s'au întemeiat de Iaşanii (Iassii) cc era miliţie Daco-Romană, care păzia Municipium (cetăţuia) de ea zidită *pe localul Curţei vechi,* pe marginele provinciei despre răsărit. Drept mărturie al acestui fact stă o coloană antică, din timpul imperatorelui Antonin, pe a căruia monedă se află şi marca provinciei, descrisă în No. 51 a *Gazetei de Moldavia,* din 1850, care coloană s'au înălţat imperatorului de Claudius, coraendantul Legeonei Iaşene *(Iassiensi),* precum se vede Ia

Baia, unde, după datina militară a Romanilor, ostaşii lucrau la mine în timpul de pace. Astă coloană, ce de archeologi s'au transportat şi se aflâ în museum din Cetatea Albă (Karlsburg) în Transilvania (?), poartă următoarea inscripţie: EX—VOTO XXX etc. „Deci, fiind sigur că acea legeonă s'au denumit de pe castelul unde se afla în garnizon, şi care era pe locul politiei Iaşii, numita coloană purtătoare de numele ei este simbolul cel mai nemerit al uricului ei. De aceea pre coloană s'au aşezat dupre oarecare regulă eraldică lancea militară şi corona murală (â cetăţei) cu înscrisul: M. *lassi,* adică Municipium Iassiorum, precum se numesc Iaşii în Geografia veche."

11—13. Monede romane şi moldoveneşti, şi Coloana Leg. XIII, după, desemnul publicat de G. Asaki.

Nemulţămit cu atîta, în anul următor Asaki scrie un nou articol în chestia originei laşului, şi'l publică în *Calendarul pentru Ro- mîni* pe 1853, sub titlul de *Arheologie,* articol în care dă noi amănunte, făurite în parte de el, în chestia ce ne interesează. Astfel el scrie: „Istoria mărturiseşte că mai 'nainte de descălicarea Romanilor în Dacia, părţile răsăritene a acestei provincii şi mai cu samă rîpile rîului Ierasus (sau Porata, Prut), erau locuite de un popor resbelnic numit *Iassiensi, Iaşeni (lazigi).* După sistema militară a Romanilor, legioanele, ce erau în garnizoana provinciilor supuse, purtau numele lor au după ai lor faimoşi comendanţi, au după locul unde stau în garnizon, precum *Legio Claudia, Legio Galica;* deasemenea s'au numit *Ias- siensis,* aceea ce sta în garnizon în Dacia Transilvană, pe malul Prutului, adecă în Iaşi, unde era întemeetă sau şi de Romani sporită politie, ce mai în urmă se întitula *Municipium Iassiorum,* precum din vechi documente (?) şi mai ales din *harta Peu- tingeriană* se adeverează.

După datina Romanilor, legioanele erau în timp de pace întrebuinţate a lucra sau a povăţui lucrările cetăţilor, adunărilor publice şi acele a baelor minerale. In cursul petrecerei Romanilor în aceste locuri, o ceată a legioanei *Iaşene* s'au întrebuinţat în minele de la Baia, unde comendantul ei Claudius au înalţat în onorul împăratului Adrian-Antonin şi a soţiei sale Ana-Faus- tina, o coloană, ce pînă astăzi se păstrează în muzeul de la Cetatea-Albă (Karlsburg) în Transilvania, a căreia inscripţie este următoarea: „EX—-VOTO XXX" etc.

Fiind deci astă coloană, un autentic monument, rămas de la locuitorii antici ai Iaşilor, cu drept este a'l onora şi a-i conserva simbolul, adoptînd'o drept stemă a Capitalei şi prin urmare ca sigil a Municipalităţei sale."

*

Relaţiile date de Gheorghe Seuleseu a- suprâ numelui şi vechimei laşului.

În acelaş timp cu Asaki, fu consultat şi Paharnicul Gh. Seulescu, asupra înfiinţărei pecetei laşului, şi iată aici şi respunsul a- cestui învăţat al timpului, în privinţa începutului şi trecutului capitalei Moldovei : „Primind adresul onorat. Sfat Municipal prin care mi se cere a da ideie despre marca ce ar putea forma sigiliul munici- palităţei Iaşilor; subscrisul cu onoare împărtăşeşte onor. Consiliu Municipal următoarele ;

După cunoştinţele ce s'au putut culege din *isvoare istorice,* precum: nomisme, inscripţii, naraţii şi minele descoperite :

1). Aice unde se aflâ astăzi Iaşii a stătut o cetate foarte veche şi una din cele ce exista încă sub Daci.

2). Supuindu-se de Romani Dacia şi co- lonisindu-se această cetate ca şi altele, se restaură şi se fortifică de Romani, au a- şezat în ea după datina Romană pe lîngă colonişti şi o legeoană de garnizon.

3). Această legeoană după inscripţiile a- flate se numea Legeo Jassiorum; de la a- semenea Legeon ş'au tras numele seu şi politia aceasta şi iară legeoana formată din locuitorii Iaşilor, s'au numit Legeo Jassiorum, aşa cum se numea : Legeo

Macedonica, Italica etc.

4). Derivaţia cuvîntului Jassii este foarte veche, şi aceea ce zice Domnul Cânte mir în Geografia Moldovei, că ar fi de Ja un morar rus numit Iaşşi, adică Ioan, de la carele ar fi luat Domnul Ştefan locul şi ar fi fundat capitala Moldovei, este o zicere fabuloasă, caşi aceea cu căţeaua Molda si cu Zimbru.

a) Iasson şi Iassius, ne arată mitologia pre un fiu a lui Gioie (Joe) şi al Electrei, carele au fost domnitorul în insula arhi- pelagică Samotracia, aproape de ţermii Ro- mâniei (Rum—iii).

b) Iasson au fost cel întâi întrе principii Argonauţi, carii pe la 1262 înainte de Hr. durînd un vas numit Argos, au făcut cel mai vechiu voiagiu înotînd ţermii Pontului pînă la Kolhida (Abasale în Circasia) şi de aice au luat tesaurul numit velerul (lîna) de aur, şi pre Media fiica lui Artos domnitorul Kolhidei.

În înturnarea lor s’ar fi suit şi.pînă pe Dunărea arivînd malurile Daciei. (Intre antichităţile ce s’au aflat pe ţărmii Dunării precum şi pe a Prutului au fost şi două vase abanosate, înmîlite unul sub păturile argiloase ale rîpilor Dunării şi altul pe ale Prutului, dintre care pre unul îl zic a fi vasul Argonauţilor).

c)*Jassis* şi *Jassy* politie veche în Mic- Asia şi în Kapadochia.

d)*Jassi, Jassiorum* popor în Dacia, după inscripţii; iată de unde se poate deriva şi numirea Capitalei noastre şi nu de la morarul Iassi.

5). Acestei cetăţi, venind sub domnia Romanilor, s’au hărăzit dritul municipal, în- titulînduse *Jassiorum Municipium.* Aşa se aflâ pe mai multe inscripţii de monumente, şi mai cu samă în harta imperiei Romane făcută prin secolul al treilea, după înorîn- duirea imperatorilor Romani, a căreia copie trasă de un *Peutingher,* prin secolul zece, se păstrează în biblioteca imperială din Viena, unde sînt Iaşii însemnaţi cu numire de „Jassiorum Municipium". O cetate municipală precum sînt cele de astăzi numite libere, avea la Romani privilegii, ca cetăţenii să aibă dritul cetăţenilor Romani, putea întră şi forma legeoane, da voturi în adunări curiale, în cetăţi, numite din vechi *purguri,* administra consiliuri municipale ce s’au păstrat pînă în timpurile mai din urmă, unde figura 12 purgari cu un şoituz, ce ţinea locul de preşidente.

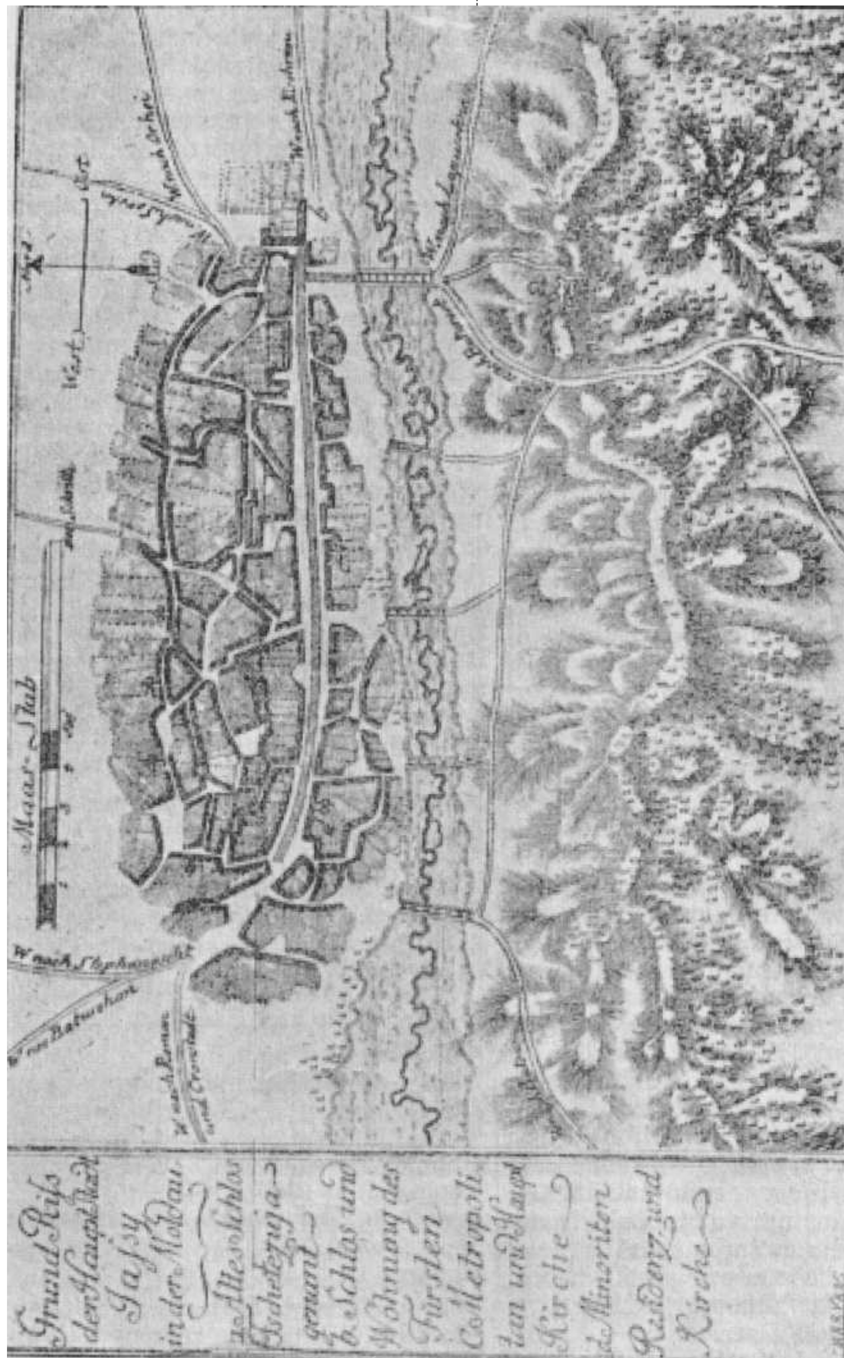
Ruinele Iaşilor:

Cetatea sau Purgul Iaşii, zice Seulescu, au fost din vechime unde este astăzi Curtea Domnească. In acest local au fundat cei mai înainte de Romani fortificaţiile lor ; aici au incantonat oştile ghintelor ce au în- călcat Daco-România; pe acestea le- au înoit Domnii venind din Marmaţia, şi prin urmare Domnul Ştefan, carele a edificat biserica sf. Neculai.

Acestea s’au restaurat de Domnii din urmă şi mai cu samă, după cum zice Cantemir, de Radu-Vodă, carele ar fi în- cungiurat cu zid, pînă ce Moruz la 1803

au dărâmat palaturile cele vechi şi au rădicat pe cele de astăzi.

Planul fortificaţiei Iaşilor se păstrează îu Cronicele Poloniei (?), deliniat cu împrejurarea invaziei regelui Poloniei Sobieschi, carele venind în Iaşi pe la 1682, între altele ar fi ars în faţa publicului şi Hatişeriful Sultanului Soliman II, dat pe la 1522, cuprinzător de dreptăţile hărăzite ţării, cu cuvintele : ..Iată de astăzi Moldova liberă*. In urmarea căror evenimente s'au ridicat din Moldova Mitropolitul Dositei, cu toate

14. Planul oraşului Iaşi, înainte de 1780, dresat de F. I. Sulzer, şi alăturat la opul seu *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, tipărit în Viena, la 1781.

14. Planul oraşului Iaşi inainte de 1780

odoarele, documente şi alte acturi politice, i cu relicviile Sfîntului Ioan-Nou, şi au peregrinat în Polonia, rămîind acolo pînă astăzi toate odoarele şi documentele Mitropoliei neaduse înapoi.

Atît cu facerea Curţei cît şi cu alte edificări darămînduse murii cei vechi, s'au descoperit mai multe inscripţii şi antichităţi, carele s'au perdut pe

la unii şi alţii fără vre-o notiticaţie.

Între alte descoperiri mi-au arătat repo- satul inginer *G. Bayardi,* că însărcinat
fiind el cu facerea zidului, ridicat din partea despre grădina Curţei Domneşti aicea, să- pînduse au dat peste o *catacombă boltită,* în care pe lingă mai multe *picturi* şi *reliefuri arheologice,* ar fi aflat şi un *sarcofag de piatră,* în el un schelet şi *mai multe lucruri antice.*

De bună samă, poate cetăţile Moldo-Ro- mîniei astăzi dărăpănate pînă în temeliele lor, au pastrat în sine tesaure nepreţuite arheologiei, care sunt şi cele mai doveditoare argumente istorice, însă unde au fost cabinetul arheologic, în carele să se fi depus monete, inscripţii, felurite sculpturi şi sarcofage ? Unde s’au putut informa pînă astăzi macar un album ale tablonerilor păstrate în zugrăviturile pe păreţii bisericelor ale Daco-României ? Toate s’au perdut şi se perd din zi în zi. Nu avem măcar oarecare notiţe istorice despre dînsele.

Explicarea însemnelor citate de Cantemir.

Să ne înturnăm acum, continuă tot Seu- lescu, către marcele aflate pe murii cei vechi ai cetăţilor, că între insigniile legioanelor Romane era vulturul şi bourul, aceasta şi anticvităţile păstrate pînă astăzi dovedesc că marca ce o avem astăzi, nu-şi are începutul de la Zimbru şi căţeaua lui Dragoş, şi inşii cronicari şi istorici vechi ne-au tradat:

a) Că însuşi Trajan ar fi edificat sau înoit una din cetăţile de la Dunărea şi i-au pus şi marca, şi au numit’o: *Caput-bovis.*

b) Între monetele vechi Romane aflate în patria noastră să vede desemnată *marca bourului între doi peşti.*

c) Cantemir ne arată în Descrierea Geografică ce face despre Moldova, că în murii vechi ai cetăţei *Suceava,* sta scuipate pe o piatră foarte mare şapte turnuri deasupra cărora se ţinea o coroană de doi Lei.

d) La temelia turnurilor cetăţei sta pe altă piatră scuipaţi doi peşti solzoşi şi la capetele lor bourul, avînd între coarne o stea cu şase raze. Vechimea unor astfel de ziduri şi chiar temelia turnurilor cetăţei Sucedava (SuceavaJ edificate de bună samă nu în zilele lui Dragoş, carele au aflat cetăţile Moldovei în fiinţă de la Daci, şi apoi înoite de Romani, sînt argumente că ase- menea maree adică turnuri, peşti, bourul, i leii nu sînt de la Zimbrul şi Molda, ce străvechi Romane şi Dacice.

6). Acum să ne înturnăm la significa- ţia lor :

a) Cele şepte turnuri coronate era simbolul a şepte cetăţi, supuse capitaliei cetăţei Sucedava (Suceava).

b) Peştii erau simbolul părţilor Moldovei maritime, aşa era marca cetăţei Istriopolis de la Gura Dunărei, pe a cărora nomisme sta două capete întoarse una către alta, însemnînd intrarea şi ieşirea în Dunărea, precum şi fluxul mărei, şi pe de altă parte un Peşte, deasupra căruia sta Vulturul.

Bourul, marca Moldovei remasă dela le- geoana căreia pentru bravură se hărăzise de imperatori insigna taurului, simbolul de o dublă victorie.

De aice se esplică şi marea ce alăturez, formată pentru sigilul municipalităţii Iaşilor, adică: 1) Un turn, simbolul cetăţei municipale a Iaşilor; 2) Incongiurat de insigniile ţărei, Bourul, şi de Peştii, cu inscripţia de privilegiile antice hărăzite ei de Romani numind-o: Jassiorum municipium. 3) Şi în murii turnului stă înscrise literile L. J., a- dică Legeo Jassiensis, legeoana Iaşilor. 4) Incungiurat de ape precum era din vechime, prin ezeturile Bahluiului ce se cunosc pînă astăzi, încît apropierea de el, şi în privirea codrilor şi a apelor, era apărată ca ori şi cînd Mecsicul, putînduse întră numai pe şoseaua Podului-lung."

Acest raport a lui Gheorghe Seuleseu, reputat ca unul din cei mai de samă învaţaţi ai timpului seu, ne- ar aduce, ce-i drept, mare lumină în trecutul întunecat al vechei noastre capitale, dacă ar fi mai temeinic documentat, şi dacă toate afirmaţiile sale ar putea fi uşor controlate. Dar din nefericire lucrul nu este aşa. Seu- lescu pare a fi cetit cîţiva autori streini, între cari poate chiar pe Gruter, Cellarius Ortelius sau alţii, din cari am făcut şi noi citaţiuni. Dar acolo unde afirmaţiile sale iau un caracter mai hotărî tor, este negreşit punctul în care zice (şi după el probabil şi Assaki), că în *Tabula Peutingeriană* s’ar afla indicat în Dacia, un oraş cu denumirea de *Jassiorum Municipium.*

*

Tabula lui Peutinger.

Asupra Tabulei Peutingeriane, care este mai mult un plan de cît o hartă, un plan lung şi amănunţit al drumurilor ce au străbătut împărăţii şi oştirile romane, pentru ca să cuprindă cea mai mare parte din lumea lor cunoscută, avem de spus, că deşi n’am putut vedea originalul, care se păstrează în Biblioteca Imperială din Viena, am cercetat totuşi o copie perfectă, în Biblioteca Regală din Berlin, cum şi o altă copie, editată la Paris, de *Ernest Desjardins* la 1873, (după care reproduce şi Tocilescu două Segmente, VI şi VII, în *Dacia înainte de Romani);* în copia lui Desjardins se reproduce cu cea mai mare precizie tot ce se găsea la această dată pe originalul vie- nez, care, se zice, ar fi fost copiat şi el la rîndul seu în 1264, după alt original ce ar fi fost redactat în veacul al 3-lea. Ei bine, nu am găsit de fel, la locul care ar fi tre

buit să fie însemnat, şi nicăeri prin părţile încunjurătoare, numele de *Jassiorum* Mu- nicipium, pe care'l indică Asaki şi Seulescu ! Am văzut doar un simplu *Muuicipio,* dar fără nici un adaus de „Iassiorum". Aceasta ne miră mult, cum un învăţat de talia acestuia, ar fi putut să afirme un fapt de care n'ar fi avut siguranţă, — întru cît el nici nu ne arată isvorul de unde a luat această informaţie. Un singur indiciu pare însă să ne mai lese oarecare credinţă, că afirmaţia lui Seulescu va fi avut, poate, cîndva temei: Desjardins afirmă, în ediţia sa, că a copiat din Tabula lui Peutinger *tot ce era posibil să copieze,* în vedere că originalul, pe care l'a avut în mînă, fiind aşa de vechiu, şi probabil purtat prin mii şi mii de mîni, dela redactarea lui,se prezintă cu deteriorări şi, poate chiar cu bucăţi rupte ; — cu atît mai mult am putea crede în posibilitatea unei alterări, posterioare epocei lui Seulescu, întrucît locul unde ar fi trebuit să fie însemnat acel Iassiorum Municipium, e a- proape de o mar- gine de sus a harţei.

In urma celor două scrisori ale lui Asaki şi Seulescu, Sfatul Comunal al Iaşului dispune a se grava pecetea sa astfel:

15

Neamul Aşilor sau Iaşilor.

Profesorul universitar *Dim. Onciul,* în opul seu *Originea Principatelor Romîne,* mai arată că s'ar putea susţinea că denumirea oraşului Iaşi ar veni dela neamul *Aşilor* sau *Iaşilor,* ponor Alan de lîngă Caucas, venit în Moldova odată cu puhoiul năvălirei Tatare, prin anii 1241 — 1342, lucru care însă prin nimic nu se poate confirma.

Ştim însă, din chiar geografia lui Ptolemeu, că neamul poporului *Iassii,* a locuit în Asia Mică din vremurile cele mai vechi.

Este Iaşi un cuvînt de origine latină ?*

Faţă cu reproducerile şi citaţiile ce am făcut pînă acum, a diferitelor păreri, care de care mai nouă sau mai... fantazistă a- supra originei Iaşului, întru cît ne lipseşte documentul absolut cert care ne-ar putea spune un cuvînt hotăritor în această întunecată chestiune, cată să ne încercăm şi noi, ca din împrejurările urmate să tragem o încheiere, poate tot atît de hazardată ca şi acea a predecesorilor. Credem însă tre- buitor ca mai înainte să mai aducem clteva desluşiri, prin citaţii comparative şi din alte opuri, spre a putea apoi să ne dăm [0] părere mai vrednică de ţinut în samă'

Pentru aceasta, ar fi de văzut mai întăi, ce raport ori ce rost a avut în trecut numele de *lassi, Iassium, Iassorum* etc., cu persoanele, cu trupele, cu naţionalităţile sau cu coloniile Daco-Romane, din ţerile cucerite de împărăţii Romei, în jurul Carpaţilor; şi, al doilea, cine a fost şi ce rost a avut neamul, tribul, colonia sau oricum s'ar mai fi întitulat năvălitorii în Dacia, cari au fost desemnaţi cu numirea de *laşei, Iasoni, Iazygi, Iasieni,* etc.

Nu vom lua bine înţeles de bază serioasă toate povestirile lui Asaki, ori Seulescu, cari pot fi bănuiţi că, în dragostea lor de patrie au căutat să arăte lumei civilizate pe ro- mîni, şi în specie pe Ieşeni, ca moştenitori sau coborîtori direcţi din Traian sau August. Cunoaştem cu toţii versurile măestre ale lui Eminescu, în care ne spune fără în- cunjur că astăzi „toată greco-bulgărimea se dă drept nepoată lui Traian".

Dar un drept sau un fapt trăit nu se stinge prin numai o bănuială.

Iaşi, sau *Iaşi,* cum îl pronunţăm astăzi noi Romînii, putea fi un *nume de origină latină,* sau barbară ? Că Iaşi e latin, că el se găseşte foarte deseori întrebuinţat în viaţa publică romană, aceasta vom dovedi-o prin mai multe citaţii, sau culegeri din opuri ori inscripţii vechi.

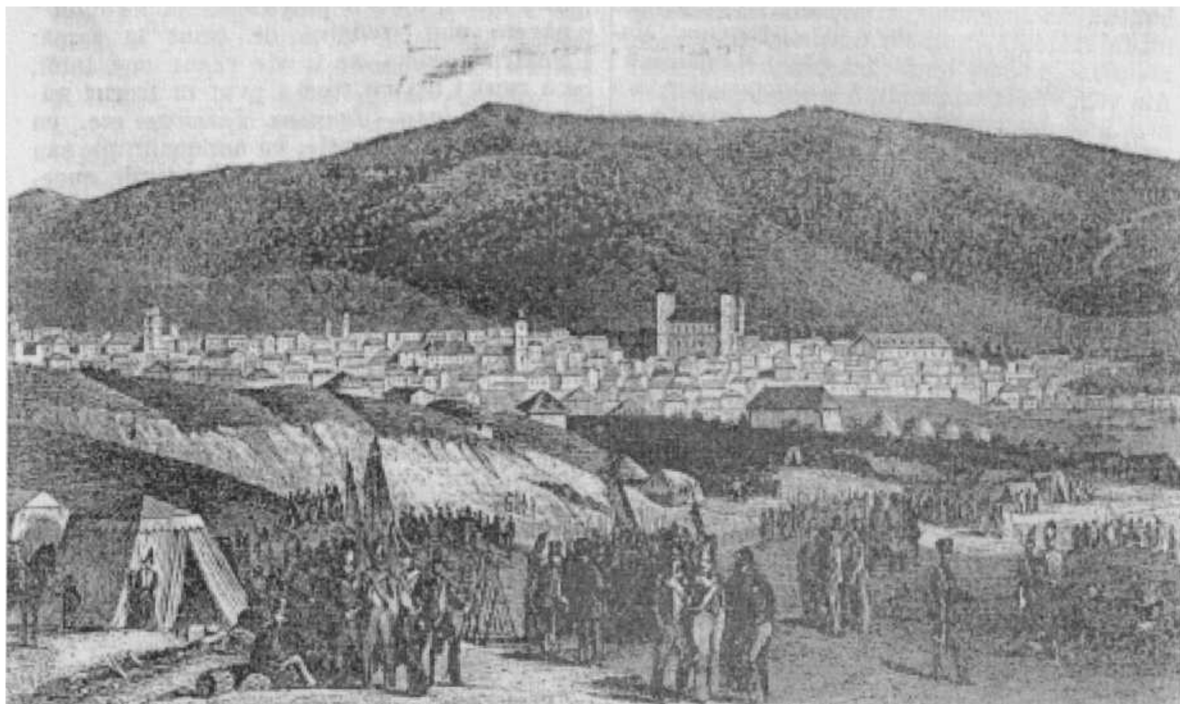
Dintr'un volum a lui Iohannes Gru- ter, *Corpus Inscriptionum ex recensione* &c. (Amsterdam, 1707), credem util a reproduce o nouă inscripţie, avînd în mijloc şi două semne deosebite, conţinînd o serie de nume militare, pe cari le mai întîlnim şi în alte documente. Astfel găsim (pag. DLXXIV):

MILITVM

16. TERTIA TABELA

M · SERVILI	GETAE
G · PVLLI	CHRESIMI
M · SENTILI	IASI
TI · IVLI	FELICIS
C · IVLI	SILVANI
L · PVLLI	VELOCIS
P · OCIL	PRISCI

După forma şi semnele din mijlocul a- cestei plăci, se pare că ea va fi servit ca faţă unei *cişmele publice,* ori unui monument în care era aşezată şi o ţavă de apă. Numele de *laşi,* din această inscripţie e al unei persoane, al unui comandant militar de sigur, fie ca nume propriu fie ca poreclă, după o comandă oarecare, sau după un neam pe care'l comandă.

17. Iaşul, în vremea ocupaţiei ruseşti din 1832.
(Gravură extrasă din *Album Moldo- Valaque,* de Et. Adolphe Billecocq. Rev. *L’lllustration,* din Paris).

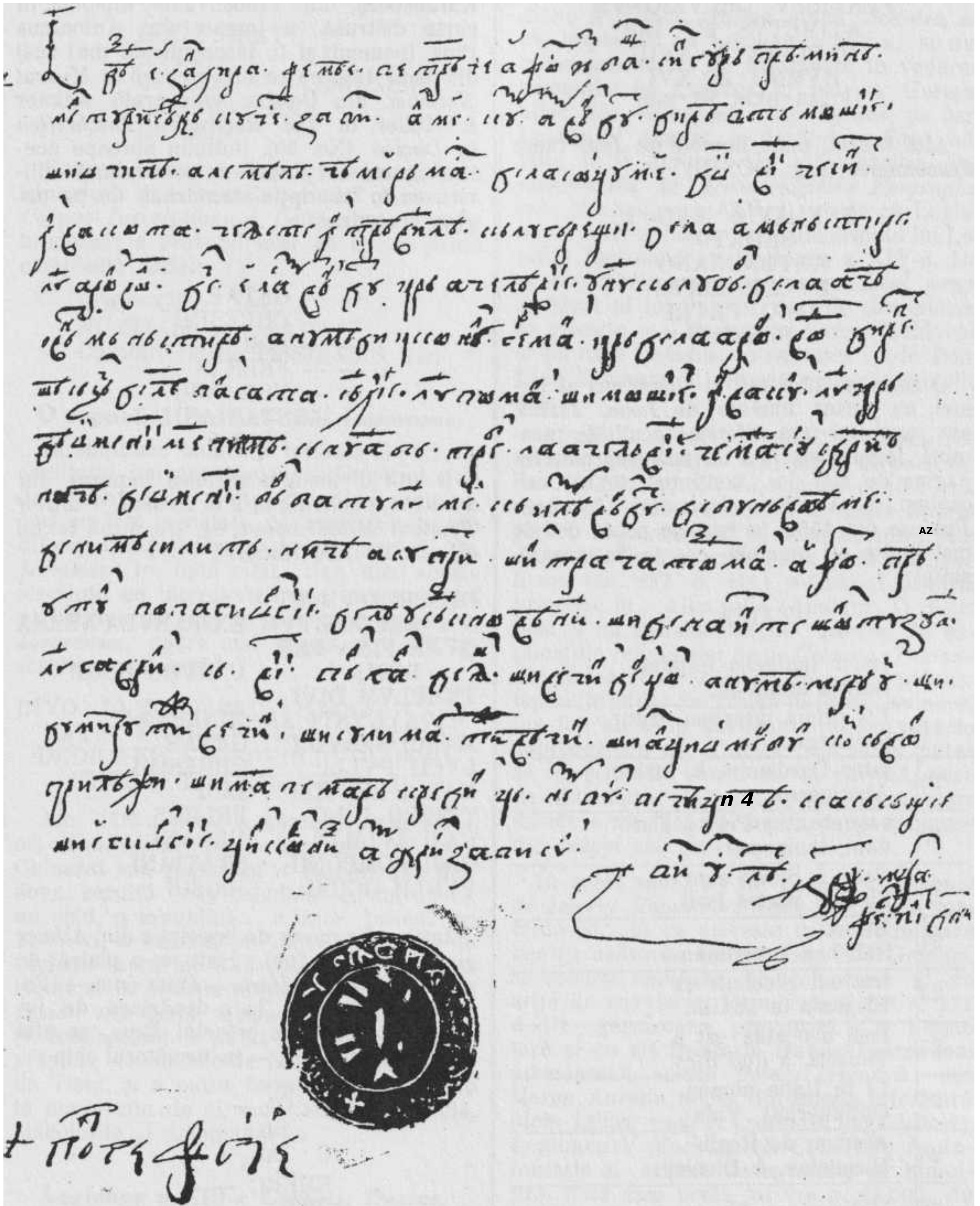
18. *Uliţa Sfintei Vineri,* (astăzi *Strada Anastasie-Panu* servind de piaţă de alimente, în 1845.

În spate se vede Biserica Sf. Neculai-Domnesc cu trei altare.

(Din „Albumul de 12 vederi ale Iaşului”, desenat de I. Rey, şi litografiat de P. Muller, în Iaşi).

Transcrierea actului:

Adică eu Zamfira femeia Petri ce au fost Iusbaşa singură prin mine mărturisesc cu acest zapis al meu cum am vîndut drepte moşii şi ocine ale mele cemi-au rămas dela soţul

meu două vii ce sunt în Vacota (Şorogari) ce este între viile călugăreşti de la mănăstirea Aron-Vodă ; deci eu le-am vîndut pre acele vii unui călugăr dela ace sfîntă mănăstire anume Diaconul Gherman,. iară dela Aron-Vodă, drept şese zeci lei bani gata să hie lui pomană şi moşie în veacu veacului, iară din oamenii mei ce am să nu aibă treabă la acele vii ce mai sus scriu, nici de oamenii bărbatului meu, că i le-am vîndut de bună voia mea de nime silită nici asuprită şi la această tocmală au fost preotul popa Gheorghe dela Usăcnovenie, (Bis. Tăerea capului Sf. Ioau) vecin şi *dinaintea Şoltuzului lui Gavril i doisprezeci pîrgari di Iaşi* şi vecini din gios anume Merău şi Dumitru tij vecini şi Suliman tij vecin, şi alţi oameni buni cari se vor prileji şi mai pe marea credinţă ne-am pus peceţile ca să se ştie şi ou (Gheorghi Diaconiţei am scris zapisul.

a) *Popa Gheorghie* Pisai u leat 7160 Fevruar 18.

Din acelaşi op mai culegem (pag. DCXCV):

PERMISSV • DECVRIONVM
AT1METVS • ET ' IAS
MARC!AE • A • XVIII .
HYMNO•A•XVI
F1LIS • SVIS . ET • SIBI

Altă tabelă, unde numele de *Iaso* reiese deasemenea (pag. DCXIII) :

T • FLAVIO • AVG • L
SEDATO
ANTONINIANO
P • CORNELIVS
IASO • PATRI
PIISSIMO

O serie de împăraţi şi domnitori ai Romei, au purtat numele de *Iasio, Iasius,* etc., apoi tot- aşa diferite localităţi, neamuri, legiuni etc. Ca dovadă reproducem pagina de mai jos, conţinînd textul ce'l copiem după *Chronologia* lui *lohannes Funccio,* din 1552, în care se poate ceti de mai multe ori numele ce ne interesează, astfel:

1	Iasivs Ianigena Imperat Italicis annis 49,
17	Lis prima intestina oritur, pro Regno,
18	inter Dardanum & Iasium Aborigenes
19	sequebantur Partes Dar dani, Ianigenae
20	Vero & Siculi cum Siceleo partes Iasii
21	Beros Sub hac cotentione
22	fratrum Siceleus ex Hispania in auxiliũ
23	Iasii evocatus est à Thuscis, à quo Sicv
24	LI in Italia nomen Obtinuerunt. Vide
25	Annium de Regib' Hispaniae, & Dionisi
26	Halicarnoss. lib. 1.
1	Anno 13 Asca tadis DARDANVS IASI
2	VM fratrem dolo peremit, & fugiens in
3	Samothraciam, diu ibi latuit. Iasio *cori*
4	*bantus* filius successit, Regnauit an 41.

ITALIA C.

Într'o diplomă militară, aflată la 25 April 1851, în localitatea *Zsuppa,* aproape de Karansebeş, din Transilvania, diplomă, în parte distrusă, a împăratului Antoninus Pius, (pomenit şi în inscripţia de mai sus) din anul 157, ce se află depusă în *Museul Naţional* din Pestha, cum arată Ackner & Miiller, în *Die Romischen Inschriften în Dacien* (No. 50), întîlnim aproape aceleaşi nume ori porecle de comandanţi militari, ca în inscripţia încadrată de pe pagina precedentă :

------ GETAE
------CHRES1MI
------IAŞI
------FEL1C1S
------VRB (ANI)
------STATIANI
------PRISCI

DESCRIPTVM ET
RECOGNITVM EX TABVLA AEREA
QVAE FIXA EST
ROMA I U MVRO POST
TEMPLVM DIVI
AVGVSTI AD MINERVAM
MARCI SERVILI GETAE
LVCII PVLLI CHRESIMI
MARCI SENTILI IASI
TIBERII JVLII FELICIS
CAJI JVLII (?) VRBANI
CAJI POMPONII STATIANI
PVBLII OCILII PRISCI

O altă diplomă, a aceluiaş Imparat, din anul 154, publicată în I. C. *A r net h, — Zwolf Romisch Militardiplom,* 64, are, după textul ei, următoarele rînduri :

Într'un fragment de inscripţie din

I · ON —
NIO —
C · IAS —
EMERC —
'PIT —

Ackner şi Muller, (No. 799), găsit pe o piatră de pod în *Galt und Heviz— Pons vetus—* (Podul vechiu), *Ugra,* la o depărtare de jumătate de ceas de orăşelul *Reps,* se află iarăş cuvîntul *las,* — în următorul chip :

Este problematică ce i dreptul, cetirea acestei pietre, însă odată mai mult numele *las* — reiese, între alte

denumiri romane.

I. F. Neigebauer, în scrierea sa *Beschreibung cler Moldau und Walachei,* tipărită la Breslau, în 1854, vorbeşte despre găsirea în *Gergina* (Gherghiţa, Gertina, ori Ţiglina), a unui fragment de inscripţie mai important de cît cele precedente, şi care ar fi fost chiar adus şi depus în *Academia Mihaileană* din Iaşi ; acest fragment este scris astfel :

HOC • URAT
NVNTIA
C • LEG-------SSIENSIS
QVARES • HAN •
E • ROG

Cetirea acestei inscripţii, care se găseşte reprodusă şi în marele op a lui *Mommsen, Corpus Inscriptionum Latinarum,* e puţin înţeleasă; e probabil însă că ea se poate complecta astfel:

HOC • GRATiano NUNTIAtur salutem Curatori LEGio laSSIENSIS, etc.

O republică Iassiană. Băi lassorense.

În staţiunea balneară termală *Lipik,* din comitatul Pojega, Slavonia, (Ungaria), s'au descoperit mai multe inscripţii romane, cari au fost cercetate şi restălmăcite de diferiţi învăţaţi streini, printre cari şi *Th. Mommsen* în opul citat. Una din aceste inscripţii ne interesează mai cu samă, căci ea conţine un text în care numele lasoru, *Iasorenses,* apare mai precis. Această in- , scripţie sună astfel :

D1VO • LVX • AVREL • COMODO • CAES •
PATRI • PATRIAE • HAS • THERMAS
DED1CAV1T • RESPVBLIC • IASORV
THERME IASORENSES • H • C •

Aici, fără a fi vorba, negreşit, de un lassi, ori *Municipium lassiorum,* un Principat, Chinezat sau *Republică a laşului* din Moldova, rezultă însă neîndoios că un neam, un opid, o republică... a unor Iasieni ori *Iasoreni,* a existat, pe aiurea, ceia ce nu esclude faptul de a fi fost în mai multe locuri şi în diferite timpuri. Neamul *lasou, Iasian* sau *I.azig,* trecînd sub diferite faze şi dominaţiuni, a putut fi îndestul de împrăştiat, de dincolo de Nistru pînă dincolo de Tissa, şi a putut forma centre populate în majoritate de el, care să'i ieie numele, obiceiurile şi dominaţiunea

*

Legiunea a XlII-a Gemina, Dacica, Pia-Fidelis ori Iassiană ?

In ce priveşte *Legiunea a XlII-a supranumita* numai *Gemina,* după unii autori, *Dacica,* după alţii, despre cure se vorbeşte în linele texte ce am reprodus, o vedem citată în multe opuri şi se găseşte indicată în diferite inscripţii aflate în Transilvania mai ales, dar nicăeri nu am văzut'o însoţită de vre-o calificaţie de *Iassiană* sau *Iassiorum.* Arheologul şi istoricul romîn Grigore Toci- lescu vorbeşte în studiul seu *Monumente epigrafice şi sculpturale,* din *Revista Tinerimea Romînă* (III, 1900), de această Legiune a XlII-a, arătînd, după *Schulze,* că ea, împreună cu Legiunea a XIV-a, se numeau *gemine,* şi au fost create în vederea resboiului Iui Drussus, în potriva Germanilor, *din rămăşiţele altor legiuni,* pe cari Împăratul August le desfiinţase după bătălia de la Acţiuni. Un alt arheolog, *Domascliewski,* în *Archaeologische Epigraphi- sche Mittheilungcn* (XV, 2). crede că Legiunea a XlII-a făcea parte din armata lui Le- pidus, împreună cu Legiunea a XlV-a. De aceea ambele aveau ca insignă *Leul,* semn zodiacal al lui Jupiter, care de altminterea se găseşte mai tîrziu şi în marca Moldovei, şi pe care Lepidus, în calitatea sa de Pon- tifex Maxi mus, îl alesese pentru legiunile sale.

Afară de epitetul *Gemina.* continuă To- cilescu, Legio XIII mai purta şi pe acela de *Pia Fidelis,* ce i s'a acordat pentru credinţa şi virtutea dovedită în unele împrejurări. Legiunea XIII fu adusă apoi în Dacia de către Traian, unde stătu pînă sub *Gal- lienus* (an. 257 d. Hr.), avîndu-şi lagărul principal în... Alba-lulia (Apulum). O găsim însă şi cu calificativul de *Dacica,* în explicaţiile reliefurilor de ne *Coloana Traiană* din Roma *(Gio. lacoma Rossi).* Şi precum legiunile aduse de Traian în Dacia, au putut lua într'un timp dat denumirea sau porecla suplimentară de „Dacica", tot astfel, putea să iee şi o alta sau o a doua poreclă, acea de *Iasienssis.* întrucît corpurile

militare dacice erau încă în mare parte compuse din *Lazggi* sau *Iassieni.*

În acest senz, tot în Tocilescu (*Manual de Istoria Românilor,* 1900) mai găsim vorbirea ca, „în ce priveşte măsurile militare pentru apărarea Daciei, Leg. XIII Gemina, *cu cohorte auxiliare* de infanterie şi cu aripi de cavalerie, formau încă din a. 111 d. Hr. garnizoana provinciei. Cu timpul însă şi cu cît fruntaria Dunărei părea mai ameninţată, aceste puteri crescură; aşa Marcu Aureliu aduse din Moesia Inferioară (dela Igliţa' vechiul Troesmis, lîngă Măcin), Legiunea V Macedonică. Cohorte de Infanterie şi aripele de cavalerie se înmulţiră, fiind cam peste tot vreo 25,000 de oameni. *Pe tot lungul graniţelor* ţară întreagă era acoperită *cu un şir'de .castele,* şi în unele puncte se văd pînă-astăzi *valuri sau şanţuri,* cari par a fi din timpul romanilor".

Un *castel* şi al *Iassienilor* n’ar fi exclus, după spusele lui Tocilescu, şi deci şi o cohortă sau chiar o *Legio lassiensis,* de unde apoi un Prefect al Miliţiei, ori al Municipiului Daco-Iassian.

Dar tot în aceleaşi scrieri ale lui Tocilescu mai vedem că „încă nu închisese bine Traian ochii (Aug. 117), şi *Iazygii* metanaşti, cari încă din a. 108 d. Hr. fuseseră bătuţi de Hadrian, guvernatorul de atunci al Pannoniei inferioare, se sculară din nou, în unire cu Roxolanii sarmatici (strămoşi ai Ruşilor), din părţile despre răsărit, întrară în Dacia pe două părţi de odată şi o pus- tiiră... împăratul Hadrian trimese contra Iazygilor pe Quintus Mar- cius Turbo, guvernatorul Daciei şi al Pannoniei, care cu legiunile din amîndouă provinciile bătu pe barbari şi'i sili să reîntre în hotarele lor. Pentru aceste victorii ale Romanilor, legiunile lor, a XlII-a sau a XlV-a, aveau tot dreptul de a fi denumite nu numai „Dacica", dar tot aşa de bine şi „Ia- sica“, ori „Iasygica", sau mai pe 'rostul limbei romane „Iassiensis".

Eruditul arheolog german *Theodor Mom- msen* ne dă reproducerea unei insigne de pe nişte cărămizi, scoase din ruinele piciorului marelui pod pe Dunărea a lui Traian, dela Turnul-Severin, unde pecetea acestei Legiuni apare astfel :

21.

*

Conferinţa lui Tocilescu asupra originei Iaţului.

Pînă la stabilirea neîndoelnică a versiunei Iui Seulescu, Asaki etc., cari trebuie să se fi informat tot din vreun autor străin că Legiunea a XlII-a a purtat şi denumirea de *Iassiană,* nu putem dar pune deplină credinţă pe ideia întemeerei Iaşului de către o a- tare armată, fie că va fi fost compusă ea chiar din rămăşiţi de armate romane, dace, iazige ori iasiane. Vom adăugi însă, că dintre cei ce au combătut această premiză, a fost în primul loc chiar Tocilescu, care, prin 1883—84 îşi anunţase şi o conferinţă în aula Universităţei din Iaşi, spre a proba ieşenilor că ei n'au deloc dreptul de a se mîndri cu denumirea de mai sus, urmind a arăta şi oarecari documente...

Nu ştiu înBă ce l'a făcut pe Tocilescu ca să nu se mai înfăţişeze înaintea auditorilor ieşeni, spre a'şi ţinea conferinţa, şi nici macar n'a publicat-o mai apoi undeva, fie chiar sub forma unui simplu articol de

20. *Iaşul vechia*. Căsuţă de mahala. După un tablou în ulei, de Otto Ed. Briese.

revistă, deşi el a publicat în cursul vieţei sale nenumărate volume cu conţinut arheologic şi istoric. Auziam însă, pe atunci, că Gheorghe Panu, care în acel timp scria la *Convorbirile Literare* din Iaşi, şi răfuise chiar pe Hăşdeu în cîteva chestiuni de critică istorică, îi pregătia o întimpinare serioasă, la conferinţa ce Tocilescu voia să o ţie — şi, probabil aceasta l'a făcut să renunţe, pentru totdeauna, la ceea ce'şi propusese să susţie.

Iar cînd în vara anului 1904, pregătiam tipărirea întâiei ediţii a acestei cărţi, m'am adresat cu cîte o scrisoare rugătoare atît lui Tocilescu, cît şi altor învăţaţi romîni, pe cari îi ştiam că s'au ocupat de această chestie în vremuri, spre a'rai indica cîteva isvoare sau scrieri de unde aş mai putea culege ceva relativ la originea sau trecutul Iaşului, şi a'şi da părerea, mai ales, asupra inscripţiei „M. Dacoruin-Iassiorum",— dacă de la mulţi am primit cîte un respuns mai mult sau mai puţin de samă, — dela Tocilescu însă n'am primit absolut nici un cuvînt.

*

Studii speciale asupra Originei Iaşului.
Articolul d-lui Ghibănescu.

Asupra originei Iaşului s'au scris şi Iinele articole speciale, în timpul din urmă, dintre care mai interesant a fost acela al profesorului Gheorghe Ghibănescu, publicat în revista *Arhiva Societăţei Ştiinţifice şi Literare* din Iaşi, (XIV, No. 7—12).

Dl. Ghibănescu, după ce expune un mare număr de isvoare interesante, relative la denumirile de *Ias,* As, *Iazu, Iazia, Iassoni, Iazygi* etc.; după ce analizază inscripţia cu *M. Dacoruni-Iassiorum,* şi citează părerile sau povestirile multor învăţaţi străini şi romîni; contestează nu numai posibilitatea

originei denumitei Iaşului după miliţiile sau autorităţile daco-iassiene, dar şi însăşi existenţa inscripţiei de care s'a făcut a- tîta caz în scrierile multor comentatori, susţinînd chiar că „Ungurii inventase falşa inscripţie Zamosiană, *pentru a sui pe Unguri la Iaziges, vechi Iasones* — arcaşi de prin secolul al 2-lea, şi deci a dovedi vechimea lor în Europa", şi că „alţi istorici duşi de *asemănări aparente* şi curente *latiniste.* au născocit origina romană a Iaşilor".

Dar această părere a D-lui Ghibănescu este desminţită de însuşi Zamosz, calificat ca inventator al inscripţiei, după cum am arătat la pag. 7, cînd el spune în cartea sa *Analecta,* că „acea naţie (Iazyges), acum (în 1593), a perit în întregime, sau s'a prefăcut ori degenerat în *Sarmaţi,* ori *în alte naţiuni** Apoi, dl. Ghibănescu, căutînd să explice prin diferite enunţări filologice derivarea numelui Iaşului, după limbele de pe vremuri, după însemnări sau lucruri, conchide astfel:

„In timpul mai nou s'a apropiat origina

22. *Uliţa Mare.* Turnul Trei-Sfetitelor şi intrarea la Biserica Catolică.
(Din „Albumul do 12 vederi ale Iaşului[1]', desenat de I. Rey şi litografiat de P. Miiller, în Iaşi, 1845).

Iaşilor de numele slav dat *Alanilor* de *Iaşi.* Dar Alanii fiind Germani, ar urma implicit ca explicarea etimologică s'o mărginim în cercul limbelor arice, iar nu turanice, şi aşa am şi procedat. Oprindu-mă asupra sanscritului *as,* slav *ias,* got *ase,* german *esche,* am desvoltat sensul primitiv al acestui cuvînt în toate ale Iui sensuri la popoarele indo-europene, şi ne-am format convingerea că numele oraşului *Iaşi* nu trebue explicat prin accidente istorice, ci prin acel fapt normal al denumirei locurilor, după cum se înfăţişau ele popoarelor ce mişunau pe aici. Şi aflînd că sensul primitiv al cuvîntului *ias* — *as* — e fraxinus, am emis părerea că în jarul numelui de *Iaşi,* nu trebue a vedea nici pe

Iasones, nici pe *Yasz* cuman, nici pe *Iaşi* alani, porecliţi astfel poate, de neamurile slave, după *arcul de frasin* ce'l purtau ca armă mai obişnuită, după cum Skiţii sau Scoloţii s'ar fi fost numit astfel oare-cînd deElini după *scutul* lor nedeslipitde ei — σκῦδος — ci curat şi simplu o denumire topografică, dată după aspectul general al codrilor Iaşilor — numiţi în vechime *bucovine* — care au părut celor de mult a fi de I*asen,* — *las,*— as = fraxinus, denumire care nu e specifică numai oraşului, de a cărui origină am vorbit, ci se dă la mai multe alte localităţi ce le în-

tîlnim pretutindenea unde a fost lăţit ele- mentul slav, şi că dar numind ei atitea lo- i curi *ias — iasen — iasica,* le-a zis, cum am j zice noi azi pe romîneşte: la *frăsinet.*

„Iaşi înseamnă dar *frăsinet.“*

*

Respunsul d-rului At. Marienescu.

Puţin timp după publicarea articolului citat, tot în aceiaşi *Arhivă,* (XV, No. 2), găsim un răspuns întitulat *Observări la Originile Ia-şilor,* în care transilvăneanul Dr. At. Marienescu, membru al Academiei Romîne, demonstrează imposibilitatea teoriei d-lui Ghi-bănescu, întru cit „numele vechiu de localitate al laşului, ar fi fost *lassa* (iaz, apă, rîu; sau loc, teren, adecă loc cu apă, la rîu). Pentru numele unui locuitor din Ias-sa, s’a format substantivul latin cu — ius în *Ias-s-ius*; în inscripţiune Zasszmm, e genetivul latin din multoral (plural)." Şi după mai multe exemple gramaticale şi geografice, D-rul Marienescu ajunge asemenea la o concluzie, cam tot aşa de riscată, în care arată că romînii au cunoscut de mult arborele *fraxinus,* şi ea astfel ei au botezat cu asemenea nume vre-o douăsprezece localităţi din ţară, ca *Frăsinei, Frăsinet, Frasin, Frăsuleni,* neavînd nevoie să recurgă la cuvîntul slavonesc ce traduce numele acestui copac; dar că *Ias* în latineşte avînd înţeles de *apă, — lievid* ori *fluid,* e mult mai normal a crede, că laşul îşi trage denumirea de la un asemenea cuvînt latin, întru cît e situat lîngă o apă, precum se văd şi alte localităţi din ţara romînească, cari port denumirea de *laşi,* (în judeţele Gorj, Romanaţi şi Argeş), fiind mai toate învecinate cu ape.

*

Broşura „Castrum Iasi“ a d-lui Cocuz, şi altele.

Un alt profesor secundar, dl. *Vasile Cocuz,* publică în 1911, în Iaşi, o broşură intitulată: *Iezătura Iazului Roman — Aquarium — de pe Bachlui. laşul cetate romană — Castrum laşi. Origina şi semnificaţia numelui Iaşi.* Studiu original de..." Şi într’adevăr studiul acesta e *original.* Cu prilejul descoperirei în vara anului 1910 a unei temelii de piatră, vrîstată cu nişte mari grinzi de lemn, în săpătura ce s’a făcut spre a se îndrepta pe aiurea o parte din albia Bahluiului, temelie ce mai mult ca sigur a servit odinioară pentru susţinerea unui pod de lemn peste Bahlui, care se lega prin un unghiu foarte deschis cu uliţa Podul-Lung, după cum se vede şi în planul laşului din 1789, pe care’l repro-ducem în pag. 32, autorul broşurei de mai sus stabileşte originea romană a laşului — *Castrum Iaşi,* - face mai multe teoreme filologice, asupra numelor unor localităţi, dealuri sau ape apropiete; relevează prezenţa la biserica Sf. Neculai-din-Ciurchi a unui *disc de nafură,* pe care l’am semnalat eu cu şepte ani înainte, în ediţia întâia a *Oraşului Iaşi,* şi reproduce, tot din acest op al meu, un plan al *bisericei S-ta Vinere,* dîndu'l ca găsit de d-sa într'un dosar al Primăriei Iaşi, pe cînd el e luat avidoma după planul complectat şi publicat de mine la pag. 92 din volumul amintit. Concluzia profesorului Cocuz este, că lo-calitatea noastră „s’a botezat de romani *Castrum la,si—Castrul de laz,* iar mai apoi s’a zis simplu *laşi,* subînţelegînduse *Castrum".* Deci : „Iată de unde avem numele de Iaşi" ! încheie triumfător dl. Cocuz.

Ori, după cum am mai spus, temelia din 1911, descrisă de dl. Cocuz, nu are a face nimic cu anticitatea romană, lucru ce se probează îndestul cu planul reprodus de mine; discul dela Sf. Neculai-din-Ciurchi e productul unei industrii franţuzeşti sau nemţeşti de prin veacul al 18-lea, poate şi din al 19-lea, importat de vr’un negustor ocazional şi cumpărat de vr’un boer ca obiect de casă (bibelot), apoi donat prin vre-o împrejurare bisericei în chestie — probă e gravura din mijlocul discului care represintă personagii îmbrăcate după moda de pe timpul lui *Louis al XlV-lea* sau *al XV-lea* ; cît despre biserica S-tei Vineri, a- tribuită de d. Cocuz zeiţei ea e de o construcţie foarte apropiată celei a bisericei Sf. Neculai-Domnesc, şi orice ideie de a fi servit odinioară de templu păgîn ori mitologic, este cel puţin... a d-lui Cocuz.

*

Alte asemenea broşuri ocazionale s’au mai tipărit în anii din urmă, în localitatea noastră, cu titluri ca *Iaşii, Călăuza laşului,* etc., avînd materia, datele cele mai de samă şi gravuri *împrumutate* ... din opul meu, cărora însă nu le-am dat de cît atenţia care

o meritau.

23

.

b. Din veacul al 12-lea, de cînd e citat Iaşul ca oraş cunoscut.

După ce am rezumat cunoştinţele ce am putut găsi în diferite o puri sau scripte vechi, ' relative la vechimea şi denumirea oraşului nostru, cată acum să arătăm şi ceea ce găsim în scrieri mai nouă, de cînd existenţa şi denumirea Iaşului este cunoscută prin o sumă de documente şi indicii ce par incontestabile.

În acest înţeles, cel care ne dă date mai vechi asupra fiinţei oraşului acestuia, este arheologul şi istoricul Gr. Tocilescu, care în *Istoria Românilor,* ce publică în Bucureşti. în 1899, scrie că „în nordul Moldovei, e dovedit că prin anul 1160, locuiau Ro- mîni, căci, pe atunci ei prind pe un tugar din Constantinopoli, (Andronie Comneanul), şi'l trimet împăratului Bizantin. Şesezeci ani după aceea se vorbeşte despre o populaţie romînă numeroasă tot în Moldova, avînd Episcopii sei de ritul grecesc, şi a- trăgînd la religia ortodoxă pe Unguri, Saşi şi alţi locuitori catolici, pentru care Papa dela Roma se plînge *amar* într'o carte a sa (bula papală din a. 1234). *Ca oraşe se mai cunosc* aci, în timpul acela: *Iaşi, Piatra, Suceava, Seret, Baia* şi *Neamţul,* numit astfel dela Cavalerii Teutoni din ţara Birsei, cari între 1211 şi 1225 ocupară o parte însemnată din Moldova etc.

Aşa-dar, după cele spuse de Tocilescu, Iaşul a existat ca oraş întemeeat, încă din veacul al 12-lea. Cercetînd însă *Bula papală* din 1234, de care vorbeşte Tocilescu, şi pe care o găsim reprodusă în Cronica Românilor a lui *Gh. Şincai,* vedem că ea nu conţine nici cum vre-o pomenire despre oraşul Iaşi, iar în ce priveşte convertirile ce le fac vechii locuitori ai Moldovei, ce primise mai de mult religia ortodoxă, asupra celorlalte religii, găsim a- semenea relaţii şi în *Topographia Magni Hungariae,* despre care am mai vorbit înainte.

Fost-a Iaşul denumit odinioară Aşkyi-torgă ?

Mai mulţi din istoricii noştri relatează că într'o cronică slavonă, *Polnoe sobranie russkichă letopiseţ,* anexată la *Voskresen- skaja letopisă,* anterioară anului 1347, se vorbeşte, ca de nişte *cetăţi ruseşti,* de mai multe oraşe şi cetăţi *ale Moldovei,* ca : *Bel- gorodă(=* Cetatea Albă), *Kilia: Askyi-torgă* (=Iaşi). *Romanovă-torgă* etc., de unde se conchide că aceste oraşe existau şi aparţineau de mult timp *Principatului de Ha- liciu.* Această din urmă susţinere, combă- tută de istoricii noştri Onciul şi Xenopol, n'ar putea servi, dacă s'ar adeveri, decît la constatarea că oraşul Iaşi a avut fiinţă cu mult înainte de data Cronicei, ca poate în Iaşi şi în alte oraşe ale Moldovei locuiau pe atunci şi *slavi,* dar fără a fi aparţinut prin aceasta stăpînirei principilor slavoni.

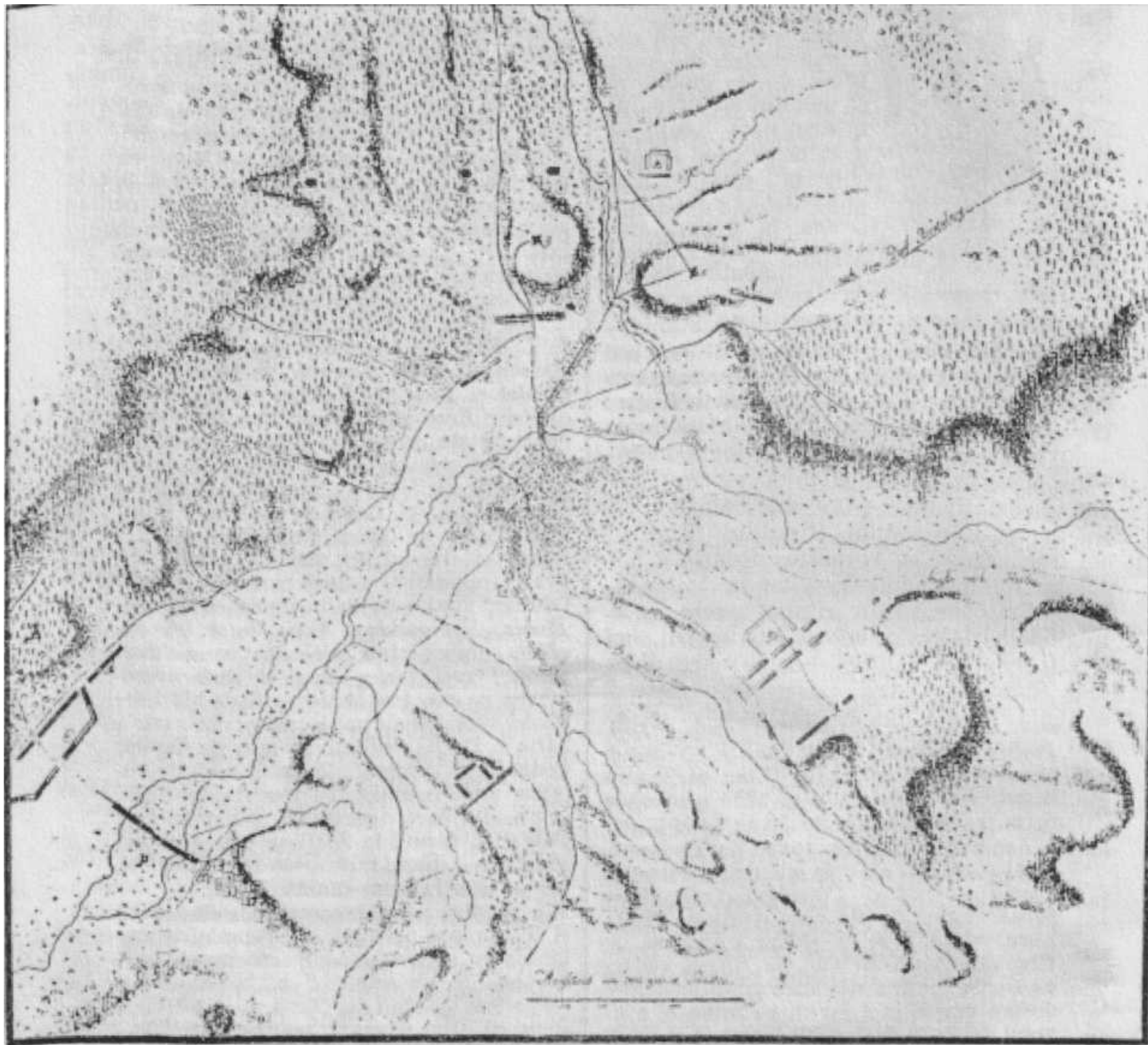
Insă, părerea emisă mai sus de istoricii *I. L. Pişi,* în *Ueber die abstammung der Rumdnen, A. D. Xenopol* în *Istoria Românilor* şi *Dim. Onciul,* în *Originile Principatelor Române,* că localitatea *Askyi-torgă* din scriptele ruseşti, ar fi tot una cu Iaşul, capitala Moldovei, o cred îndoelnică, căci, după cercetările ce am făcut, am putut afla că un *Askyi,* ori *Iaskyi-torgă,* esistă şi astăzi, dincolo de Nistru, lingă Basarabia, în Rusia, şi este un tîrg sau sat mare, „cu livezi frumoase", făcînd parte din ţinutul Odessei, după cum se poate vedea în opul *Rossia, Noworossia i Krim,* de *A. F. De- vrien,* cum şi într'o *Geografie* a aceluiaşi autor. Localitatea se mai observă dease- menea pe cea mai mare parte de hărţi ale Rusiei meridionale moderne, şi chiar într'o harta a Daciei, editată în Iaşi, de Teodor Codrescu şi litografiată de Alex. Roşcu- lescu, unde o găsim cu numele de *Iaşii.* într'o altă hartă germană a Romîniei şi Bulgariei, făcută în *Bibliographisches Institut* din Lipsea, înainte de 1877, localita- tea în chestie e însemnată *Iasska.*

Acest tîrg a fost cercetat şi de etnograful şi folkloristul nostru T. T. Burada, în călătoria ce a făcut'o în guvernămîntul Cher- sonului—şi, ne

spune d-sa, în broşura *O călătorie la Românii din Guvernămîntul Cliersonu,* că, deşi situat ne malul drept al Nistrului, adecă dincolo de Basarabia, în el marea majoritate a locuitorilor sunt Moldoveni, şi vorbesc o moldovenească perfectă! Iaskii se află la. vre-o 20 kilometri departe de vărsarea Nistrului în Limanul ce dă în Marea Neagră, şi are acum o populaţie cam de vre-o 6000 de locuitori.

E locul să ne întrebăm dar. dacă nu cumva acest *Askyi-torgă,* împreună cu *Bel- gorod, Kilia* şi *Romanovă(?)-torgă,* nu vor fi constituit într'adevăr odinioară un *Principat al Halirilor,* nu însă în Moldova propriu zisă, ci în *Bugeac,* sau partea de jos a Basarabiei ?... Căci pe lîngă Askyi, poate şi numele de *Romanov* va fi dat de

24. PLANUL STRATEGIC AL IAŞULUI ŞI AL INPREJURIMILOR SALE, ÎN 1789.
Dresat de Statul Major Austriac, pe cînd capitala Moldovei fu ocupată de Turci, Ruşi şi Austriaci.
(După un plan original manuscript, aflat în Academia Romînă din Bucureşti).

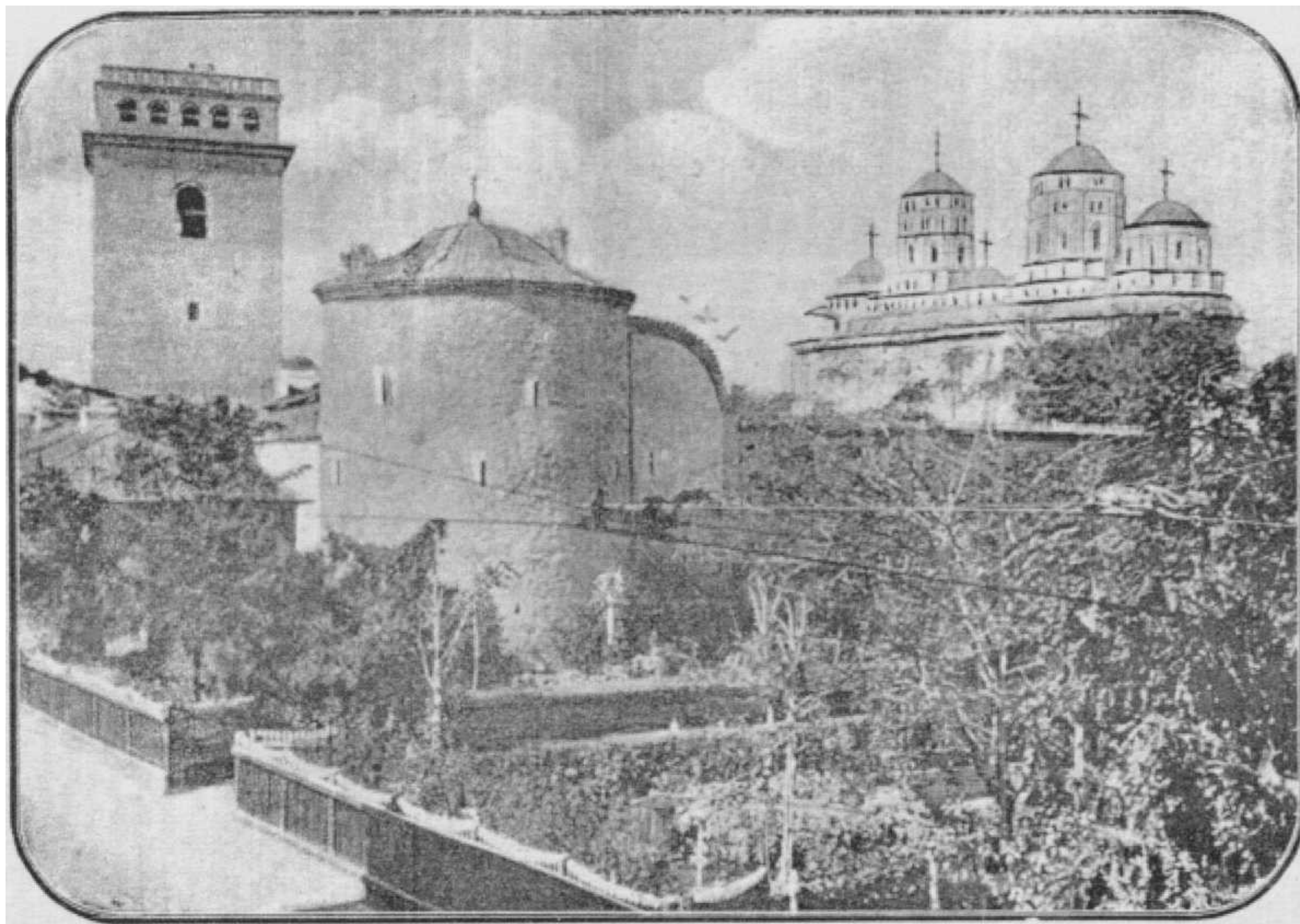

Explicaţiile planului; a, *Jassy;* b, *Tartarascli* (Tataraşul); c, *Poyorosch* (Podul-Roş) ; d, *Hlinske* (Hlincea); e, *Galata;* f, *Fromos* (Frumoasa); g, *Zita-Zui* (Cetăţuia); h, *Miroslava;* i, *Berg Sokola* (Dealul So- cola); k, *Berg Nevona* (Nebuna); 1, *Berg Buschim* (Bucium); *m, Berg Cosmoi* (Cosmoaea); n, *Wledecheny* (Vlădicenii) ; o, *Tomenchty* (Tomeştii); p, *Tomeschter Briicke* (Podul Tomeştilor); q. *Hulboka ;* r, *Rhedy Aldi* (Rediul Aldei); s, *Aron-Vodă ;* t, *Kopou;* u, *Russeny. A.* Poziţia Turcilor şi Tătarilor; B. Trupele Austriaco; C. Trupele Ruseşti; D. Cazacii; E. Retranşamentele Turceşti.

gîndit istoricilor noştri să'i confunde cu *Romanul* din centrul Moldovei, pe cînd un cu totul alt Romanovă-torgă putea să existe acolo, în regiunea unde se găseşte. Kilia, Cetatea Albă şi laskyi-torgă, cum se mai văd şi astăzi pe hărţile respective localităţi cu numele *Pawlova, ' Mihailova, Pe- trowa, Alexandrovca* etc. Apoi, pe atunci au existat, după cum se vede în unele hărţi vechi, şi alte oraşe de samă, ca *Huşul, Vasluiul, Bîrladid,* etc., între Bugeac, Iaşi şi Roman,—de cari însă nu se face nici o menţiune în citaţia d-lor Xenopol şi Onciul!

*

Într'un document scris latineşte, în anul 1396, de *Vlad Palatinul Besarabiei (?) şi*

25. O CETĂŢUIE IN MIJLOCUL IAŞULUI.
Mănăstirea Golia, fondată în prima jumătate a veacului al 16-lea

Comite al Severinului, publicat în colecţia lui *Doghiel, Codex Diplomaticus Regni Po- loniae et M. Ducatus Lithvaniae,* reprodus în *Uricarul* de T. Codrescu, v. XI, şi a- dresat lui V ladislav Regele Poloniei şi Ungariei, găsim pomenindu-se de un oraş numit *Yasnitar* sau *lasskitarg,* ca situat pe *partea stingă* a Prutului. Or, se ştie că laşul noBtru e situat pe partea dreaptă a acestui rîu. Numai Iasski-torgul rusesc, de care am vorbit, e situat pe partea stingă a... Nistrului, şi prin urmare şi a Prutului; deci, ori că Palatinul Basarabiei nu cunoştea bine situaţia geografică a laşului moldovenesc, ori că a fost vorba — poate — de Iaşkiul rusesc.

*

Un principat al Iaşilor.

Dintr'o Cronică slavonă de pe la în- ceputul veacului al 14-lea, vorbeşte Toci- lescu de un *Principat al Iaşilor,* care ar fi trăit în legături de prietenie şi de comerţ cu Domnul Ţărei Romîneşti (*Istoria Romînilor, 1886).* Lucrul e cu putinţă, faţă cu instituţiile primitive şi vremelnice ale *Domniatelor* sau *Chinezatelor,* ori *Cnejiatelor* cunoscute din ţările Dunărene : laşul putea să fie administrat, în acele vremuri cu diferite forme de gu- vernămînt, schimbătoare dintr'o zi în alta, nu numai din an în an, sau din veac în veac, de un *Domn, Cneaz* sau... chiar vre-un *Preşedinte de republică,* potrivit epocei respective; puhoaiele năvălitorilor barbari ce se abăteau peste aceste locuri, puteau uşor să prefacă şi fond şi formă de cîrmuire în orice moment, pînă cînd a putut sosi o vreme ca să stabilească pe mult încercatul pămînt al Moldovei o autoritate mai puternică şi permanentă. *Un Principat al Iaşilor* va fi existat, poate, dar atîta se ştie astăzi despre el.

*

Inscripţia din1395 de la Biserica Armeană.

Dintre puţinele dovezi mai vechi, aflate în chiar localitatea laşului, găsim o inscripţie, ce este şi astăzi, pe o piatră bine păstrată în *Biserica Armeană,* din centrul acestui oraş, şi care, tradusă din limba armeană, conţine următoarele :

„Cu mila lui Dumnezeu s'a pus temelia bisericei Sfintei Născătoare de Dumnezeu, prin stăruinţa părintelui Iacob, a hagiului Marcar. E. K. R. **1395.“**

Peatra ce poarta această inscripţie, astăzi este mobilă, păstrată într'o boltă (oc- niţă) din interiorul bisericei, dar are aparenţa a fi fost odată aşezată stabil în zid. Literile şi data sînt săpate înlăuntrul pietrei, care e bine conservată. O dăm aci în facsimile fototipică, pentru ca cercetători competenţi să o poată aprecia şi să-şi deie părerea asupra autenticităţei acestui mai vechi document de existenţă a laşului, în veacul al 14-lea.

26. Piatra mobilă cu inscripţia de la Biserica

Episcopul Mel- hisedec într'o co- municare făcută Academiei Romă- ne din Bucureşti, asupra *Inscripţiu- nilor Bisericilor Armene din Moldova* (Analele A- cademiei, 1882), vorbeşte şi de inscripţia bisericei Armene din Iaşi; dar dă ca text tradus nu pe a cesta citat de mine, ci un altul, aflat pe o placă *de marmură, aşezată în zidul de asupra uşei din afară al aceleaşi biserici,* cînd ea s'a resta- urat, adecă în anul 1803.

Această inscripţie mai nouă glă- sueşte astfel:

„Cu voia şi cu mila lui Dumnezeu s'a fundat biserica Sfintei Născătoare de

Dumnezeu din Iaşi, prin epitropul Hacelco şi părintele Iacob din Gig, Hagi Macarie din Ciuha şi Hagi Grigorie. *Data armenilor 844* şi a *Mîntuitorului 1395.* Şi acum s'a reparat prin mîna pioşilor notabili, cu osteneala şi cu cheltuiala poporului întreg, la anul 1252, şi al Mîntuitorului 1803“.

Cred deci că Melhisedec n'a cunoscut inscripţia primitivă, pe care am dat-o eu mai sus în facsimile, pentru întîia dată la iveală.

Fiind discuţie asupra datelor de fundare

ale bisericilor armeneşti din Moldova (Botoşani, Roman şi Iaşi), Episcopul Melhise- dec s'a adresat unui profesor competent dela Şcoala Armeană din Bucureşti, şi a- cesta i-a dat următoarele relaţii: In anui 569 după Hristos, Catolicosul armenilor Moyse al II-lea, a convocat un consiliu în oraşul Tavin, pentru regularea Calendarului armenesc şi stabilirea zilelor de serbă- tori. In acel consiliu s'a stabilit şi începutul *Erei Armene,* anume : *dela anul după Hristos noi.* Prin urmare era armeană este mai mică cu 551 ani decît era creştină generală. Deci, pentru a afla anul erei armeneşti trebue să se sustragă din era creştină 551 ani, şi diferenţa va ti anul armenesc. Şi din contra, spre a se traduce era armeană în eră creştină, trebue totdeauna a se adăogi la era armeană 551, şi şe va avea data erei creştine.

Aşa-dar, dacă la data *erei armene,* înscrisă pe placa dela biserica din Iaşi, 844, se adaugă 551, corespunde tocmai anului dela Hristos 1395, după cum se găseşte în inscripţia cea vechea; iar la bisericile ar- armene din Botoşani şi Roman, tot după asemenea socoteală se dau anii fondărei 12324-551=1783, şi 1058-J-551=1609. De unde se conchide că data fondărei biseri- cei armene din Iaşi **1395,** este exactă.

Dacă lucrul acesta este aşa, atunci e o dovadă mai mult că oraşul Iaşi exista cu mult mai înainte de data citată, cu unul sau două veacuri *cel puţin,* căci, pentru ca o *colonie armeană,* popor recunoscut din vechime ca comerciant şi industriaş, să vie în această localitate îndepărtată de ţara sa, şi să se aşeze într'un număr aşa de mare, ca să poată să-şi zidească o biserică costisitoare şi impunătoare, trebuia ca oraşul acesta să fi existat de multă vreme şi să'şi fi avut o populaţie numeroasă şi cuprinsă, După cum vom vedea însă mai departe, se zice chiar că biserica armeană actuală e făcută, după ce armenii au fost deposedaţi de o altă biserică din localitate a lor (Sf. Sava), aşa că prin această împrejurare dovezile de existenţă a laşului, ca oraş întemeiat, dau îndărăt încă cu un veac sau două cel puţin.

*

Un Profesor universitar contestează veracitatea inscripţiei dela biserica Armeană.

Asupra datei de 1395, săpată la urma inscripţiei vorbită mai sus, un Profesor u- niversitar, ţinînd două conferinţi în Aula Universităţei locale, *despre trecutul laşului,* a crezut bine să pue la îndoială veracitatea ei, susţinînd că pe atunci, în ţara noastră, *nu se scria cu cifre latine !..,* Or, cifrele de pe piatra în chestie sunt *arabice,* iar nu latine, — şi, se pare, că cei întîi locuitori ai Moldovei, cari au început a se servi în scrierea lor de cifre arabice, să fi fost tocmai armenii. Dealminterea, contro- lînd felul scrierei sau săpăturei acestor cifre, cu acelea cum se scriau în veacul al 13-lea şi al 14-lea, găsim că ele sunt absolut conforme; căci iată forma cifrelor a- rabice din veacul al 13-lea, cum le găsim reproduse în cel mai de samă dicţionar modern, *Nouveau Larousse Illustre: 27.*

1.73

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0,

Controlul deci se poate face foarte u- şor, şi veracitatea datei rezultă, prin faptul că săpătura cifrelor de pe piatră e i- dentică cu felul cum ele se scriau în veacurile respective.

Se vede însă că şi Conferenţiarul în chestiune s'a convins mai tîrziu de acest adevăr, întrucît nici pînă în ziua de azi—sunt cîţiva ani de atuncea,— nu ş'a mai tipărit conferinţele sale citate.

*

Dovezi mai recente de existenţa Iafului.

Alexandru-cel-Bun, Domnul Moldovei, deschide şirul cîrmuitorilor acestei ţări la începutul veacului al 15-lea; cu el şi numele laşului apare, deastădată fără cea mai mică îndoială, în cronicele şi hrisoavele cîte au putut ajunge dela el pînă la noi.

Aşa, în unul din cele mai importante hrisoave ale Domniei sale, dat în Suceava, Capitala Moldovei de pe atunci, la anul dela Hristos 1407, luna Octombre în 8 zile, (ce'l găsim publicat în *Arhiva Istorică* a lui B. P. Haşdeu), prin care se regulează plata vămilor din întreaga ţară moldovenească, se scrie şi următoarele rînduri: „Ducînd vite dinţară la Tatari, se va plăti de pre toată vita în Suceava 60 groşi, în *laşi* 2 groşi, idem

în Tighina; iar de pre 100 de oi în Suceava 60 groşi, în Iaşi 30 groşi, idem în Tighina..."

Aşa dar laşul în anul citat era tîrg întemeiat, întrucît din el se făcea export de vite la Tatari.

Cronicarul *Grigore Ureche,* istorisind a- şezările făcute de acelaş Alexandru-Vodă, pentru „boeriile şi sfatul de chivernisala ţărei şi a pămîntului Moldovei", arată că s’a rînduit: „Un postelnic mare, vorbitor înaintea Domnului şi *pîrcălab* de Iaşi, şi tălmaci în limbi streine, precum şi un *Agă,* ispravnic pe Darabani şi pre tîrg pre laşi giudeţ. *(Letopisiţele Moldovei,* de Kogălni- ceanu, I, 105, 114, 138).

Pentru ca să se perceapă vamă într’o

localitate oarecare, pe vremea lui Alexan- dru-cel-Bun, trebuia ca acea localitate să aibă o importanţă deosebită, deci să fie oraş mare, reşedinţă de autorităţi de samă, cum aceasta rezultă şi din rangurile stabilite pentru Iaşi, ca Giudeţ (Judecător suprem ori Prefect al judeţului), Agă, Ispravnic de Darabani (mai mare peste po- liţia şi armata locală), Tălmăci şi Parlamentar sau representant înaintea Domnului ţărei, lucru ce nu se vede a avea alte oraşe mari, cunoscute în acea vreme; ş'apoi a- ceste zise a lui Ureche mai lămuresc şi *descălecatul* tîrgului Iaşilor, de pe vremea lui Ştefan-cel-Mare, despre care am mai vorbit.

*

Vorbind despre *Tratatul de la Lublin,* încheiat între împăratul Sigismund al Teutonilor şi Regele Vladislav Iagelon al Poloniei, la 15 Mart 1412, d. Xenopol, în a sa *Istorie a Românilor,* citează între stipulaţiile acelui tratat şi următoarele : „In cazul însă cînd Voevodul Moldovei ar refuza a se supune, el era să fie scos, şi ţara lui împărţită între ambele state, după o linie ce ar începe dela munţii ungureşti, ce vin între Moldova şi ţinutul Sepenicului lîngă Şiret, şi trecînd prin *Iaşi* şi Bîrlad, s'ar opri la Marea-Neagră..."

Iar în nota ce însoţeşte aceste rînduri, istoricul reproduce textual clauza de mai sus în latineşte, în care laşul este scris *lasznazathar.*

Lumea întreagă civilizată cunoştea dar bine, în această epocă, numele precum şi localitatea laşului nostru.

28. UN MOMENT DUREROS DIN ISTORIA IAŞULUI.
Prinţul Alexandru Ipsilanti, la 6 Martie 1821, înfinge în piaţa principală a laşului (Trei Sfetitele), steagul Independenţei... greceşti !
(După un mare tablou, litografiat de Vincenz Katzler şi editat de F. Riedegger, din Viena).

Într'o carte tipărită la Ulm, în Wurtem- berg, în anul 1473, se găseşte relatată călătoria unui bavarez *Schiltberger,* care, după ce fusese prizonier în Constantinopole, în drumul ca să se întoarcă acasă, prin Marea Neagră, trece, prin 1424, prin *Weystadt,* care nu e alta decît *Cetatea-Albă* a Moldovei, şi apoi merge şi prin *Aspazery,* — care, după pronunţia armenească nu poate fi de cît laşul *(las-bazar),* pe atunci

armenii, fiind în mare număr în Moldova, unde a- veau în mînă cea mai de samă negustorie, acea a importului de lucruri orientale.

*

In hrisovul lui Ştefan-Vodă, fiul lui A- lexandru-cel-Bun, dat în Suceava, în 8 Octombre 1433, prin care se hărăzeşte unui *Jurja Aloc* un sat, din judeţul Fălciu, hrisov publicat mai întăi în *Efemeridele So- cietăţei Anticarii Odesane,* şi apoi în tradu

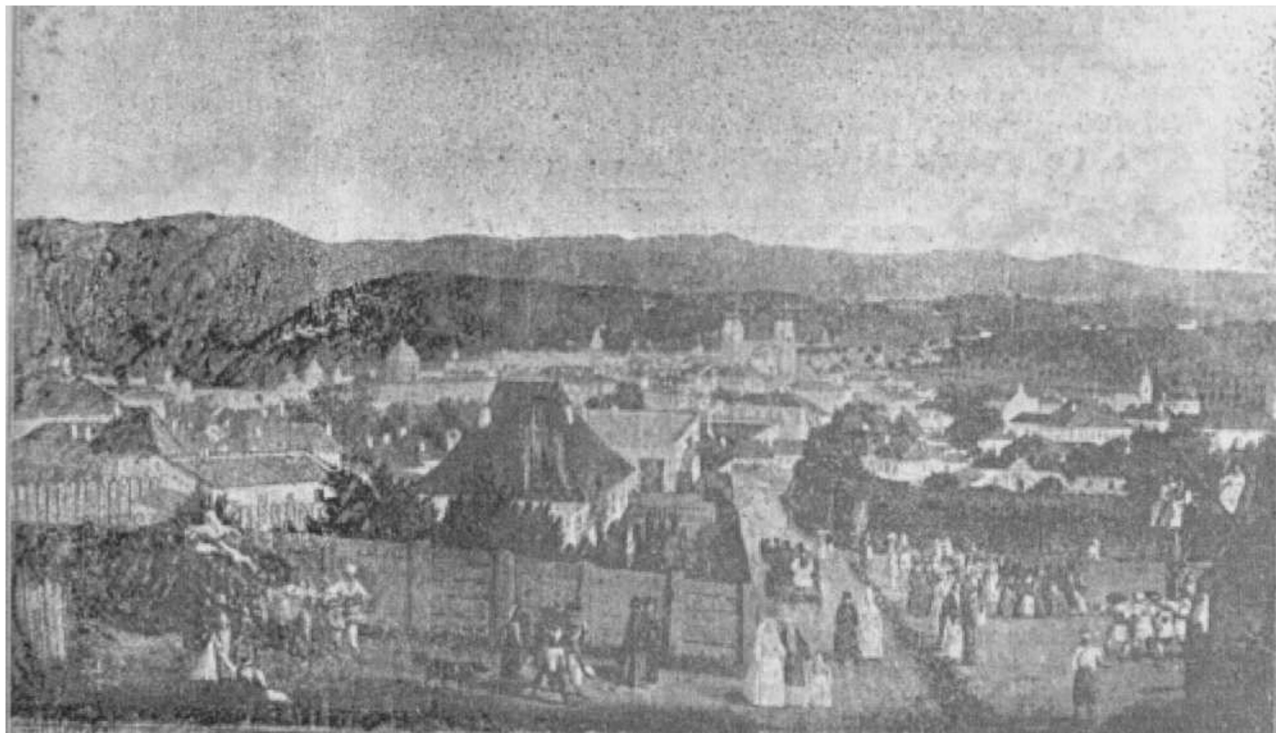
cere romînească în *Arhiva istorică* a lui B. P. Haşdeu (I, pag. 81), se zice: „..Lam dat Iui uric cu dreptul propriei judecăţi locale, însă în atîrnare dela *Curtea noastră din Iaşi..."*

In acest timp dar laşul avea şi *o Curte,* juridică (apelativă), administrativă ori militară, de care atîrna după cum se vede, şi judeţul Fălciu, poate şi mai multe alte judeţe. Iar cînd Iliaş şi Ştefan de mai sus, ambii fraţi, îşi împart, în 1433—34, ţara Moldovei, spre a domni fiecare în deosebi, cel întăi ia Hotinul, Suceava, *Iaşii,* Bîrla- dul, Huşii, Tecuciul şi părţile de jos ale Moldovei, iar cel de al doilea Cetatea-Albă, Schelele de pe Marea-Neagră, Tighina, Chilia şi Oblicița.

De Iaşi se mai vorbeşte în cărticica lui *G. de Reichesdorf,* care a fost prin Moldova prin întâia jumătate a veacului al 16-lea, *Aloldaviae que olim Daciae pars chorographia,* tipărită în Viena, în 1541, unde găsim următoarele rînduri : „Insig- niora aut aliquot loca. Arus nempe etop- pida ndminatim quoque perstingere libet, Ea sunt, Swczowa, Chotyna, Nempczs, Ro- maniwijwar, *Bahloijazwar,* Wazlo, Zorwca, et Orhe, Item Huztwaros Tartharos, Bar- lat, ac Romanwasar, et pleraque alia op- pida et Castella quae breuitatis studio, non ex ordine recensere aut describere vo- luimus".

*

De aici înainte dovezile de fiinţa laşului, ca oraş de samă, sporesc în cronicele şi scriptele ce au ajuns pînă la noi, şi nu credem că mai e trebuinţă a continua cu înşirarea lor.

29. VEDEREA IAŞULUI DELA COPOU, IN ANUL 1840.
După un tablou în oloi, pictat de Ludwig Stawski, aflător în Pinacoteca Şcoalei de Bele-Arte din Iaşi.

In Cartea III privitoare la *Scaunul Domniei,* voiu da tot ce interesează continuitatea oraşului, rezultînd din cercetările ce le-am făcut şi cari mi s'au părut mai interesante.

Pe lîngă scrierile şi documentele pe cari le am rezumat pînă aici, am mai cercetat şi un mare număr de alte opuri, ce mi se indicase, sau a căror titluri mă făcea să cred că ar conţinea ceva interesant pentru viaţa laşului din trecut; aşa, între altele ce mi s'au recomandat de unele persoane foarte competente, ca conţinînd relaţii de călătorii prin Moldova şi Iaşi, prin veacul al 13-lea, au fost şi scrierile lui *Guillaume de Ruystbroecck,* zis şi *Rubruquius,* care merse prin anii 1253 pînă în Turkestan, cu o misiune de

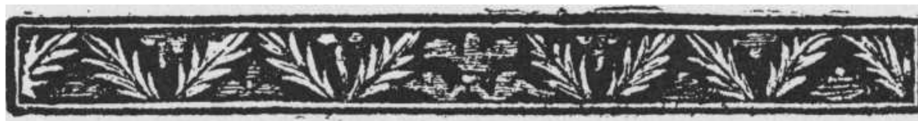
creştinizare cătră Bâtu- Han al Tătarilor, trecînd probabil şi prin ţările romîneşti; a lui *Marco-Polo,* celebru călător veneţian, ce a ajuns tocmai în capitala Chinei, şi s’a întors cam prin 1272, prin Rusia, din care zice că a trecut în

ţara *Lacca* (guvernată de regi creştini şi orientali (saracini), ţară care a putut să fie *Valacca (Moldova) ori Polacca* (Polonia); cum şi alte multe opuri de diferiţi autori vechi, ce cu greu i-am putut afla în rarele exemplare ce se mai găsesc astăzi chiar în cele mai mari biblioteci străine, şi a căror în- şirare ar fi de prisos, întrucît rezultatul trudei mele a fost prea puţin satisfăcător.

Voi menţiona doar, că în Rubruquius nu se găseşte nimic care să intereseze istoria laşului nostru, iar în Marco-Polo, se poate face, cred, numai o confuzie între denumirea oraşului *Ayas, A'ias* ori *Layas,* despre care vorbeşte acest autor, care pare a fi mai degrabă italianul *Laiazza, Aiazzo,* ori vechiul *Issus* sau *Iassus* din Asia-Mică, lîngă Marea Neagră, în turceşte *Scanderm* sau *Askem Kalefi.*

Asemenea am consultat alte opuri, con- ţinînd descrieri din veacurile 14, 15, 16, cari ’mi fusese indicate că au relaţii de călătorii în ţările romîneşti, ea acele ale lui *Giorge Dousa, G. de Reichesdorf, G. Şincai,* şi alţii, dar din cari nu am putut culege nimic de samă, afară doar de citarea numelui oraşului nostru.

Ne mulţumim astfel, de astă dată, cu cea ce am putut afla mai interesant, şi despre care am vorbit în capitolele precedente.

30

c. Ce trebuie să deducem din tot ce am expus pînă acum ?

Pentru a ne putea tace o idee concisă din tot ce am înserat şi rezumat pînă aici, şi să ne statornicim părerile asupra atîtor chestiuni poncişe, relative la începutul şi dăinuirea locali ţaţei noastre, este nevoie să ne facem acum următoarele premise şi deducţii:

'De cînd durează laşul.

1°. Dacă e să ţinem samă de cele cîteva indicii, cari ne dau credinţa că laşul a fost odinioară o *staţiune preistorică,* — mai e nevoie să căutăm cine a fost întemeetorul sau întemeetorii sei ? O aşezare din epoce necunoscute, apoi o continuitate de existenţă, ca sălăşluire de indivizi sau neamuri, nu poate sub nici un cuvînt să fie exclusă în cursul vremilor. Că un foc va fi ars un timp pe o vatră improvizată, se va fi potolit, apoi stîns, şi cenuşa spulberată de vînt, — se prea poate ! Dar vatra bătută şi întărită de puterea jarului a rămas. După întâiul foc, s’a aprins, ceva mai tîrziu un altul; după un aşezămînt social, împrăştiat sau nimicit prin vre- o întîmplare, se va fi prilejit un altul, pe tăpşanul potrivit pentru oploşirea, hrana şi apararea indivizilor sau triburilor, mai mult sau mai puţin stabile ori rătăcitoare din vremuri. Şi acest tăpşan sau pisc de pămînt, cum se vede c’a fost laşul în trecut, favorizat de natură în multe priyinţi, neîndoios că era unul din cele mai prielnice şi mai potrivite salaşe omeneşti!

Ga atare, ne putem forma credinţa că acest oraş a dăinuit din cele mai vechi vremuri, de cînd prin părţile aceste, ce cu două-trei mii de. ani înainte nu au o istorie „cunoscută în lumea întreagă, a putut, a trebuit chiar, să trăiască o omenire, mai mult sau mai puţin compactă, — mai mult sau mai puţin aşezată.

*

laşul opid dac.

2°. Că în vechea Dacie, de unde şi de cînd începe a se lumina puţin istoria universală scrisă, au existat oraşe temeinic aşezate,— de aceasta

nu mai poate fi îndoială. Dela indicaţiile sumare ale lui *Strabon, Pliniu* sau *Ptolomeu* şi pînă la a- cele ale geografilor din evul mediu şi mo-dern, se vede că pe locurile unde se găseşte aproximativ astăzi oraşul Iaşi, au fost însemnate localităţi, sub diferite nume. Gravurile sau baso-reliefurile de pe coloana Traiană din Roma mărturisesc fără de bănuială, că Dacii erau un popor înaintat în cul-tură pentru timpul lor, că aveau aşezăminte importante în părţile ce locuiau, castele, poduri, tîrguri, maşinării de răsboi sau de industrie, monedele lor naţionale, deci instituţii înalte de guvernămînt, şi ca atare este aproape de necrezut, ca, în localitatea în care e aşezat astăzi laşul, centru a o sumă de drumuri naturale dar importante, să nu fi fost întocmit un opid, întărit, pentru paza în po

triva unor năvălitori de cari curgeau puhoaie în acele vremuri.

*

Iaşul localitate strategica şi priincioasă sălăşluirei publice.

3°. Că Iaşul a fost punctul strategic cel mai bine situat şi cel mai important din întreaga Moldovă, inclusiv Bucovina şi Basarabia, o dovedeşte şi faptul strămutărei mai tîrziu a Capitalei ţărei de la Suceava; căci acolo oraşul, şi mai ales Castelul domnesc era uşor accesibil unei oricare armate a duşmanilor de prinprejur, ne fiind îndestul de aparate prin poziţii naturale, pe cînd Iaşul, pe lingă rîdicaturile dealurilor ce'l încunjura, şi cari constituiau cele mai bune mijloace de aparare naturală, era încunjurat şi încins mai bine de cît de ziduri de cetate, de mlaştenile stufoase, prin care pe vremurile acele, nu se putea răsbate nici pe jos, nici calare, nici chiar cu lun- trele, decît cu mare greutate. Deci a fost logic ca din cele mai vechi vremuri ale stîpinirilor barbare, apoi Dacice, Romane etc., această localitate să fie aleasă pentru sălăşluire şi aparare *cu preferinţă* înaintea oricărei alte din pămîntul Moldovei, întărită pe cît se întăreau cetăţile de odinioară ; ş'apoi un castel ori cetăţuie îşi avea tot rostul aici. Deci, chiar din vremurile lui Ptolomeu, dacă nu mai de demult, Iaşul — sub orice denumire va fi purtat el a- tunci,—trebuie să fi fost un opid important al unor neamuri, de unde să se res- frîngă *puterea şi comanda* asupra altor localităţi din împrejurimi, cari nu erau atît de favorizate de natură ca acesta. Cu atît mai mult cu cît pămîntul şi productele solului apropiat şi încunjurător, bogat în păduri, păşune, vînaturi, pescării etc., favorizau cu prisosinţă sălăşluirea omenească pe acest loc.

*

Schimbare de nume a oraşelor.

4°. Că au urmat prefaceri de neamuri ce s'au oploşit într'un punct oarecare a ţărei noastre, şi că, cu prilejul acestor prefaceri s'au schimbat şi denumirile localităţilor, după noile puhoaie cuceritoare, a- ceasta e ceva mai mult decît natural; un nume Barmat, putea uşor fi dacizat de cuceritorii daci; un nume dacic, era normal apoi să fie romanizat de cuceritorii romani! N'a fost nici o nevoie, de sigur, ca să se creeze numai decît un oraş sau o cetate nouă, pentru ca să i se ticluiască un nume nou. Se schimb denumiri vechi, de veacuri, ale unor localităţi, chiar şi în zilele noastre; altele au atîtea nume cîte naţii locuesc sau au trecut prin ele. *Vienei,* vechea *Vindo- bona,* îi zic şi astăzi ungurii *Beciu.* Din *Lugdunum* s'a făcut *Lyon*; din *Argento- rati, Strassburg; Constantinopolului* i se mai zice *Stambul* şi *Ţarigrad*; în Transilvania aproape fiecare localitate are cîte cel puţin trei nume. Pentru ce prin vremurile de acum o mie-două de ani, ar fi fost altfel ?

*

După alte denumiri, Iaşul putea primi nume nou de la latini.

5°. Avem cîteva indicii vagi, că localitatea noastră s'ar fi numit odinioară *Augus- tia,* ori *Petrodava,* ori chiar *Stepanovice,* confuzie de sigur cu localitatea *Ştefăneştii,* care esistă şi astăzi mai sus de Iaşi, în judeţul Botoşanilor. Prin nici o dovadă nediscutabilă nu se poate susţine identitatea acestor nume. Dar nu tot aşa este şi cu numele de *Iassi, Iassium, Iazy, Municipium Iassio- rum* etc., — căci pentru aceste denumiri coroborează o sumă de fapte şi împrejurări, cari dau de gîndit şi pot atrage o deducţie serioasă.

Am văzut din multele citaţii făcute, cum neamuri sau cohorte ce s'au numit *Iassone, Iazyge* ori *Iassiane,* ş'au făcut apariţia prin pămînturile ce s'au numit odinioară Dacia, apoi Moldova, Transilvania, Ungaria etc., Că aceste neamuri vor fi fost de origină mongolă, sarmată ori slavonă, dacă, maghiară ori altfel, puţin importă ; şi epoca invaziunei, apoi a exterminărei lor, n'are deasemenea mare interes în cazul ce ne preocupă; totul este ca *ele au dăinuit pe locurile aceste,* într'un timp dat.

Că în naţia latină, în numele de persoane şi lucruri, în graiul demnitarilor şi al oştirilor romane cuceritoare a Daciei, a existat cuvintele *Iassius, Iassi, Iassiorum,* nimene n'o mai poate contesta. Şi dacă au fost împăraţi ce au purtat numele de *Ias- sius,* puteau fi şi comandanţi, şi simpli cetăţeni cu acelaş nume; iar după nume proprii s'au putut forma nume de familii, de triburi, de armate ori miliţii, — de o- pide sau municipii. A fost o legiune, a XlII-a, care a purtat denumirea de *Dacica;* va fi fost şi una, ori poate tot aceeaşi, care se numea şi *Iassiană,* sau *Daco-Iassiană,* positiv nu o ştim. Dar e logic să fi fost, căci şi astăzi armate întregi, ori corpuri militare numai, sau simple regimente, poartă denumiri după indivizi, după neamurile, ori după localităţile de unde sunt recrutate sau aşezate.

*

Iazygii, iassonii, etc., puteau da un nume unui oraş, — dar un vacar? un morar ?

6°. O legiune, ori o altfel de organizare militară, politică sau socială, în care să intre în mare parte indivizi din neamul *iassienilor, iascilor, iassonilor* ori *iazygilor,* putea prea bine să'şi fi avut principala ei aşezare pe promontoriul, quasi-cetate na

turală, ce s’a numit în urmă *Iaşi,* fie după denumirea miliţiei ce o stăpînea, fie după cea a comandantului ei. Dar dovada moş- tenirei numelui, în lipsă de scripte sau alte mărturii, cari să treacă prin noianul vremurilor şi să ajungă pînă la noi, a dispărut, ori s’a transformat în legendă, în tradiţii, într’un *vacar* ori *morar,* — cărora li se atribue marele merit de a fi înfiinţători de oraşe ! Se pare că tot o astfel de poveste are şi actuala capitală a ţărei Romîneşti, cărei se atribuie a fi înfiinţată de ciobanul Bucur,— poveste care însă n’o crede nimeni —şi, chiar de ar cre- de-o, poate că ar avea raţiunii mai puternice decît acele ce se dau de către Cantemir Bau Bandinus pentru Iaşi.

•

Asupra contestărei Tabulei Zamosiane.

7°. Va fi poate pro- blematică cetirea plă- cei cu inscripţia *M. Dacorum - Iassiorum.* Acel M. se va descifra de unii *Milites,* de alţii *Municipium.* Va fi fost acea peatră a- şezată într’un monument ridicat în o mină de aur din Transilvania, ori din Moldova, sau poate, mai cu rost, în însăşi capitala Daciei de pe atunci, Ulpia Traiana, — cu toate că vorbeşte despre lucruri petrecute sau sărbătorite aiurea. Dar a contesta însăşi existenţa sau veracitatea ei, aceasta e ceva prea neînţeles. Căci, dacă ar fi fost ea descoperită, copi- ată şi dată în veleag de un *patriot român* — cum nu prea aveam multe specimene pe la 1593 — şi nu de un *neaoş uA~ gur,* care numai mare dragoste de latinitate sau românism nu va fi purtat în inima sau creeru-i; dacă cetirea ei, şi atri- buirea cuvintelor *Dacorum-Iassiorum* s’ar fi făcut, puţin timp după aceia, nu de un autor ungur, neamţ, olandez, franţuz ori secui, ca Cellarius, Ortelius, Hulsius, Timon, Pray, Sulzer, Bartali etc., ci de un simplu băştinaş al Iaşului, năzuitor de a se arata descendent direct a luiTraian,-atunci am putea sta la îndoială asupra realităţei lucrului.

Care sa fi fost însă Interesul atîtor străini învaţaţi ai veacurilor precedente, ca să atribuie o însuşire sau o denumire unei localităţi pe care mai n’o cunoşteau de cît superficial, şi cu care n'aveau absolut nici o legătură, nici o dragoste ? Să nu credem oare că în vremile cînd s’au emis asemenea păreri mai erau în oare-

31. AUSTRIACII ŞI RUŞII SE RÂZBOESC CU TU.. IN IASI IN 1788-89.
(Vezi şi planul din pag. 32). *Traducerea legendei de mai sus:* Cetatea Turcească Iaşi, care a fost luata colonelul .. Fabry, la 19 April, după ce a bătut şi alungat duşmanul la Larga,

şi celor străini de ţara MoldoVei şi de capitala ei.

Întru cît priveşte susţinerea că o asemenea inscripţie nici n'ar fi existat, aceasta este şi mai făcut nici o

(Această gravură face parte dintr-o serie, reprezentînd diferite Cetăţi din Tarile Romanesti, Hotin,
Focşani, Galaţi, Bucureşti, etc., cari trebue să fi aparţinut unui op. german, al carui titlu?

textul unui *Zamosz ?* un Assaki, au putut făuri pe de-antregul legende, bazaţi numai pe unele indicii date de învaţaţi, din centrul Europei, şi cu veacuri înaintea lor, ei îşi aveau ertarea prin faptul patriotismului lor înflăcărat, într'o epocă aşa de întunecoasă ; însă această patimă nu 8e poate atribui sau aplica deloc

inadmisibil, întru cît nu s'a cercetare serioasă spre a o găsi undeva. Faptul că s'a căutat de „cineva" (?), într'un muzeu din *Alba-Iulia,* n'are nici un rost; piatra, după cum scrie Zamosz, s'a găsit lîngă vechia capitală a Daciei, *Sarmisegetuza,* ori Ul*pia-Traiana,* astăzi *GrădişteawN. Varhely,* la depărtare mare de *Alba-Iulia* sau *Karlsburg.* O fi duso cineva într'un muzeu, ori o fi... întrebuinţat-o, de atunci, cum s'au întrebuinţat şi la noi, chiar în zilele de a- cum, multe alte pietre cu inscripţii sau reliefuri ? Marca Curţei Domneşti din Iaşi vîn- dută ca piatră brută la un fierar, după reparaţia Curţei din 1882, şi acea a lui Vasile Lupu de pe Turnul Treisfetitelor, care, în 1904, am găsito, împreună cu dl. Gh. Ghibănescu, aruncată lîngă o latrină din ruinele din jurul acelei biserici, sînt mărturii cei mai guralivi!

Pentru care motiv s'ar fi dat o mai

cari arhive, ori Dacă un macar sub formă de tradiţii încă, reminiscenţele unor fapte ori în- tîmplări, cari transmiteau prin curgerea veacurilor faptul denumirei localitiiţei ce ne interesează ? Să se fi stîrnit toţi la asemenea consideraţii numai şi numai prin

mare atenţie pietrei descrise de Zamosz, şi apoi... pentru care motiv acest Zamosz ş'a pus în gînd să făurească o asemenea inscripţie, de la care el, cel puţin, şi ai lui, nu trage nici o concluzie şi nici un beneficiu pentru ungurii sei ?

Afirmaţia lui

Asaki, că Tabula cu „M. Dacorum-Iassiorum" s'ar găsi în muzeul din *Karlsbug* sau *Cetatea-Albă,* o cred scornită de el, sau de vreun alt autor Btrăin, care a vrut numai să'şi sporească astfel textul sau valoarea unui text relativ. Iar în ceea ce priveşte altă afirmaţie, că această inscripţie lipseşte din marea colecţie ep-

grafică a lui Theodor Mommsen, care a copiat multe şi din Zamosz, — e lucru foarte posibil... la Mommsen, căci acest mare învăţat german a fost indicat ca om pornit şi nedrept în potriva galicismului (*Paul Guerin,* articol biografic), cît şi prin urmare a latinismului, şi ca atare intenţionat a voit să dee la o parte o dovadă mai mult de întinderea puterei romane în părţile răsăritene ale Daciei. Căci ce alt l'ar fi putut convinge de neesistenţa sau de neadevărul unei atari inscripţii, — el care, mai mult ca sigur, n'a verificat prin sine însuşi tot ce a reprodus din Zamosz, şi din sute de alţi epigrafişti!

*

Sub ce forma s'a cîrmuit laşul pe vremuri ?

8°. In privinţa formei sub care s'a administrat oraşul Iaşi, de cînd el ş'a manifestat mai viguros fiinţa, din vremurile cele mai vechi şi pînă în cele medievale, puţin lucru se poate şti deasemenea. Vor fi fost aşezate aici timporar, periodic ori permanent, simple triburi nomade, ori comande militare, organizate, compuse din neamuri răsboinice, sau din simpli mercenari ? Esistat-a Independent de incursiele barbare întîmplătoare, şi o autoritate a politiei, mai domoală, mai sociabilă, mai stabilă, cu instituţii comerciale, industriale, comunale etc. ? Consideratu-s'a laşul ca un punct singuratec, ca o unitate dintr'un tot, sau ca o comunitate în legătură cu o altă serie de salaşe, şi ascultătoare de o comandă generală, superioară? Imbracat-a autoritatea de aici forma pastorală, civilă, militară, ori teocratică, cu o cîrmuire autocrată, burgheză, ori republicană? Fost-a laşul constituit în centrul unui stat feudal ori vasal, într'un Domniat, Chinezat ori Principat, titlul puţin importă, quasi-independent, avînd la ordine şi alte mai multe localităţi ori provincii,— sau că, tributar şi legat prin supunere, prin tratate ori înfrăţiri, cu un cîrmuitor mai puternic din altă parte, el era considerat ca simplă municipalitate, sau provincie răzleaţă, primind poronci şi dispoziţii de aiurea ? Singura informaţie ce pare că o avem, în această privinţă, e aceea ce ne-o dă arheologul Tocilescu, care ne spune, că la un timp dat era un *Principat al Iaşilor,* care încheia chiar tratate de comerţ cu Domnii Munteniei. Cînd? Cum? Ce fel? aceasta nu ne-o lămureşte.

Se mai vorbeşte chiar ca de o ţară, *Iazia,* într'o diplomă a unuia dintre Ladis- laus-i, Regi ai Ungariei, cari îşi pune între titlurile sale şi pe acela de Stăpînitor al *Daciei, laziei, Moldovei* etc. Deci a fost *o ţară ori un tîrg Iazia !*—Care ? *(St. Katona,* Epi- thome chronologica rerum hungaricarum).

Nu se poate dar şti absolut forma sub care s'a administrat în vremurile întunecate oraşului Iaşi; ne trezim însă pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, ea se vorbeşte de o *Curte la laşi,* „Curtea noastră dela Iaşi"?

laşul a avut deci, probabil şi înainte de Alexandru-cel-Bun, importanţa unui oraş ce posedă în el o *Curte Princiară;* un oraş de mîna întăi dar, care trebuia să fie mare, populat, şi să aibă întrînsul elemente de samă ale ţărei.

*

Calul marcă de stat a Daciei,
Calul marcă a oraşului şi judeţului laşi.

9°. Pare a fi o dovadă bună în faptul că marca veche a oraşului Iaşi, diferită cu totul de a ţărei Moldovei, după cum o vedem în documentul dela 1650 al Soltuzului laşului, ce'l publicăm în facsimile, represintă *un*

32—34. Monede Dace, cu marca regatului Daciei, calul.

cal; şi acum mai bine de un veac, şi astăzi marca judeţului Iaşi, e tot un cal; în marca sau pecetea Primăriei laşului, de la 1832 — 34, se găseşte deasemenea un cal; şi după toate discuţiile aşa zise istorice ce se fac la 1851 între Asaki şi Seu- lescu (probabil şi alţi cărturari ai epocei), după ce se întrebuinţează un timp diferite alte simboluri romane, se revine în 1862" iarăşi la calul din veacurile precedente. Ori, calul acesta, pe scutul comunei sau judeţului Iaşi, pe care unii autori de geografii şcolare moderne îl îndică ca fiind emblema calităţei ce are judeţul Iaşi de a creşte cai frumoşi... (neadevăr, căci n'a fost în acest judeţ nici o crescătorie specială

de cai de rasă, în Iaşi făcîndu-se întotdeauna numai importuri de cai „tătărăşti" sau „arăpeşti", pentru uzul Domnilor sau boerilor mari), nu poate avea altă origine sau mai bine zis nu poate fi decît continuitatea calului simbolic ce se găseşte *pe cea mai mare parte din monedele Dacice!* Calul la Daci, era ce este astăzi Marca ţărei pe monedele noastre. Singur acest fapt pare deajuns ca să ne dăm samă că Iaşul poate fi o continuitate a unui vechi oraş Dacic, dacă nu a însăşi *capitalei Daciei* răsăritene, *dintre Carpaţi şi Nistru.*

35. Cea mai veche pecete a oraşului Iaşi, cu marca un cal.

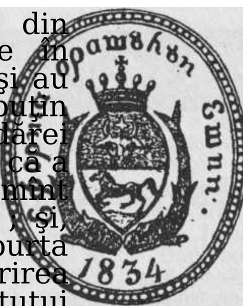

36. Pecetea isprăvniciei Ţinutului Iaşi.

37. Pecetea comunei Iaşi în 1862.

Cum se formează numele oraşelor.

10°. Multe oraşe principale din Europa, cari au fost fundate în vremuri nu prea îndepărtate, îşi au cunoscute istoricul, sau au cel puţin tradiţii verisimile asupra fon- dărei lor. Aşa de pildă *Parisul,* se ştie că a fost odinioară principalul aşezămînt al *Pa- risilor,* populaţie galică ; şi, deşi In timpul acestora el purta numele de *Luteţia,* după cucerirea sa de cătrăoştile Impara- tutui Cesar, s'a numit *Lutetia Parisiorum,* ca să sfîrşească, mai tîrziu, prin a se numi scurt şi simplu, pînă în ziua de azi, *Paris.* Pentru ce acest procedeu n'ar fi fost el urinat şi în stabilirea ori schimbarea nunUlui oraşului ce ne interesează? Nu tot aşa, bunăoară, i s'ar fi putut zice odată *Petrodava,* ori *Augustia*; apoi *Petrodava Dacorum, Petrodava Iassiorum;* mai pe urmă *Municipium Dacorum, Municipium Dacorum-lassiorum ;* şi în sfîrşit mai scurt şi mai uşor la vorbă, numai *lassius, Iassi* şi apoi chiar *Ieşi?*

38. Pecetea oraşului Iaşi, cu marca zimbrului.

*

lazygii, mai sigur ca orice alte neamuri, las numele lor moştenire laşului.

ll°. Am arătat că pe pămîntul ce s'a numit mai tîrziu Moldova, şi unde se găseşte din vremuri neştiute localitatea Iaşilor, a dăinuit şi un neam semi-barbar, pe care îl găsim citat în diferite opuri, cu mai multe deosebite porecle. Unii i-au zis *Iazygi,* alţii *laşei, lassii* sau *Iassoni,* cari pot fi şi mai multe neamuri, şi numai uuul şi acelaş neam. Neamul Iazygilor, cunoscut încă de He- rodot, ca locuind prin părţile Rusiei meridionale, dat ca de origine sarmatică, apare în Dacia cam pe la începutul erei creştine, unde găsesc şi se luptă cu Scyţii, ce ocupau suprafaţa dintre Nistru Prut şî Şiret, întinzînduse pînă la gurile Dunărei. lazygii stau vreme îndelungată aici, între ei. După un timp mai lung e cotropit şi împins de Goţi peste munţii Carpaţi, spre apus. Numele lor dispare fără urmă de pe pămîntul Moldovei, fie din lipsă de importanţă istorică, fie din altă pricină, spre a se ivi tocmai prin veacuri mai apropiate în centrul Ungariei, pe malurile Tissei, unde se mai vorbeşte şi astăzi de Iazygi, ca de nişte strămoşi ai Ungurilor, cu drepturi documentare, patentate, *de rasă nobilă ab antiquo,* formînd populaţiunea a trei districte, numite *Iazy- gia, (Iaszok* pe ungureşte), şi avînd un fel de capitală, ce se numeşte şi azi *Iasz-Be- reny!*

Pentru ce dar acest neam, al cărui trecut şi persistenţă denotă că a însemnat ceva odinioară, că a fost recunoscut ca atare într'un timp dat, în epoca cînd a sălăşluit în pămîntul Moldovei, nu ar fi înfiinţat el un oraş, or să'i fi lasat numele unui mai vechi, nume care apoi să trăească veacuri în urma sa. Ori poate, şi mai logic, nu s'ar fi putut întîmpla ca alte neamuri în urma

izgonirei dominaţiunei acestora, să fi poreclit vechia reşedinţă a Iazygilor ori a Dacilor, amestecaţi cu Iasygi, etc., cu numirea de *Dacilor-Iazygi,* ori mai simplu a *Iazygilor,* şi astfel să se explice în limba inscripţiunilor găsite în vremuri mai recente, denumirea de Municipium *Dacorum- Iassiorum ?*

*

Faţă cu aceste arătate pînă acum, putem dar, credem, cu temei, să tragem încheerile următoare:

— Fundarea. laşului datează din vremuri preistorice ;

— Localitatea, favorabilă oricînd unei sălăşluiri sociale, a atras totdeauna fel-defel de neamuri năvălitoare spre dînsa, cari au denumit-o, sau i-au schimbat denumirea după împrejurări ; chemîndu-se odată Petro- dava, altădată Au gustia, apoi lassium, etc.-

— Că a fost reşedinţă principală a popoarelor Dacice, Iasygice sau lasiene, apoi Gotice, Hunice etc. ;

— Că era în toate drepturile, ca centru mai bine situat, să fie întitulat de Romani „Municipiu", — şi ca atare să se numească, după oştile constituite din rămăşiţele învinşilor Daci şi lazygi,— **Milites Dacorum- Iassiorum, Legio Dacorum-Iassiorum,** *apoi* **Municipium Dacorum-Iassiorum ;**

— Că toate celelalte încercări de etimologii, trase din limbi diferite, pentru constituirea numelui de **Iaşi,** *nu pot fi primite decît în domeniul închipuirilor;*

— Şi, în sfîrşit, că forma sau formele sub cari s'a administrat laşul, în diferite epoce, nu pot fi decît aceleaşi prin cari au trecut mai toate politiele din lume, în epocele frământărilor succesive, putîndu-se schimba repede de la o simplă comunitate patriarhală, ori teocratică, la o administraţie republicană, la o dictatură autocrat# sau militară, etc.

d. Denumiri asemănătoare[39]. Scrierea şi pronunţarea numelui laşului.

Găsesc că nu e de prisos a da ca simplă informaţie, de cu- riositate, ori pentru comparaţii diferite, cîteva denumiri de localităţi, ape, pă- duri, persoane etc., ce se asamăn cu aceea a Iaşului, fără a pretinde prin aceasta fiinţa unor relaţii oare-cari între ele.

Astfel din timpii cei mai vechi, găsim în Geografia lui Strabon, citate numele de *Iasonius* sau *Jasonium,* ca al unui mare munte în Media, făcînd parte din şirul munţilor Taurus.

După Pliniu, *Iasonium* e un cap (promontoriu) din Asia-Mică, în Capadocia, cum şi un fluviu ce dă în Marea Neagră, cap, ce se mai numeşte de corăbieri şi Il *Capo di San Tomasso.* Tot după Pliniu *lassius Sinus,* e golful ce în urmă primi numele de *Milosso,* din Marea Egee, între Capul Possidum şi Mindum, apropiat de care se mai afla un oraş, *Iassus,* căruia turcii îi zic *Askem-Kalefi.*

Tot un *Iasonium,* e dat de geograful Pietro Gyllio, ca numele unui loc din Thracia, aproape de Bysanţ, loc pe care Grecii îl numesc *Diplociana,* iar Turcii *Bisitas. lasos, lassos* sau *lassios,* o insulă pietroasă a Mărei Egee, în fundul golfului *Iassic,* citat mai sus.

Apoi, din denumirile moderne, *lasz- also-szent-Gyorgy,* în Ungaria, comitatu Iazygiei, pe rîul Zagiva ce dă în Tissa *Iasz-apaty* alt tîrg în apropierea precedentului, *Iasz-ladany,* de asemenea, *Iasz-Be- reny,* capitala comitatului Ia^'giei, *Iasz-Karajeno,* din comitatul Pestei.

Iasscaia, sau *Iaski-torg,* pe malul sting al Nistrului, guvernămîntul Odessei, sau Chersonului, de care

am mai vorbit.

Iasnaia-Poliana, tîrgul din Rusia meridională în care ş'a petrecut bătrîneţa Tolstoi.

Şi chiar în ţara noastră:

Iaşi, comună rurală în stînga Jiului şi la sudul comunei Romîneşti, plasa Ocolul, judeţul Gorj, avînd satele Iaşi şi Drăguţeşti.

Iaşi, cătun de reşedinţă a aceleaşi comune.

Iaşi, tiup de moşie din jos de valea Cîl- niştea, comuna Strîmba-mare, judeţul Vlaşca.

Iaşi, pădure de stejar, situată pe ambele coaste ale văii Iaşi, pe proprietatea Strîmba-de-jos, judeţul Vlaşca.

Iaşi, vale în judeţul Vlaşca, pe proprietatea Strîmba-de-Sus, cu un pîrău ce eşe

din cîmpul Iaşi şi se scurge în Călniştea, în jos de satul Stoeneşti.

Valea laşului, sat în judeţul Argeş, reşedinţa comunei Cerbureni-Iaşi.

Valea laşului, pădurice de 20 pogoane lîngă satul cu acelaş nume.

Gura laşului, proprietate isolată în judeţul Romanaţi, comuna Morunglav.

Codrul Iaşilor, lîngă Schitul Ducăi, judeţul Vaslui.

lazil-Iuiuc, movile în judeţul Constanţa. *lazi-Orman,* deal în judeţul Tulcea, şi pădure în judeţul Constanţa.

Apoi nume proprii de persoane ca:

Iasion, fiu a Ini Zeus (Jupiter) şi al E- lectrei, fiica lui Atlas. (Mitologie).

lasou, fiu a lui Eson, rege al Iolcasu- lui, un erou al anticei Grecii, care organiză expediţia Argonauţilor, &c., despre care s'a vorbit şi îndărăt.

lassius, Iazis, etc. nume proprii diferite la Romani şi Bizantini.

Polonii au o sumă de nume şi pronume ce încep cu Iaşi : *Iassinski, Iaskiev,* etc.

*

În ce priveşte scrierea sau pronunţarea numelui oraşului Iaşi, nu ştiu dacă alt oraş din lume este ortografiat în mai multe chipuri decît a fost şi este încă acesta.

Aşa, dacă răsfoim cronicele vechi, hrisoave, însemnări, cărţile şi hărţile tipărite şi în ţară şi în străinătate, în cari se pomeneşte de acest tîrg, vom vedea că în cele mai multe se ortografiază numele ve- ehei capitale a Moldovei aşa cum fiecărui scriitor îi vine la îndemînă.

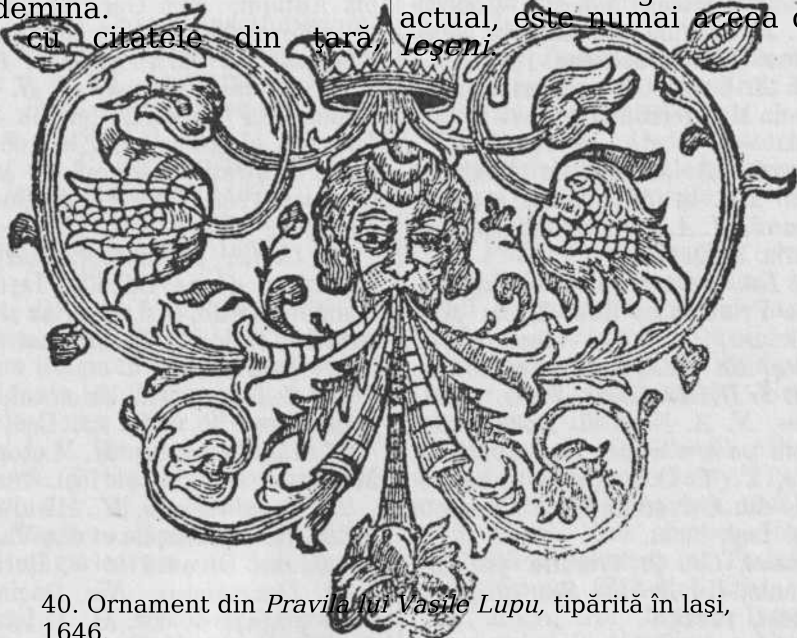
Incepînd cu citatele din ţară, găsim scris sau tipărit, în diferite hîrtii sau hrisoave vechi *Eş, Eşi, Eşii, Eşîi, — leş, Ieşu, Ieşi, leşîi;* precum şi *laş, Iaşi, laşşi, Iaşii.* A- poi, în scrierile streine, tipărite în diferite ţări,se ortografiază acest nume: *lassi, Iassii, las, lasch, lassy, Jassi, Jassy, lache, Jazy, Jaszi, Yas, Yassi, Yassy,* mai ales în opurile tipărite în limbele germană şi franceză; *Giassi* în limba italiană; *Ijaszwar, Iaszvaros, lăssvăsar, Iasznazathar, Bach- loijaszwar, după cîţiva* scriitori unguri şi saşi.

Iassach, în unele opuri slave, (ruseşti, polone etc.); *Aspazary, Astin (?)* în scrieri armeneşti; I*eş- bazar* sau Iaş-bazar turceşte; *Iasse, Iassium, Iassum, Iassios, Miinici- pium lassiorum* în opurile latineşti, etc.

Cari din toţi îl vor fi scriind mai corect, e greu de gîcit. Nici o autoritate civilă ori literară n'a stabilit pînă acum, în mod in- discutabil, cum e drept şi cum trebuie să se scrie numele vechei capitale a Moldovei. Singura denumire însă care a prins şi se susţine mai mult în ortografia romînească, e acea de : Iaşi.

De asemenea numele locuitorilor acestui oraş e scris tot cam în atîtea chipuri, ca şi numele locului; aşa fel că'l întîlnim nu rare ori în diferite scrieri, din limbele ce ni sunt familiare, scris astfel: *Eşan-Eşeni, Ieşan, Ia şan, Iassian, Jassian, Jassy an, Ia- ssien, lassiote, Iassier, lassiensis, Aştin* etc.

După noi, singura scriere sau pronunţare proprie şi potrivită caracterului graiului romînesc, actual, este numai aceea de : *Ieşan-Ieşeni.*

40. Ornament din *Pravila lui Vasile Lupu,* tipărită în laşi, 1646.

BIBLIOGRAFIA CĂRŢEI I

1. *Ackner &. Muller, Fr.* Die Romischen Inschriften in Dacien. 1 V. in 8o. Wien. 1865.

2. *Amfilohie, Episcopul Hotimilui.* De obşte gheografie pe limba moldovenească, scoasă de pe gheografia lui Bufier, după orînduiala care acuma mai pe urma s'au aşezat în Academia de la Paris. 1 v. in 4°. Iaşi, 1795. Tip. S-tei Mitropolii.

3. *Andrieşescu, I. G.* Contribuţie la Dacia înainte de Romani. 1 v. in 8°. Iaşi. 1912.

4. *Asachi, Gh.* Calendare pentru Poporul Românesc, pe diferiţi ani.

5. *Asachi, Gh.* Tablou hronologic din Istoria veche şi nouă a Moldovei. *(Dricar).*

6. *Asachi, Gh.* Raport cătră Eforia Municipalităţii Iaşi. (Della No. 26 pe 1851).

7. *Arhneth, I. von.* Zwolf Romische Mi- litär-diplom. 1 v. in 8°. Viena. 1843.

8. *Auge, Claude.* Nouveau Larousse Il- lustre. 8 v. in 4°. Paris.

9. *Bandinus, Episcop Marcus.* Codex, tradus de V. A. Urechie. (In Analele Academiei Romîne. XVI) Bucureşti. 1895.

10. *Bartali A.* Ortus et occasus Roma- norum in Dacia Mediterranea &. 1 v. in 12°. Posonii. 1787.

11. *Baudrand, M. A.* Novum Lexicon Geographicon. 2 v. in fol. Isenaci. 1677.

12. *Baudrand, M. A.* Parisini Geographia. 2 v. in 4°. Paris. 1682.

13. *Bepko, Ios.* Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus olim Dacia Mediterranea dictus... 1 v. in 4°. Viena. 1778.

14. *Billecocq, Et. Adolphe.* Album Moldo- Valaque. (In *L' Illustratiori}.* Paris. 1848.

15. *Bogdan, N. A.* Note şi Documente (In rev. *Lupta pentru viaţă,* Iaşi, 1905).

16. *Burada, T. T. O* călătorie în satele Moldoveneşti din Guvernămîntul Cherson (Rusia). Broş. Iaşi, 1893.

17. *Buţureami, Gr. C.* Vremile preistorice în România. (In *Arhiva Soc. Ştiiţifice şi Literare.* Iaşi, 1904).

18. *C...* (qui a sejourne dans ces Provin- ces). Histoire de la Moldavie et de la Va- lachie, avec une dissertation sur l'etat ac- tuel de ces deux provinces. 1 v. in 16°. Jassy[7], 1777. Aux depens de la Societe Ty- pographique des Deux-Ponts.

19. *Călăuza laşului.* Broşură in 32°. E- ditura F. Şaraga, Iaşi. 1912.

20. *Cantemir, Prinţul Dimitrie.* Descrierea Moldovei. 1 v. in 4°. Tip. Mănăstirei Neamţul. 1825.

21 *Cantemir, Prinţul Dimitrie.* Cronicul Româno-Moldavilor. 2 v. in 8°. Iaşi. 1835.

22. *Cantemir, Prinţul Dimitrie.* Istoria Imperiului Otoman. Traducere de Dr. Ios. Hodosiu, 1 v. in 8°. Bucureşti, 1876.

23. *Castaldo, lacobo.* Romaniae (quae olim Thracia dicta), vicinarumquae regionum, uti Bulgariae, Walachiae, Sirfiae, etc. des- criptio. 1584. (Hartă dintr'un op necunoscut).

24. *Cellarius, Christophorus.* Notitia Or- bis Antiqui, sive Geographia Plenior, ab ortu Rerumpublicarum ad Constantinorum tempora. 2 v. in 4°. Lipsiae, 1731.

25. *Climescu, Const. şi N. A. Bogdan.* Monografia Universităţei din Iaşi, dela înfiinţarea ei, 1860, pînă la 1906, cu numeroase ilustraţii fotografice. Manuscris, in fol. Iaşi. 1906. (In Arhiva Senatului Uni- versitar).

26. *Cocuz, V.* Iezătura Iazului Roman. Aquarium de pe Bachlui. laşul Cetate Romană. Castrum Iaşi. Origina şi semnificaţia numelui Iaşi. Studiu original de.. Broşură in 8°. laşi. 1911.

27. *Codrescu, Th.* Uricariul, colecţie de documente. 25 v. in 12°. Iaşi, 1873—1895.

28. *Cogălniceanu, M.* Letopiseţile ţărei Moldovei. 3 v. in 4°. Iaşi. 1842—46.

29. *Cogălniceanu, M.* Histoire de la Moldavie, dela Valaquie et des Valaques trans- danubiens. Broşură in 8°. Berlin. 1841.

30. Densuşianu *Nic.* Dacia preistorică. Cu o prefaţă de Dr. C. I. Istrati. 1 v. in 4°. Bucureşti, 1913.

31. *Dogiel.* Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magnus Ducatus Lithvaniae. 5 v. in 8°. Viena, 1758—1764.

32. *De Vit, Dr. Vincentius.* Totius La- tinitatis Onomasticon opera et studio. 3. v. în 4° . Prati. 1883.

33. *Devrien, A. F.* Rossia, Noworossia i Crim. T. XIV. in 8°. St. Petersburg. 1910.

34. *Desjardins, Ernest.* La Table de Peu- tinger. 1 v. in fol. Paris. 1873—6.

35. *Domaschewski, Alfred de.* Archaolo- giselie-Epigraphische Miltlieilungen. 1 v. in 8°. Viena.

36. *Douza, Gio.* De Itinere suo Constan- tinopolitano. 1 v. in 16°. Lugduni Batavo- rum. 1599.

37. *Ferrarius, Gh. et M. A. Baudrand.* Novum Lexicon Geographicum. 2 v. in 4°. Paris. 1677.

38. *Fridvalsky, I.* Inscriptiones Romano- Transilvanicae. lv. in fol. Claudiopoli. 1797.

39. *Froehner, Wilhelm.* La Colonne Tra- jane expliquee. 1 v. in 4°. Paris. 1865.

40. *Frunzescu, Dim.* Dicţionar topografic al României. 1 v. în 8°. Bucureşti. 1872.

41. *Fotino, Dionisie.* Istoria generală a Daciei, tradusă de G. Sion. 1 v. in 8°. Bucureşti. 1859.

42. *Funccio, lohannes.* Chronologia hoc est omnium temporum et annorum ab ini- tio mundi ad a. 1552. Computatio. 1 v. in fol. Regiomente. 1552.

43. *Ghibănescu, Gh.* Originele laşului. (In rev. *Arhiva Ştiinţifică şi Literară* din 1903).

44. *Ghica, Dim. 1.* Herodot. Traducere din limba originală. 4 v. in 8°. Berlin. 1894.

45. *Gr uter, Ianus.* Inseriptionum Roma- norum corpus absolutissimum. 1 v. in fol. Heidelberg. 1616.

46. *Gruter, Ianus.* Corpus Inseriptionum ex recensione et cum annotationibus 1. Ge- orgiiGraevi. 1 v. in fol. Amsterdam, 1707.

47. *Guerin, Paul.* Dictionnaire des Dic- tionnaires. 5 v. Paris, f. d.

48. *Haşdeu, B. P.* Istoria Critică a Românilor. 2 v. in 4o. Bucureşti. 1874.

49. *Haşdeu, B. P.* Arhiva Istorică a României. 3 v. in 4°. Bucureşti. 1865—7.

50. *Herodot.* (v. Ghica D. I.)

51. *Hodosiu, Dr. losif.* (v. Cantemir).

52. *Hommann, loh. Baptistus.* Danubii Fluminis... pars infima în qua Transylvania, Walachia, Moldavia etc. Nuremberg. f. dată.

53. *Iaşşii,* de Octav Minar. Broşură. Editura Librăriei 1. V. Ionescu. Iaşi. 1912.

54. *Katancsich.* OrbiB antiquus ex Ta- bula Peutingeri. 1 v. in 4°. Budae.

55. *Katona,Stephano.* Epithomae chrono- logica rerum hungaricarum, &. 3 v. in 8°. Buda. 1796.

56. *Lahovary, G. I., Brătianu, General C. 1. şi Tocilescu, Gr. G.* Marele Dicţionar Geografic al României. 4 v. în 4°. Bucureşti. 1898—1901.

57. *Langlois, Victor.* Geographie de Pto- lemee, reproduction photolithographique &. 1 v. in fol. Paris, 1867.

58. *Larousse, Pierre.* Grand Dictionnaire Universel. 17 v. in 4°. Paris, f. d.

59. *Lazio, Wolfgango.* Republica Romana în Exteris Provinciis, Bello Acquisitas, con- stitutio, comentariorum etc. 1 v. in 8°.Frank- fort-pe-Main. 1598.

60. *Magini, Gio. Ant.* Geografia cioe des- crittione Vniversale dela Terra, di Claudio Tolomeo, adnotată. 2 v. in 4°. Veneţia, 1598.

61. *Manesson-Mallet, A.* Description de l'Univers, &. 5 v. in 8°. Paris. 1683;

62. *Mariencscu, Dr. At.* Observări la 0- riginele laşului. (In *Arhiva Ştiinţifică şi Literară,* XV.).

63. *Melchisedec, Episcopul.* Inscripţiunile Bisericilor Armeneşti din Moldova. (Analele Academiei Române, 1882).

64. *Mercator, Gehrard.* Harta Europei din 1554. (In Muzeul Postai din Berlin).

65. *Michelet, Jules.* Les Roumains...

66. *Mommsen, Theodor.* Corpus Inscrip- tionum Latinarum. 10 v. in fol. Berlin. 1863—83.

67. *Neigebauer, I. F.* Beschreibung der Moldau und Walachei. 1 v. Breslau. 1854.

68. *Onciul, Dim.* Originea Principatelor Române. 1 v. in 12°. Bucureşti. 1899.

69. *Orteliics, Abr.* Synonimia Geographica sive populorum, Regionum, Insularum &. 1 v. in 4°. Antwerpiae. 1578.

70. *Ovidiu.* Tristele şi Ponticele (după Haşdeu).

71.*Peyssonel, de.* Observations histori- ques et geographiques sur les peuples bar- bares qu'ont habite les bords du Danube et du Pont-Euxin. 1 v. in 4°. Paris. 1765.

72.*Pic, Ladislaus.* Les Lois roumaines et leur connexite avec le droit byzantin et slave. Bucarest. 1887.

73.*Pray, G. Abate.* Dissertationes his- torico-criticaeinAnnales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. 3 v. in fol. Vin- dobona. 1774.

74.*Ptolemee.* Geographie. (v. *Langlois).*

75. *Reicevich.* Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia. 1 v. in 8°. Napoli. 1788.

76. *Reichesdorţ, G. de.* Moldaviae que olim Daciae pars chorographia. Broşură in 4°. mic. Viena, 1541.

77.*Rey, I. et Muller F.* Album de douze vues de la viile de Iassy. (12 vederi litografice) in 4° oblong. Iaşi, 1845.

78.*Rossi, Gio. Iacomo.* Reproduceri şi explicaţii a coloanei lui Traian din Roma, in fol. Roma. (Ex. fără titlu).

79. *Rossi, Gio, Iacomo.* Descritione delii Principati dela Moldavia e Valachia, tolta

80. da Giacomo Cantelli da Vignola, da un exemplare trouato nel Gabinetto del Principe di Transilvania. (Hartă).

80. *Schiltberger, Hans.* Beschreibung der Reisen und Abenteuer. 1 v. in 8°. Ulm. 1473.

81. *Schulze.* De Legione Romanorum XIII Gemina. 1 v. in 8°. Kiliae. 1887.

82. *Seivert, Iohann.* Inscriptiones Monu- mentorum Romanorum in Dacia Meditera- nea. 1. v. in 4°. Viena. 1773.

83. *Seulescu, Gh.* Hronologia şi Istoria Universală. 1 v. in 8o. Iaşi. 1837.

84. *Seulescu, Gh.* Raport către Eforia Iaşi. (Della Eforiei, No. 26 pe 1851).

85. *Semenov-Ţian-Şanschi, V. P.* Rusia, descriere complectă a patriei noastre. (In ruseşte. După Pan Halipa).

86. *Şincai din Şinca, Gh.* Hronica Românilor. 3 v. in 4°. Iaşi. 1853.

87. *Stephanus, Carto.* Dictionnaire liisto- rique, etc. 1 v. in 4°. Geneva. 1662.

88. *Sulzer, Fr. Ios.* Geschichte des Tran- salpinischen Daciens. 2v. in 8°. Viena. 1781.

89. *Tardieu, Amedee.* Geographie de Strabon. 4 v. in 12». Paris. 1894.

90. *Timon, Samuele.* Imago antique Hun- gariae, representans Terras, adventus et res gestas gentis Hunniae. 1 v. in 4°. Vien- nae, Pragae et Tergeste. 1762.

91. *Tocilescu, Gr. G.* Dacia înainte de Români. 1 v. in 4°. mic. Bucureşti. 1877.

92. *Tocilescu, Gr. G.* Istoria Românilor, 1 v. in 8o. Bucureşti, 1899, etc.

93. *Topographia* Magni Regni Hungari- cae sive Nobilissimae, ejus Ditionis etc. 1 v. in 4°. Viena, 1718. (Anonimă).

94. *Ubicini, A.* Les provinces Danubien- nes 1 v. in 8°. Paris. 1854.

95. *Ureche V. A.* Istoria Românilor, 12 v. in 4°. Bucureşti.

96. *Vârnav, Dr. Const.* Rudimentum Phy- siographie Moldaviae. 1 v. Buda. 1836.

97. *Wolf, Dr. Andreas.* Beitrăge zu einer statistiscli-historischen Beschreibung des Furstenthums Moldau. 2 v. in 12°. Her- mannstadt (Sibiu). 1805.

98. *Wolfgang, de Bethen Cels.* Principis Transilvaniae, &. 6 v. in 8°. Sibiu. 1782.

99. *Woodville-Rockhill, William.* The Journey of William of Rubruck, To The Eastern Parts of The World, 1253 — 55. Translated by... 1 v. in 8°. London. 1900.

100. *Xenopol, A. D.* Istoria Românilor din Dacia Traiană. 6 v. in 8°. laşi. 1896.

101. *Zamosius, Stephan.* Analecta lapidum vetustorum et nonnularum in Dacia anti- quitatem. 1 v. in 8°. Patavia. 1593.

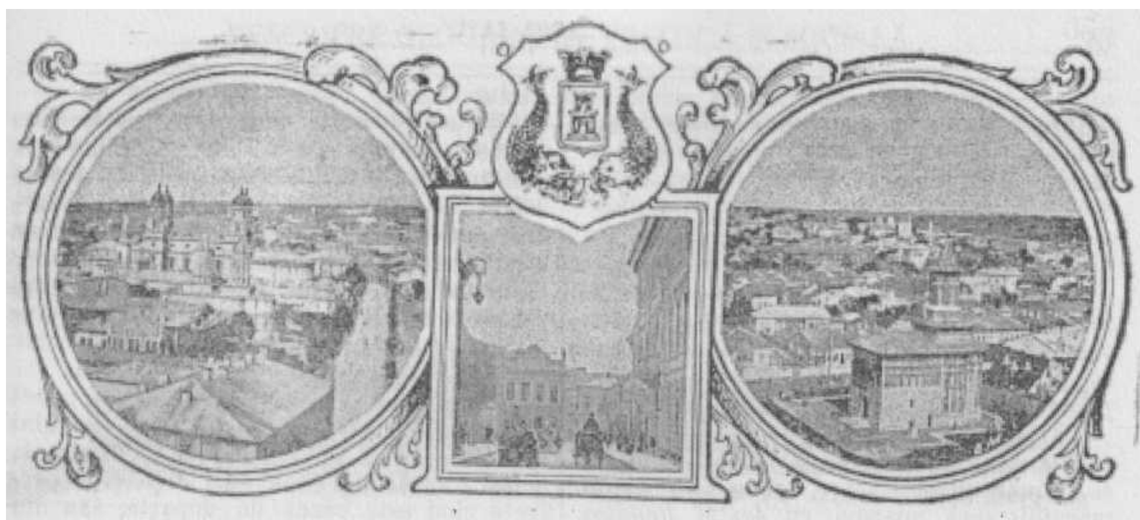
PERIODICE:

1. *Albina Românească,* foae septămînală, redactată de G. Asaki. Iaşi. Diferiţi ani.
2. *Arhiva Societăţei Ştiinţifice şi Literare,* revistă lunară. Iaşi. Diferiţi ani.
3. *Columna lui Traian,* foaie septămînală redactată de B.P. Haşdeu. Bucureşti. 1876.
4. *Convorbiri Literare,* revistă lunară, redactată de I. C. Negruzzi. Iaşi. Dit. ani.
5. *Gazeta de Moldavia,* sept. Iaşi.1850—1.
6. *Glaneur (Le) Moldo-Valaque,* revistă lunară, redactată de G. Asaki. Iaşi, 1845.
7. *Lupta pentru viaţă,* revistă lunară, redactată de N. A. Bogdan. Iaşi. 1908—5.
8. *Propăşirea, foae ştiinţifică şi literară,* sub direcţia lui Cogălniceanu. Iaşi. 1844.
9. *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie,* trimestrială, sub direcţia lui Gr. G. Tocilescu. Bucureşti.
10. *Tinerimea Română,* revistă lunară, su bdirecţia lui Gr. G. Tocilescu. Bucureşti.

42. Sala Senatului Universităţei din Iaşi.

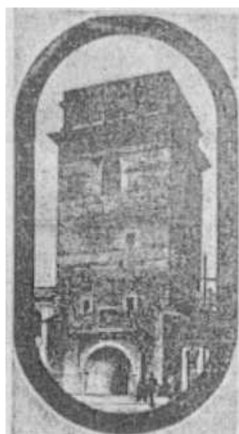
:O

CARTEA II.

Descriere geografică, politică şi socială.

a. Generalităţi asupra aşezării şi constituirei oraşului.

46. Turnul Colţei.

Oraşul Iaşi, fostă capitală a Principatului Moldovei timp de vre-o trei veacuri, pînă la unirea acestuia cu Principatul Munteniei şi strămutarea Capitalei la Bucureşti, este aşezat în cea mai mare parte pe coastele de răsărit, miazăzi şi apus ale platoului numit *Copoul;* o parte ocupă coasta apusană a platoului *Şorogari;* o altă parte se întinde pe un şes, numit al *Bahluiului,* şi formează două braţe principale, din care unul se sfîrşe- şte urcînduse pe dealul *Nicolinei,* (meazăzi- apus), iar celalt merge spre comuna *Buciumi,* (miazăzi).

Iaşul este oraşul cel mai de sama din toată ţara, după Bucureşti, şi e astăzi reşedinţa judeţului ce poartă aceeaşi denumire, *Judeţul Iaşi,* în mijlocul căruia, e şi situat. Este înconjurat sau mărginit de 7 comune rurale, şi anume, începînd dela miazănoapte spre răsărit : *Copou,* (zisă şi *Tirguşorul Copou), Holboca, Tomeşti, Buciumi, (ratata, Miroslaca* şi *Tdutcşti,* cu cari este legat prin şosele naţionale sau judeţiene, ce încep dela diferite bariere ale oraşului.

Unele părţi din oraş ce trec de foastele bariere, însă fac parte tot din autoritatea comunală a oraşului Iaşi, iau denumirea de *Tirguşorul Nicolina,* ce se prelungeşte pe şoseaua judeţiană Iaşi—Vaslui, *Tirguşorul Păcurari,* peste bariera Păcurari, *Mahalaua Mihai-Sturza,* peste bariera Socola, pănă la cotuna Trei-Fin tini din Comuna Buciumi, şi *Mahalaua Şepte-Oameni,* peste bariera Abatorului.

Situaţia topografică. *

Coordonatele geografice ale oraşului Iaşi, după opul *Connaissance des Temps,* editat de Direcţia Observatorului Astronomic din Paris, sunt stabilite astfel :

La Biserica Sf. llaralamb, punctul cel mai înalt (crucea turnului):

Latitudinea N. 47°. 10'. 24"

Longitudinea E. 25°. 15'. 3" în arc dela Paris (lh. 41'n. 0^,2 în timp.

La Biserica Lipoveneasca, punctul cel mai jos:

Latitudinea N. 47°. 9'. 10"

Altitudinea oraşului deasupra nivelului Mărei-Negre este variabilă ; astfel avem : 40 metri la varsarea pîrăului Câlcaina în Bahlui, — punctul cel mai jos ; 95-100 m. la Şcoala Militară, str. Carol; 145 metri la Copou, întâiul Rond, punctul cel mai ridicat.

Suprafaţa oraşului după măsurătoarea şi planul făcut de Comună în anii 1896—97. este de 16,235,740 metri patraţi, ceea ce face 1182 fălci, 27 prăjini, 13 stînjini patraţi, sau 1623 hectare şi 5740 metri patraţi. Circonferenţa laşului este aproximativ de 27600 ".00, iar diametrul maxim e, între Tirguşorul-Păcurari şi Abator, de 7500ml.

Întreg teritoriul aparţinînd Comunei Iaşi, inclusiv micile proprietăţi de peste raza o- raşului, e de 2119 H. 81 arii 33 m. p.

Diferitele aspecte ale laşului.

Văzut din zborul paserei, laşul ne dă forma unei stele cu raze neegale, de deosebite lungimi, alcătuite din mahalalele ce se prelungesc dela centrii spre diferite puncte mărginaşe.

La poalele dealurilor Copou şi *Talaraşii,* (nume ce ia prelungirea platoului Şorogari), se întinde un şes mare, *Şesul Bahluiului,* mărginit spre miazăzi cu dealul *Repedea,* spre apus cu dealul *Galata-Ncolina,* deschis spre miazănoapte-apus şi spre răsărit- miazăzi. Acest şes este de un nivel aproape uniform, avînd o declivitate abia de vre-o trei metri dela apus spre răsărit-miazăzi, pe întreaga distanţă cît traversează oraşul,—aproape opt kilometri.

Înfăţişarea întreagă a laşului, fie de pe şesul Bahluiului, fie de po unul din dealurile înconjurătoare, dar mai ales de pe vîr- ful dealului lui Păun, de la Repedea, este foarte pitorescă, prezentindu-se într'un lung amfiteatru, ca o adevărată panoramă, desfăşurată pe o întindere de peste şepte kilometri, în care din punct în punct se o- preşte ochiul privitorului la strălucirea u- nor clopotniţe, sau la albeaţa unor clădiri impunătoare, atît ca mărime cît şi ca fel al construcţiei. Printre toate clădirile şi monumentele oraşului, de forme cil totul variate, pilcuri de copaci stufoşi sau pajişti verzi împodobesc priveliştea şi-i dau un ton de viaţă şi de veselie.

Aproape toate casele au în jurul lor plantaţii de arbori, arbuşti, flori sau diferite semănături.

Cu cît punctul de privire se schimbă, cu atîta şi vederea laşului ia o formă nouă şi interesantă.

Sara, mai ales, oraşul produce un aspect admirabil, întrucît iniile de lumini produse de lampioane electrice sau felinarele publice, ori ferestele luminate, dau impresia unei grădini imense si feerice.

Nu tot astfel este şi impresia ce o simte străinul cînd intră pe unele bariere în o- raş, căci, afară de bariera Copoului, de unde mergînd spre centru, se întîlnesc numai clădiri frumoase, curate şi unele chiar impunătoare ca stil şi mărime, intrările prin celelalte barieri dau o privelişte cu totul deosebită, întrucît mahalalele mărginaşe ale laşului, ca Socola, Nicolina, Ciur- chii, Moara-de-vînt etc., sunt, compuse în mare parte din case mici, construite fără nici o normă, din materialuri ordinare, şi fără a ţinea samă de aliniere ori de vreun sistem anumit de clădire. Acopere- mintele sunt făcute din diforite materiale, scindări, şindilă, unele chiar cu stnli şi pae, altele cu table de diferite calităţi şi foarte puţine cu oale ; îngrăditurile, deasemenea fără aliniere, şi din diferite materiale; la aceasta adăugînduse şi faptul că în mahalale sunt o mare parte de strade nepavate, nenivelate şi nealiniate, care în timpuri ploioase mai ales, produc o privelişte din cele mai puţin plăcute ochiului şi... nasului.

De aceea par justificate pînă la un punct cele ce s'au spus de unii publicişti străini cari an vizitat laşul în diferite epoce, că, acest oraş dă impresia unei civilizaţii perfecte cînd este văzut de departe, sau din centru, dar desilnzionează cu totul pe cei ce pătrund în mahalalele sale.

*

Rîul Bahlui, Pîrăe, Iazuri, Isvoare.

Prin şesul dela poalele laşului trece micul rîu *Bahlui,* ce isvoreşte din Bîrnova-De- lenilor, aproape de Hîrlău, judeţul Botoşani, şi traversînd o parte din mahalalele de jos ale oraşului, merge să se verse în rîul Jijia, la o depărtare de vre-o 12 kilometri de laşi. Bahluiul seacă aproape cu totul în cursul verilor secetoase, iar în timp de desgheţuri repezi sau ploi continue se revarsă, şi acopere cu apă cea mai mare parte din şesul ce'l traversează.

Un pîrău, *Nicolina,* (cărui i se mai zicea şi Miculina), isvorît din pădurea Mînăs- tirei Bîrnova, la miazăzi-apus de Iaşi, alimentat mai mult de ploi, intră în oraş prin mahalaua *Frumoasa,* trece prin mahalalele *Nicolina* şi *Ziua-Crucii,* şi se varsă în Bahlui, mai sus de podul de fer al Căiei ferate : şi acest pîrău seacă adesea în timpul verei, sau se revarsă prin mahalale în timp de ploi torenţiale. Un alt pîrău, *Cil- caina,* (adevărata pronunţie a poporului e *Cicaina),* e format din scurgerea unui iaz, numit *Cîrligul,* la miazănoaptea laşului, trece între cele două dealuri pe care este aşezat

laşul, Copou şi Tataraşi, şi se varsă la o margine a oraşului chiar, în Bahlui. A- cest pîrău este în parte canalizat astăzi.

Trei iazuri de mică suprafaţă, stavilate în chip artificial, prin zăgazuri de pămînt, se află în trei deosebite puncte mărginaşe ale laşului: *lazul Beldiman* (pe a cărui zagaz e aşezată o moară purtată de apă), spre apus, pe şesul Bahluiului; *lazul Cârlig,* spre miazănoapte, între platourile Copou şi Şorogari : *Iazul, Ciric,* între dealurile Tataraşii şi Şepte-Oameni. In timpuri secetoase şi aceste rezervorii de apă sunt aproape goale.

Isvoare şi fîntîni sunt puţine în oraş, şi apa ce ele o dau nu are toate calităţile cerute unei ape potabile, fiind întrebuinţată mai mult pentru adăpatul vitelor şi uzul

casnic; apa *de băut* a fost adusă mai întâi prin canalizări subterane, cu drenuri şi tuburi de oale, apoi de fier, din deosebite regiuni din afară de oraş, şi anume din dealurile *Aroneanu, Ciric, Şepte- Oameni* şi G*alata (Valca-Seacă).* Din anul 1909 a început a se alimenta întregul oraş cu o cantitate zilnică de aproape zece mii metri cubi apă potabilă, adusă printr'o canalizare subterană dela isvoarele din *Timişeşti,* judeţul Neamţ, apă care este distribuită la toate proprietăţile din oraş şi prin guri speciale la trotuare, pentru cazuri de incendiu, pentru spălarea stradelor şi pieţelor şi uzuri casnice ale populaţiei sărace.

47

b. Căi de comunicaţie. Edificii. Locuitori. Îndeletniciri. Autorităţi.

Vrednice sunt de observat căile de comunicaţie din centrul oraşului;stradele centrale sunt cele drepte, mai toate asfaltate cu bitum, presat sau turnat; acele înclinate şi unele de prin suburbii sunt pavate cu granit, bolovani de rîu sau macadam.

Trotuarele în mai tot oraşul sunt pavate cu asfalt turnat, avînd bordurile de granit sau greş. Sunt în total peste 430 strade în oraş, representînd o lungime de mai mult de 210 kilometri.

O şosea naţională venind dinspre Podul- Iloaei, traversază şesul Bahluiului, şi în strada Socola se bifurcă, mergînd o parte spre Ţuţora-Prut, iar alta spre Vaslui, prin dealul Repedei. Dela capetele oraşului, după foastele bariere, pornesc în diferite părţi şosele judeţiene bine întreţinute.

Mai multe linii de tramway electric în- crucişază oraşul pe diferite căi principale, sfirşinduse la şepte bariere ale oraşului, dara, Nicolina, Socola, Abatorul, Sărăria, Copou şi Păcurari.

Cinci linii de cale ferată se unesc la Iaşi : linia dela *Dorohoi,* prin Cucuteni- Larga, acea dela *Paşcani-Roman-Cernăuţi,* o alta dela Hîrlău-*Podul-Iloaei,* alta dinspre Unghe*ni-Rusia,* şi a cincia dinspre *Vaslui-Huşi-Bucureşti.* Toate trenurile se opresc într'o singură gară mare, impunătoare ca construcţie şi stil, aşezată pe şesul Bah- luiului. O baltă, *Nicolina,* fără importanţă comercială, e stabilită pe strada Nicolina.

Un pod de piatră, Podul Nou, pe soseaua Naţională Ţuţora-Podul-Iloaei, precum şi trei de lemn, fostul *Podul-Roş,* al lui *Trancu* şi al *Bulargei,* înlesnesc comunicaţia orăşenilor de pe o parte pe alta a Bahluiului. Un pod de fier dublu, al Căilor ferate, serveşte pentru liniile Vaslui şi Ungheni.

*

Clădirile. Iluminaţia. Locuitorii.

Un mare număr de biserici împodobesc oraşul. între, cari se disting mai ales *Mitropolia, Trei-Erarhi, Sft. Neculai-Domnesc, Golia, Sf. Sava* etc.; mai multe case mari şi palate sunt împrăştiate în diferite regiuni, dar mai ales pe culmea Copoului, cea mai curată şi mai aleasă suburbie a Iaşului. În aceste mari construcţii, din cari multe aparţinînd Statului sau Comunei, sunt, a- şezate autorităţi, şcoli publice şi particulare, institute de binefacere, fabrici, că- zărmi etc. Particularii au asemenea multe case mari, frumoase, construite în stiluri moderne. De remarcat mai cu samă sunt : marea construcţie a foastei *Curţi Domneşti,* astăzi botezată *Palatul Administrativ,* care în urma reclădirei ce i se face actualminte va fi. unul dintre cele mai impunătoare palate din întreaga Europă; *Universitatea,* clădire enormă, avînd până la 300 odăi; *Cazarma* dela

Copou, deasemenea o clădire enormă şi impunătoare ca stil ; *Liceul Internat, Hotelul Traian* etc. Mai multe statui şi monumente de artă ornează diferite pieţe sau grădini ale oraşului. Stradele comerciale, deşi mai dese în clădiri, nu prezintă însă aglomeraţie, şi multe grădini sau plantaţii diferite, publice ori particulare, alternează cu casele de comerţ sau de industrie.

Iluminarea oraşului se face în centru cu lămpi electrice cu arc, în strade laterale cu lămpi electrice incandescente sau petrol.

Dacă însă centrul şi stradele principale sunt mai mult decît îndestulător luminate, in schimb măhălălile sunt înfundate noaptea în aproape întunerec, intrucît felinarile cu petrol sunt foarte rar aşezate, şi lumina lor destul de slabă.

Populaţia de 'astăzi, în raport cu întinderea oraşului, este rară ; ea se cifrează la ceva mai mult de 80,000 locuitori, în care intră şi garnizoana, şi călătorii.

Proprietăţi, cu clădiri pe ele, sunt în număr de vre-o 9000.

*

Mijloacele de trai. Cultura animalelor-Industria-

Îndeletnicirile principale ale ieşenilor din centrul oraşului, pe lingă *proprietarii* mari şi mici şi *rentierii,* sunt *negoţul, mica industrie* şi *funcţionarisimul,* în care se cuprinde *administraţia, instrucţia publică, cultul* şi *paza.* Uzine sau fabrici sistematice sunt mai multe la marginile oraşului. Populaţia mărginaşă, in mare parte puţin avută, se îndeletniceşte cu industria casnică, sau cu munca braţelor, prin năimire la orce trebi de construcţie, agricultură, mică industrie, gospodărie etc.; un număr de muncitori sunt întrebuinţaţi în mai multe uzine şi fabrici diferite de fierărie, mobile, industrii textile, electricitate, mori de făină etc., aşezate prin diferite suburbii ; mulţi alţii se ocup cu agricultura prin împrejurimile oraşului, sau creşterea vitelor de muncă ori de hrană şi a paserilor, cu cărăuşia şi altele.

Pentru acest din urmă sfîrşit, Comuna Iaşi are în juru'i *imaşuri* întinse, moşii întregi dăruite din vechime de unii din foştii Domnitori ai ţărei, imaşuri pe cari orce locuitor romîn poate da la păscut, fără plată, trei capete de vite mari sau douăsprezece vite mărunte, iar de-i întrece acest număr, plăteşte o dare relativ neînsemnată, după vitele prisositoare.

Mai tot felul de animale domestice, de muncă sau de hrană, potrivite regiunei, pasc pe aceste imaşuri : boi, bivoli, cai, oi, capre, porci, păseri domestice, etc.; toate aceste însă aparţinînd în număr restrîns de fiecare locuitor, dar în număr destul de însemnat pentru obştia întreagă. Şi, deşi nu se face aici nici o creştere sau cultură în mase de animale casnice, nici exploatări însemnate de conserve de carne, lăp- tării etc., totuşi, din pricina totalului de animale ce se adăpostesc, aproape la fiecare casă din mahalalele oraşului, acestea au aspectul unor mari sate, cu case,şuri, staule şi garduri rău întreţinute şi murdare, mai toate ogrăzile şi străzile respective fiind aproape în permanenţă pline de gunoaele şi necurăţeniile produse de marele număr al vitelor.

Un număr de fabrice sistematice sunt aşezate în diferite părţi ale oraşului; şese mori sau fabrici mari de *făină,* patru *fabrici de alămuri şi ferărie industrială,* una de *mobile de lemn îndoit* mecaniceşte, mai multe fabrici de *mobile de lemn geluit,* fabrici de *pînzărie,* de *împletituri,* de ţe*sătorie* de stofe ordinare, de *dubălătrie,* de *frînghiie* şi *şireturi,* uzine *mecanice* şi *electrice,* fabrica *Regiei monopolului tutunurilor* etc., toate a- ceste ocupînd un număr de mai multe mii de braţe, şi exportînd în mare parte produsele lor.

Autorităţile şi Instituţiile-

Sub raport juridic şi administrativ, laşul astăzi este reşedinţa *Prefecturei* judeţului cu acelaş nume ; este reşedinţa *Mitropolitului Moldovei şi al Sucevei;* a unei *Curţi de Apel,* a cărei jurisdicţie se întinde peste opt oraşe din Moldova-de-sus, anume /U- *toştnii, Dorohoiul, Suceava, Neamţul, Romanul, Vasluiul, Huşul* şi *Bacăul,* şi a u- nui *Tribunal* cu trei secţii; două *Judecătorii de ocol* (de pace) *urbane,* şi două asemenea *rurale* au fiinţă deasemenea în oraş. Mai sunt apoi : o *Administraţie Financiară,* (casierie), cu două servicii speciale de *Percepţie ; Poşta* şi *Telegraful* cil patru sucursale; Vama,

Antrepozitele, Camera de Co- merciu şi Industrie, diferite *Corporaţii de. meseriaşi,* o *Inspecţie de Căi ferate* etc.

Administraţia Comunală este condusă de un *Primar,* cu doi Ajutori, şi un *Oficer de Stare Civilă,* cari sunt aleşi din sinul unui *Consiliu Comunal* compus din 19 consilieri, a-leşi şi aceştia de cetăţeni, sau, după o nouă lege, proclamaţi de Tribunal în caz (le prezentare a unei singure liste la-alegere; un *Prefect de poliţie,* ajutat de cinci *Comisariate de Despărţiri,* un *Comisariat de siguranţă* şi un *Comisariat al gărei.* O *Companie de Pompieri,* organizată milităreşte, cu trei secţii, un *Corp de sergenţi de oraş* etc.

În Iaşi este astăzi reşedinţa *Corpului al IV-lea de Armată* al ţărei, avînd o garnizoană compusă din un *Regiment de Infanterie,* un *Batalion de Vînători,* un *Regiment de Roşiori* (Cavalerie), un *Escadron de Jandarmi călări,* numit acum *Escorta Regală,* o *Companie de Jandarmi pedeştri ;* un *Spital militar* (la Copou), o *Infirmerie de boale de ochi* (la Frumoasa); asemenea şi un *Liceu Militar.*

Un număr însemnatele instituţii publice, filantropice, de credit, şi economie, de cultură, asociaţii politice, industriale, economice etc., multe datorite iniţiativei particulare, puse sau nu sub controlul direct al statului, se aflu deasemenea în Iaşi, mai multe decît în oricare alt oraş din ţară.

Tot aici sunt aglomeraţi un număr însemnat de mari comercianţi de manufactură, numiţi angrosişti, cari introduc din străinătate tot felul de produse ale marii industrii internaţionale, după care, apoi revînd ase

menea marfă la detailişti, din întreaga tară, ba chiar multora şi din Bucureşti. Acest comerciu special se cifrează peste suta de milioane, şi e cel ce ridică mai simţitor piaţa ieşană.

*

Representanţii politici.

Constituţiunea ţărei dă laşului dreptul de a fi representat în Corpurile Legiuitoare de 11 *Deputaţi,* din cari 4 aleşi de Colegiul I, 6 de Colegiul al II-lea şi 1 de Colegiul al III-lea, şi 6 *Senatori,* din cari 2 aleşi de Colegiul I, 3 de Colegiul al II-lea şi 1 de *Colegiul profesorilor Universitari.*

Consiliul judeţian, ales de aceiaşi alegători ca şi pentru Deputaţi, se compune din 6 membri la Colegiul I, 6 la Colegiul al II-lea şi 6 la Colegiul al III-lea.

Consiliul Comunal, ales de două colegii speciale comunale, se compune din 19 consilieri, din cari 8 aleşi de l-iul Colegiu şi 9 de al doilea.

Camera de Comerciu şi industrie este dease- menea compusă din 16 membri, aleşi de a-

•18. Un capăt al stradei Ştefan-cel-Mare.

numiţi alegători, cuprinşi într'o listă specială, întocmită după legea acestei instituţii, şi cari pe anul curent 1913—14 numeră 315 alegă-tori.

Cetăţenii cari au dreptul de a figura pe diferitele *liste de alegători* pentru Corpurile constituite de mai sus, sunt în următorul număr, in anul curent 1913—14: la Colegiul 1 de Cameră 534 alegători ; la colegiul al II-lea 2916 alegători direcţi şi 658 indirecţi; iar la colegiul al III-lea sunt 686 alegători indirecţi, —direcţi nefiind nici- unul. La Colegiul I de Senat sunt 631 a- legători, iar la al II-lea sunt 918 alegători. Colegiul Universitar pentru alegerea unui Senator, se compune din actualii profesori universitari şi din profesorii trecuţi la pensie.

La colegiile comunale, listele electorale pe anul 1913—14 cuprind : 1927 alegători la colegiul I, iar la colegiul ai II-lea 1341 alegători direcţi şi 658 indirecţi.

c. Formaţiunea geologică a solului Iaşului şi împrejurimilor sale.

50. Colţ din Piaţa

Un studiu complect asupra situaţiei geologice a oraşului Iaşi nu s'a făcut nici odată; se găsesc totuşi menţiuni de studii super- ficiale asupra terenurilor din diferite regiuni ale Moldovei de- sus, în care intră bine-înţeles şi terenul judeţului şi a oraşului Iaşi.

Astfel, vedem menţionate, în *Discursul de recepţiune* a D-rului An. Fătu, ca membru al Academiei Române, diferitele cercetări şi expuneri ce s'au făcut în veacul trecut de mai mulţi învăţaţi străini, şi u- nii romîni, dintre cari vom cita pe acelea ale lui F. S. Beudant, *Voyuge mineralo- gique et geologiquie eu Hongrie, pendant l'annee 1S1S;* a D-rului Meyer, intitulat *Du Progres dans Ies Principautes des Va- lachie et de Moldavie,* în anul 1839 ; a lui Lowir din acelaş an ; a lui Hommaire de Heil, marele naturalist francez, care a călătorit în ţările romîne, descriind şi fisio- grafia Basarabiei, pe care a publicat'o în *Le Glaneur Moldo-Va'agiie,* din laşi, în 1841 ; D-rul Iacob Ciliak, care cel întâi face o enumeraţie superficială a minerale- lor ce se găsesc, după cercetările sale, în pămîntul Moldovei ; studiul lui Coquard, publicat în Buletinul *Societăţei geologice din* Paris (prin 1850); a lui Grigore Cobâlcescu care publică în *Revista Română pentru ştiinţă litere şi arte,* din Bucureşti, în 1862, un interesant articol despre *Calcarul dela Repedea,* de lingă Iaşi : a lui F. Foeterle, care a scris un articol asupra întinderei scalei sarmatice (a păturilor cerithiane), în Bucovina şi partea nordică a Moldovei, cu arătarea stărei geologice a localităţilor situate dealungul căei ferate Cernăuţi-Su- ceava-Roman-Iaşi, articol publicat în revista *Verhandunngen der K. K. geologi- schen Reichanstalt,* No. 16 din 1879, şi alţii. Din toate aceste însă puţine date geologice interesante putem culege pentru laşul propriu zis ; singura publicaţie care să ne dea indicii mai amănunte şi mai preţioase asupra terenurilor pe care e aşezat oraşul nostru, cît si împrejurimile sale, cari în comun formează *Judeţul Iaşi,* este acea fă- cută de Dl. Romulus Sevastos, profesor de geologie la Liceul Militar din localitate, şi tipărită în *Anuarul Institutului Geologic al Românîei,* Anul V, 1911, Faşc. 2, cum şi într'o broşură specială, sub titlul *Descriere geologică a împrejurimilor oraşului laşi.* Deci, după o intervenţie ce am făcut-o, Dl. Sevastos cu multă bunăvoinţă mi-a întocmit un rezumat al cunoştinţelor sale anume pentru scrierea de faţă, din care utilizez aici următoarele principale puncte.

*

Cercetările D-lui R. Sevastos.

Cea mai veche menţiune geologică asupra oraşului Iaşi se află în lucrarea lui 3. J. Huot, *Voyuge dans la Russie Meridionale sous la direction de Demidoff,* (lin 1839, care nu prezintă decît o importanţa istorică, căci el raportează depositele din dealurile de la miazăzi de oraş, la supracre- taceu.

În 1862 Gr. Cobâlcescu (vezi mai sus), publică cea întâi lucrare a sa asupra Calcarului dela Repedea, pe care'l raportează la Miocenul mijlociu, iar partea superioară a straturilor dela Repedea la baza Plioce- nului, fiindcă găsise acolo *Rhinoceros me- yarhinus.*

In 1870 Foetterle (loc citat) descrie depozitele din Moldova ce le urmăreşte către răsărit de Şiret, pe la Tirgul-Frumos şi Iaşi, stabilind vîrsta lor sarmatică.

Mai tîrziu în 1883, apare principalul studiu al lui Cobâlcescu, în *Memoriile Şcoalei Militare din Iaşi,* şi apoi un raport cătră Primăria Iaşi, intitulat *Studiu hydro-geologic,* în chestia alimentarei oraşului Iaşi cu apă, publicat într'un suplement la *Monitorul Comunei laşi,* No. 8 din 7 Martie 1896,' unde se găsesc

numeroase date asupra deposite- lov sarmatice şi o secţiune prin dealul Repedea şi Copoii.

In 1903 R. Sevastos, în broşura *Sur la faune pleistoccne de la, Roumanic* (Paris 1903), publică diferite resturi de mamifere fossile, aproape toate găsite în împrejurimile Iaşilor.

*

Dealuri şi Văi.

Din punct, de vedere topografic putem deosebi în Iaşi şi împrejurimi, dealuri mari, dealuri mici, văi principale şi văi secundare.

Reunim în regiunea dealurilor mari toate colinele şi platourile, ale căror înălţimi trec peste 300 sau 360 m. deasupra Mării Negre. Ele formează culmea *Voineşti-Repedea* de la sudul Bahluiului; remănînd pentru regiunea dealurilor mici acele podişuri şi măguri cu înălţimea mai mică de 300 m., atingînd de ordinar 150—250 m., cum sunt dealurile dela N. de Bahlui. Intre aceste două categorii de dealuri există de altfel şi o deosebire din punctul de vedere al constituţiunei geologice.

Văi principale sunt acolo ce prezintă a- luviuni, cum e şesul Prutului şî al Bahlu- iului, rămînînd numirea de văi secundare pentru cele fără aluviuni.

În spre nord de şesul Bahluiului întîlnim o serie de dealuri, care se îndreaptă spre sud, terminîndu-se prin pante line în albia majoră a acestui rîu. Dealurile se întind in spre nord pînă în *basenul Jîjiei,* iar creasta despărţitoare a acestor două ba- sene hydrografice se aproprie foarte mult de acest din urmă rîu, lăsînd astfel loc linei mari desvoltări pentru versantul Ba- hluiului.

Înălţimea colinelor de pe foaia Iaşi şi Ungheni se ridică piuă la 220 m. Ele dau naştere la podişuri uneori destul de întinse, ca cel dela *Aroneanu* (dealul Civicului) şi *podişul lui Chiriţă ;* iar între ele platourile şi dealurile sînt despărţite prin văi secundare de erosiune, de multe ori cu coastele abrupte.

După cercetările făcute atît direct cît şi prin sondaje în această regiune, se constată că pretutindene basa este formată din argilă vînată plastică şi impermeabilă, de vristă sarmatică. Peste ea se află un strat de hleiu vărgat, care nu e altceva decît argila vînată alterată, înroşită şi sculptată de acţiunea atmosferei, probă că odinioară aceste deposite au fost expuse direct la aer. Zăcînd pe hleiul vărgat se întinde în a- ceste dealuri un năsip aspru cu prundiş, care la partea inferioară e mai mare la fir, devenind din co în ce mai mărunt către partea de sus,''pentru a trece într'un năsip grosolan, iar mai sus în năsip fin. Pe alocuri în prundiş găsim mici bucăţi de con- glomerat, formate prin cimentarea acestui prundiş, fapt ce se observă în platoul dela Aroneanu. Acest năsip şi prundiş nu alcă- tueşte o singură pînză sau strat în lungul dealurilor, începînd dela cota 180 m. şi pilă la şes, ci formează p itru nivele deosebite.

Năsipurile sînt acoperite de un lut galben poros, numit *loess.*

*

Copoul şi Sărăria.

Dealul Copoului este acoperit cu loess. Nivelul de prundiş şi năsip cel mai de jos a fost pus în evidenţă prin diferite săpături în deosebite puncte din Iaşi, cu oca- ziunea aşezărei fundaţiunilor edificiilor, dar care nu se poate vedea decît în momentul acelor lucrări. Astfel în strada Arcu, mai jos de Liceul Naţional, cam la 60 m. pe unde astăzi se găsesc pivniţe în care se păstrează petrol, iar la spatele lor apare loessul în maluri tăiate de vre-o 40 de ani, cu ocazia unor săpături s'a găsit nivelul do prundiş cu *Unio* şi fossile sarma- tice remaniate. Deci el represintă nivelul de *năsip de jos.* Acest nivel de năsip se mai arată în fundul *gradinei Fătu,* foastă grădina Botanică, unde devine aquifer şi mai spre apus către Cişmeaua-Păcurari, pe locul viran ce fusese înprejmuit şi trans- format de către Primăria de Iaşi in 1899, într'un parc. Pe acest loc viran s'a putut vedea înainte de lucrările Comunei nivelul de prundiş cu sfărmături de scoici, din care eşia un isvor de apă.

Al doilea nivel de prund ese la iveală în lungul coastei răsăritene a dealului Copou, şi merge paralel cu strada Sărăriei. Acest nivel apare pentru prima oară in partea de sud, sub biserica Vulpe, pe la 90 m. altitudine, cu prundiş mic menilitic şi sfărmături de scoici sarmatiee şi

de *Unio,* formînd chiar un nivel neînsemnat de apă, utilisat de către locuitori prin fîn- tîni puţin adinei, cu debit mic. Acest nivel a fost întîlnit în saparea unui puţ la Şcoala Militară, şi descris de Gr. Cobălcescu sub numirea de deposit Pliocen, sau post-plio- cen, cu *Corbi cula Jassyensis* Cob. El se poate urinări în lungul str. Sărăriei, la ră- sărit de ea, unde vedem un mal abrupt din loess, ce se înalţă cu cît ne ridicăm mai spre miazănoapte, către bariera Sărăriei. şi aci năsipul ajunge la cel mult 110 m. înălţime.

In partea vestică a dealului Copou acest nivel de năsip nu formează un mal abrupt totuşi el se manifestă printr'un nivel de apă, ce a fost, întrebuinţat prin captaţiuni pentru spitalul Sf. Spiridon, a căror casă de apă e la 120m. Urmărind dealul Copou spre nord vom vedea, că între *Viaţa-Lungă* şi *La Pester,* dealul în partea răsăriteană formează un mal pe o lungime de aproape 1 km. In a- cest mal au fost făcute de către Ing. N. I. Paiann mai multe galerii pentru captaţiuni de apă în anul 1896. Galeriile atacau malul abrupt scoborînduse pînă la argila sar- matică impermeabilă 150 — 155 m., avînd direcţiunea NE—SV. In ele s'a întîlnit jos peste argilă, năsip aspru cu prundiş, sau chiar mici place de greş: deasupra năsip fin şi totul acoperit de loess. Loessul se întinde şi pe coastă mai jos de cota 160 m., ce s'a pus în vedere prin şanţurile săpate pentru scurgerea apei din galerii. Totodată s'a putut constata că loessul, după ce a fost depus, a alunecat pe coastă, scoborîn- du-se mai jos şi formind încreţituri, cu largi ondulaţiuni,

51. **PLANURILE ORAŞULUI IAŞI.**

Oraşul laşi a fost ridicat în plan întăiaş dată, în chip aproape superficial, de către călătorul austriac F*ranz Ioseph Salzer,* înainte de anul 1780, plan publicat într'o anexă din opul seu *Geschichte des Transalpinischen Da- ciens,* Tomul I.

După aceasta, în 1819, un iuginer italian *Giuseppe Ba- yardi,* a ridicat, un plan *Ichnogeaphic* al laşului si Împrejurimilor sale, de pe care se găseşte astăzi numai o copie manuscrisă la *Biblioteca Centrală* din localitate, donată de fostul Primar al laşului Scarlat Pustia, planul original găsindu-se între hîrtiile fostului arheolog Lt.-Colonel Papazoglu din Bucureşti.

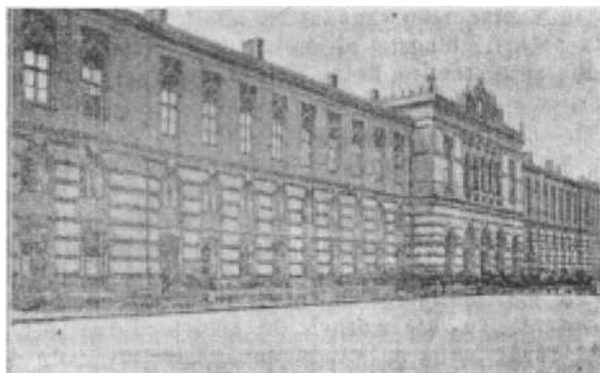
La 1824 s'a făcut un plan al oraşului laşi şi al împrejurimilor sale de către un Inginer *Popovici,* plan care a dispărut din Primărie după 1878.

La 1814, în timpul domniei lui Mihail Gr. Sturdza, s'a ridicat un nou *Plan topografic* (de către Inginerul Ios*eph Rascheck,* care se conservă încă la serviciul technic al Primăriei laşului.

În anul 1857, laşul a fost din nou ridicat în plan de către un Inginer francez, Frederic *Peytarin:* acest plan făcut. în dimensiuni mari, a disparut. din Primărie : se găseste însă o reducere pe scara de 1:2000 precum si un

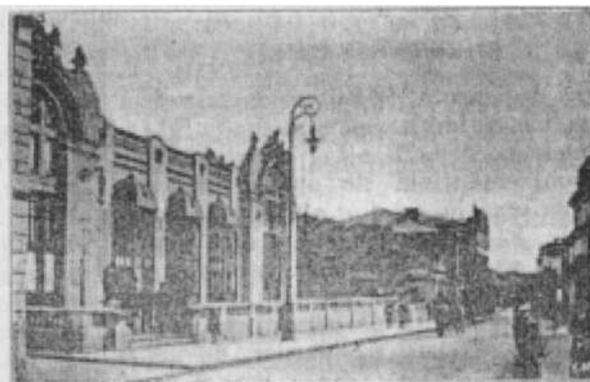
plan rafiat? pe scara de 1:5000 cari se aflu la Primărie.
In 1896 conform legei comunale din 1894, s-a alcatuit
facerea planului oraşului, prin Inginerul Grigore Bejan care
l-a lucrat în anii 1896 şi 1897.
Acest plan este făcut pe scara de 1/10.000 litografiat
pentru usul public pe care dam alaturata reducere
fototipica pe scara 1/25.000.
Se gasesc executate la diferite date multe planuri partiale ale
unor regiuni ale Iaşului, în diferite interese, ca acel in
1857 a lui Mihailiuk de Hodocin, Montanist si il.ic ?
al treburilor din lăuntru al Moldovei si altele.

52. Gara

53. Intrarea în str. Lăpuşneanu, dinspre nord

54. Berăria Bragadiru, din str. Lăpuşneanu

55. Casa *Notre Dame-de Sion* (fostă Teodor Balş)

Astfel în dealul Copou constatăm pre- senţa a 3 nivele de prundiş cu nisip : unul jos la cota de 60 m. ; al doilea dela 90 la 110 ni, şi al treilea dela 150—155 m.

*

Dealul Şorogarilor.

În partea apusană a acestui deal, în dreptul barierei Albineţ, la cota 110 m. muchia platoului arată rupturi pe o distanţă de mai multe sute de metri. Pe această linie în mai multe locuri se scoate un nă- sip roşcat, cu sfărmături de scoici. Pe coasta răsăriteană a Şorogarilor găsim un mal tăiat în loess la cota 100—110 m., ce'l putem urmări pe o mare distanţă, începînd la N. dela crucea drumurilor ce din Şoro- gari duc spre bariera Albineţ şi spre Moara de-Vint, iar la 5 se continuă pînă cătră cimitirul Eternitatea. Din năsipăriile de lîngă Cimitir s'au scos două măsele de *Rhinoce- ros leptorhinus* Cnv., după cum s'a comunicat. şi prin *Buletinul Societăţei Geologice din Franţa,* pe 1903.

În dealul Şorogari deci se găseşte un nivel de năsip cu prundiş, ce se menţine intre cotele 100 şi 110 ni. Dacă considerăm nivelul şesului Bahluiulni cotat Ia 40m., atunci prundişnl e cu 60 m. si ceva mai sus de şes. El este al doilea nivel de nAsip şi prundiş semnalat în dealul Copou. Lîngă satul Cîrlig se găseşte al treilea nivel de prundiş cu năsip la 160 in.

*

Aroneanu sau Ciric.

Acest deal are o desvoltare în suprafaţă mult mai mare decît celelalte din jurul Iaşilor, dela nord de Bahlni : de aceia cele mai vechi captaţiuni de apă pentru ali- mentarea oraşului au fost stabilite în coastele sale. El este înseninat, şi din punct de vedere geologic, fiindcă cu ocasiunea săpăturilor făcute s'au descoperit diferite resturi de mamifere, ce ne permit să stabilim in mod sigur virsta năsipurilor de jos şi din nivelul al doilea.

Şi acest deal, caşi congenerele sale din spre apus, presintă substraturi de argilă sarmatică vînătă, ce se văd pe valea Civicului în ambele laturi, formind sau eflores- cente saline, sau mici moviliţe înalte de 1 pînă la 2 metri, cu suprafaţa sculptată de şănţuleţe verticale şi îngălbenite de influenţele ploilor şi ale atmosferei. La vre-o 20 m. deasupra talvegului apare loessul galben poros şi vermicular, ce se poate vedea în săpăturile efectuate pentru fabricarea, de cărămizi.

In partea de sud a podişului Aroneanu, după spusa d-lui Rameder, Directorul fa- bricei de carămide, s'a găsit în săpaturi o defensă de *Elephas* şi o măsea de *mamut (Elephas primigenius).* D. R. Sevastos posedă de asemene o măsea a acestui animal, provenită tot de acolo. O păreche de coarne de *Bos primigenius* Boj., (specie de bou fossil), s'a aflat în marginea *platoului Sf. Ioan,* cu ocasia tăeturilor făcute pentru a- menajarea împrejurimilor noului abator.

Nivelul acestui năsip corespunde cu cel din Grădina Fătu, Cişmeaua-Păcurari etc. şi formează cea mai de jos pînză de aluviuni pleistocene, raportate la studiul Wurm- *vereisung Penck—Meckdemburgian* Geikie.

Marginea sudvestică a podişului Ciric este determinată prin o linie de maluri, la poalele căreia au fost sapate drenurile, ce au alimentat oraşul cu apă. Aceste capta- ţiuni aveau radierul lor cam la curba de 90 m. De indată ce se întilnea nivelul (le prundiş, care zace pe argila sarmatică, săpătură nu se mai adîncea în jos, ci se continua înaintind spre răsărit. Deasupra prun- dişului e un năsip aspru, apoi năsip fin, numit de locuitori *pufar;* iar deasupra loessul, ce zace peste precedentul prin o alternanţă de argilă vînătă sau înroşită, cu straturi de năsip. Pe muchia dealului Ciric loessul ajunge o grosime de 16 m.

Din năsip roşcat cu prundiş dela Aroneanu s'a scos o măsea de rinocer fără corn, *Acerotherium incisivum* Cnv. Ea provine din depositele sarmatice, după cum şe poate lesne vedea, fiind roasă, ca şi /bicele de moluşte sarmatice, ce le găsim în aceste năsipuri.

Tot din năsipul dela Aroneanu s au reconstituit coarnele lopăţite ale unui cerb fosil *Migaceros hiberniciis* Owen; mai este falca dreaptă cu trei măsele din fundul gurei, precum si două măsele din falca cealaltă. Vîrsta acestui năsip ce alcătueşte al doilea nivel al regiunei (afară de alu- viunile Bahluiulni), a fost considerată ca *pliocenă* sau

postpliocenâ de către Gr. Cobălcescu ; el însă nu avuse la îndămină şi nu cunoştea resturile de mamifere găsite in urmă, determinate şi publicate de R. Sevastos. Pe lîngă mamiferele amintite, ce servesc să se determine ştiinţific păturile qua— ternare, mai este şi o scoică *Corbicula Ia- ssyensis* Cob., care se deosebeşte foarte puţin de *Corbicula flwninalis* Muller, ce trăeşte astăzi în regiunile calde ale Africei şi ale Asiei ; prin urmare această scoică ne arată o climă caldă, ca şi *Rhinoceros leptorhinus* Cuv. găsit lingă cimitirul Eternitatea. Deci pe aceste considerente se rapoartă prundişul şi năsipul din nivelul al doilea dela Aroneanu, cel dela Şorogari, cît şi cel din dealul Copou la interglaciarul H*elveţian Geikie~Mindel-Riss* interglaciarzeit Penck şi parte la glaciarul *Bolandiau* Geikie— Riss Penck.

Pe lîngă aceste două nivele de prundiş cu năsip in împrejurimi mai sunt încă alte 2 nivele mai vechi. Unul s’a semnalat în dealul Copou, la 150—155 m. : acesta reprezintă epoca glaciară *Saxonian* Geikie— *Mindel* Penck: în fine ultimul în marginea septentrională a platoului Valea Lupului, cătie Rediu-lui-Tatar, la cota 180 m., ce reprezintă primul glaciar *Scaniau* Geikie— Giiiizzeit Penck.

*

Valea Bahluiului.

Pe şesul Baliluiului s’a efectuat o sumă de sondaje, pe baza cărora s’au stabilit 5 secţiuni transversale.

Prima secţiune şi singura de care ne vom ocupa, pleacă din dreptul Km 6-1-500 a şoselei Naţionale Iaşi-Ţuţora spre satul Dancu, avînd o lungime de 1700 ni.

Păturile aşternute de cătră rin pe vale, adecă aluviunile, au o grosime de 10 la 11 m. Aceste aluviuni sînt aşezate pe argila vî- nătă sarniatică, prealabil săpată de un curs anterior cu o intensitate mult mai mare. Această argilă pe laturile şesului se ridică formînd baza impermeabilă, pe care sînt a- şezate depositele de prundiş şi năsip cu care am tăcut cunoştinţă.. Aluviunile văei prezintă mai întâi la bază un strat de prundiş cu năsip aspru, ce se întinde dela o latură la cealaltă a văei, cu o grosime dela 1 m. pină la 3.50 m. Deasupra prundului găsim un strat de năsip aspru sau fin, cu o grosime dela 3 m. piuă la 5.50 ni. Mai sus urmează argile năsipoase cu o grosime ce variază dela 1 m., 2 m., sau uneori 4 metri. Aceste trei pături conţin apă şi formează stratul aquifer subteran. Deasupra este aşternut un strat destul de gros de argilă vinătă, sau diferit colorată, impermeabilă, de 3 sau 4 m.,'alte ori şi. mai mult. ’ Acest impermeabil separă cu totul [1] pătura de apă de dedesubtul seu, de apele ce circulă pe şes şi de cele ale rîului Bahlui.

Hi 7*

Dealurile mari. Voineşti-Repedea.

La miazăzi de Iaşi avem dealuri mult mai înalte de cît cele dela nord de Bahlui. Astfel culmea Voineşti-Repedea, prin vîr- furile sale se ridică dela 300—400 ni. (P. T. Bucium 404 m.). Aceste dealuri şi prin constituţia lor geologică se deosebesc de cele mici descrise mai sus ; căci pe cînd în dealurile mici găsim argila sarmatică acoperită de prundişuri, năsipuri quaternare şi loess, în dealurile mari argila sarniatică se ridică pină la 300 sau 320 m. alcătuind *zona argiloasă inferioară,* peste care urmează *zona arenacee sarniatică* formată din năsip gresia sau calcar oolitic. *Argila sarniatică* se poate vedea lingă fabrica de cărămidă dela gara Ciurea, la poalele dealului Za- nia. Ea e cenuşie bătînd în galben, compactă şi din ea se fac olane pentru acoperiş sau ţigle. Cu acest caracter se presintă argila numai în părţile, unde nu a fost a- tinsă de influenţele atmosferice; dar dacă examinăm coasta răsăriteană de lingă satul Ciurea, vom vedea in ripele ce brăzdează pînă la 4 sau 5 metri adîncime, în fund argila vinătă compactă, pe maluri e galbenă portocalie, ear la suprafaţă e transformată cu desăvirşire, ajungind loessoidă. In punctele unde a fost mult expusă schimbărilor atmosferice şi mai cu samă acolo, unde e în faţa ploilor (le nord, ea s e alterează foarte mult: astfel se vede pe drumul prăpăstios al Bordei, dela cota 180— 250 m. Aici argila e cafenie năsipoasă şi stratificată în păturî subţiri, aproape orizontale. Ea se crapă in direcţiune perpendiculară pe suprafaţa sa, dînd naştere la maluri verticale şi prăbuşiri curioase.

*

Zona arenacee sarmatică. Păun-Repedea.

În muchia dealului *Pâini-Repedea,* zona arenacee apare cu o grosime de 30 m. Jos avem năsip, apoi urmează gresiuri, cari formează de ordinar piatra, ce se scoate dela Păun, iar sus avem un banc de calcar oolitic. Insă fiindcă în aceste pietrării se lucrează de multă vreme, calcarul oolitic a fost ridicat în general, incit piatra co ne vine din acest loc este un greş foarte slab cimentat. Această localitate fiind în apropiere de Iaşi, iar punctele fossilifere de-a- dreptul expuse trecătorilor de pe şosea, chiar in faţa vechiului stabiliment *Băile Repedea,* a atras de timpuriu atenţiunea geologilor.

Zona arenacee sarmatică exploatată ca greş sau oolit începe la Nord dela *Holnm Ciobanului* (330 ni), se întinde spre sud, menţinîndu'şi înălţimea, trece prin partea de apus a satului Păun, iar în faţa băilor Repedea se scoboară puţin la 320 m., unde esă la iveală de ambele părţi ale şoselei ; apoi o intilniin (330 m), în piscul ce domină *Schitul lui Tărttjă,* cotinuinduse spre sud în *Pietrăria Birnova,* în *Piscul Bobeica* la *Nă- sipii Todirelu.*

*

Cercetările geologului Gr. Cobâlcescu, relative la păturile de apă din jurul laşului.

Credem asemenea interesant a reproduce. aici şi cîteva amănunte din *Raportul* întâiului geolog romîn Grigore Cobâlcescu, adresat Primarului laşului, cu prilejul studiilor pentru aducerea apei potabile, la 28 Iunie 1884, din care se vede că;

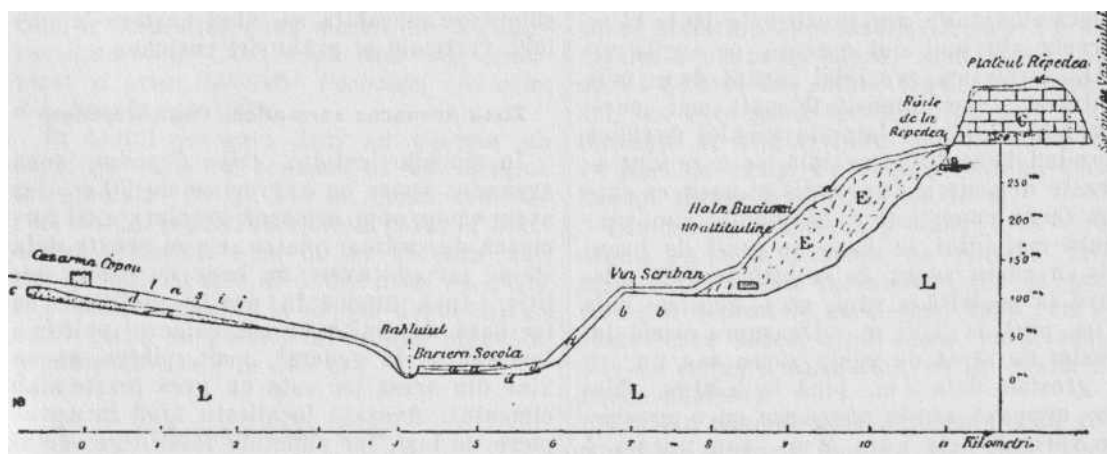
„Prin soiul întreg al districtului Iaşilor, se întinde orizontal aproape o formaţiune

puternică de lut, a căreia grosime este probabil mai mare de 200 metri ; ea se întinde încă, după cum am constatat, şi prin districtul Botoşani şi prin acel al Vasluiului, înclinîndu-se într'un mod puţin sim- ţibil, dar constant cătră sud şi trecînd po subt depozitele de calcar (piatră văroasă), ce coronează platoul Repedei si care merg paralele cu această formaţiune.

Această întinsă şi puternică formaţiune de lut, este constituită dintr'nn lut. plastic, de culoare variabilă, dar mai de ordinar galbăn sau vinăt, şi este impermeabil. Suprafaţa acestei formaţiuni de lut este a- ceia, ce opreşte toate apele ce varsă ploile asupra solului, şi care strabat pînă la ea prin depozitele ce o acopăr, depozite, ce sunt toate permeabile. In ea însăşi nu este apă, afară de rari excepţiuni şi spre- a se afla alt nivel de apă de cît acel ce se a- flă deasupra ei, ar trebui a o străbate cu totul.

Văile, cele mari, precum sunt valea Bah- luiului, a Vasluiului, a Crasnei şi a Do- brovăţului, cît şi văile cele mici ce se deschid în aceste (afară de acea a Nicolinei), sunt, sculptate in această formaţiune de lut. Cele dintâi sunt văi de erosiune superficială, cele de al doile sunt văi de erosiune internă, care urmează şi astăzi a se forma şi a se mări prin circularea apelor conţinute pe platouri, pe suprafaţa formaţiunei nepermeabile ; circulare erosivă, ce produce căderea sau prăbuşirea păturilor superioare nivelului de apă.

*

56. Secţiunea schematică Copou-Iaşi-Răpedea, întocmită de Gr. Cobâlcescu

Platoul Repedei.

Dealul Repedei, sau mai bine *platoul Re- pedei* este format, precum se vede din secţiunea schematică de mai sus, şi care re- prezintă totodată şi constituţiunea dealului pe care este situat oraşul Iaşi, din două dopozite stratificate.

Din formaţiunea nepermeabilă L. pînă la înălţimea de 300 m. şi din calcarul dela Repedea C. pentru restul înălţimei sale : insă pe latura sa nordică, adică pe cea întoarsă spre Iaşi, zac îngrămădite neregu- late o cîtime foarte mare de dărâmături E., formate din blocuri, de materii pulverulente şi materii vegetale, care au fost produse prin dărâmarea şi căderea păturilor de lut şi de calcar aflătoare in partea superioară.

Masa acestor dărâmături are o grosime variabilă şi se întinde pe o lăţime de mai bine de 2,600 metri pe panta platoului, intre 100 şi 300 metri înălţime deasupra şinelor caei ferate, ce trece pe la bariera dela Socola. Pe deasupra acestei mase de dărâmă- turi, se întinde o pătură de lut galbăn (d), ce este foarte poroasă si foarte permeabilă. Această pătură se continuă şi pe platou şi este acea ce constitue solul arabil, pe o mare întindere din Moldova.

Apele ploilor, ce se strecoară prin acest lut poros cît şi prin pătura de dărâmături, aflătoare sub el, se adună pe suprafaţa o- blică (b) a formaţiunei nepermeabile şi con- stitue, prin urmare, un nivel de apă ce a- limentează mai multe sorginţi naturale sau puţuri sa pate artificial.

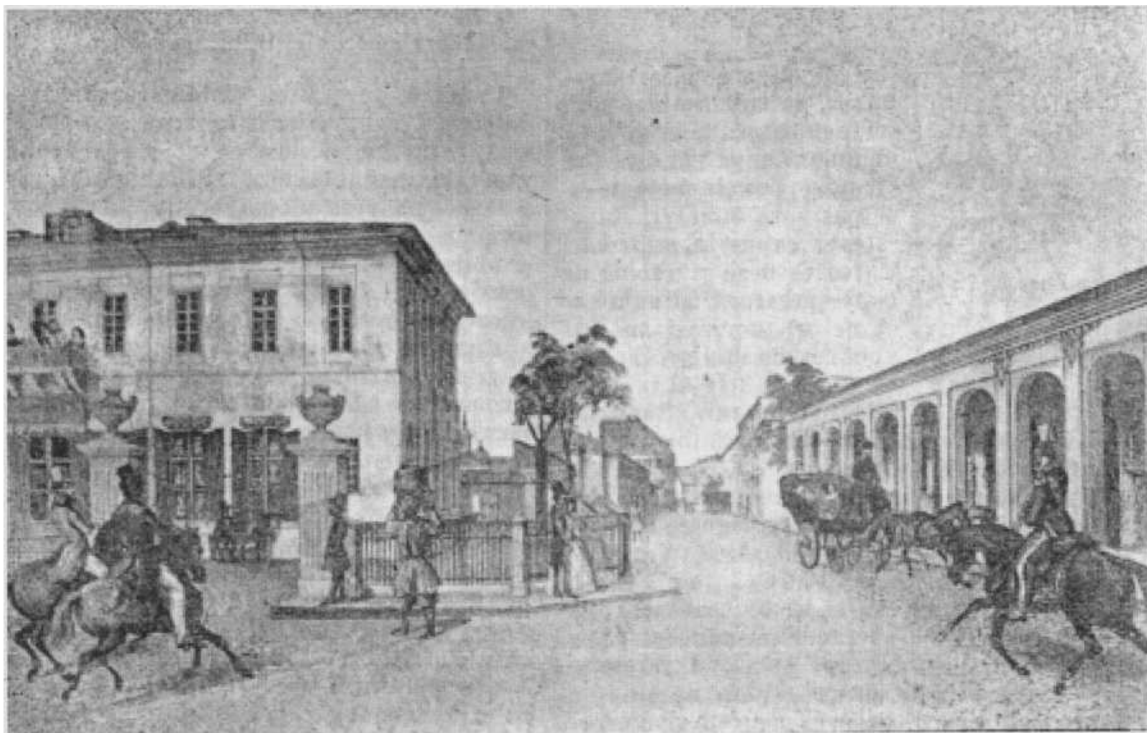
Calcarul, co se află deasupra platoului, este şi el o masă permeabilă şi apele ploilor îl străbat, spre a se acumula la baza, sa (c), unde sunt reţinute do pătura ne-permeabilă. Astfel se formează un nivel a- qmfer important şi avut, căci calcarul are o foarte mare întindere şi o grosime de mai bine de 60 metri. Această napă de apă adunată pe faţa superioară a podişului pro-duce, prin reşchirarea sa, sorginţile dela Repedea, dela Bîrnova şi dela Păun,

*

Dealul Cucutenilor.

Acest deal este şi el constituit în partea sa fundamentală, din lutul plastic nepermeabil, dar pe panta acestui platou, întoarsă către Iaşi, nu esistă ,.o pătură de dărâmături, ca pe panta nordică a Repedei. Pătura de lut galbăn şi poros (b) din figura precedentă se razămă pretutindeni direct pe formaţiunea nepermeabilă şi prin urmare această pătură serveşte în această localitate şi de pătura de infiltraţiune şi de pătura colectoare a apelor atmosferice, grosimea ei netrecînd ordinar de 3 metri prin urmare uşoară do străbătut : dar din cauza contactului său imediat cu formaţiunea nepermeabilă, din cauza greutăţei cu care circulă în totdeauna apa prin lut, şi mai ales, din cauza inclinaţiunei mari a pantelor, apa de ploae străbate numai în mică cătime şi nu se poate aduna deasupra păturei nepermeabile decît într’o proporţiune minimă ; apoi, debitul sorginţilor este încă micşorat prin dificultatea cu care a- pele circulă în totdeauna cînd sunt cuprinse într’o pătură, lutoasă.

Condiţiunile idraulice ale regiunei de pe latura stingă a Bahluiului, adică ale acelei, în care se află Aroneanu, Şepte-Oameni, Şorogarii, Copoul şi Izvoarele, cuprinse

57. Uliţa pavelei de lemn, la 1845. Dughenile lui Miculi şi ale Paşcanului. Din *Albumul de 12 vederi a Iasului,* desenat de I. Rey şi litografiat de P. Müller.

în raza de 20 kilometri, sunt cu totul altele. De această parte a rîului există o a- devărată *pătură apuferu,* pătură care este în stare de a înmagazina o importantă câtime de apă, care, pe lingă aceasta, poate circula cu uşurinţă. Aflăm de ajuns, spre a demonstra acest fapt, de a prezenta consti- tuţiunea idrologică a platoului Aroneanu ; căci ce le vom zice despre această localitate, se aplică în totul, afară de diferenţa de întindere, şi la toate celelalte platouri enumerate şi aflătoare de din a stingă Bahluiului.

*

Aroneanu şi Şepte-Oameni.

Sorginţele dela *Aroneanu* şi dela *Şapte-Oameni* îşi au originea lor în acelaş platou, bifurcat numai, în partea sa meridională prin valea Şepte-Oameni. Ea este mai puţin adîncă decît văile înconjurătoare, aşa incit sub-împarte intr’un mod foarte neînsemnat receptaculul aquifer comun şi izvoarele dela Aroneanu şi celor dela Şepte-Oameni.

Platoul, ce imagazinează apele,

este constituit în partea sa internă şi fundamentală dintr'o formaţiune de lut impermeabil, deasupra căreia se opresc apele ploilor, ce cad pe suprafaţa regiunei, dar în platoul Aroneann-Şepte-Oameni intră în constituţie şi o adevărată *pătură aquiferă.*

*

Platoul Copoului.

Acest platou cuprinde o pătură de prund şi de năsip aquifer în condiţiunile de la Aroneanu. Cercetări mai amănunte m-au convins, că se poate recolta de pe laturea vestică a acestui platou o mare citime de apă potabilă, care, după indicaţinnile ane- roidului pot fi aduse în Iaşi pînă la înălţimea Şcoalei Militare".

58

d. Observaţii şi date din climatologia laşului.

Aşezat după cum am ară- tat, pe culmile mai multor dealuri, cum şi de-a lungul unor văi deschise dinspre miazănoapte-a- pus spre miazăzi, Iaşul este expus la schimbări foarte dese şi răpezi de temperatură, atingînd line ori în aceaşi ani maximul erni geroase ce încep cîteodată din Octombrie şi se sfîrşesc prin April, pe cînd alte dăţi ele încep a fi simţitoare abia pe la sfir- şitul lui Decembrie şi nu ţin rigoarea lor de- cit o lună jumătate, pînă la două. Variaţiile termometrului se ridică de căldură sau maximul de frig al regiunilor stîmparate. Sunt aici grade în timpul verii, şi se coboară pînă peste 20 grade sub zero, în mijlocul iernei. Dar mai sunt, nu rare ori, veri răcoroase şi ploioase peste măsură, şi ierni uşoare şi a- proape lipsite de geruri sau ometo simţitoare.

Cele mai vechi observaţii meteorologice s’au făcut în Iaşi, în anii 1839 şi 1840, după cum se relatează în opul Prinţului Neculai Suţn, *Notions stalistiques sur la Mol- davie,* în caie găsim de asemenea mai multe alte date, interesante asupra climei laşului. Cîteva note mai vechi, publicato de Prinţul Dimitrie Cantemir (în *Descrierea Moldovei),* Boscowitz, *(Journal d'an vogage de Constantinople en Pologne),* Raicewicli, *(Osservazzione Sloriche),* Dl’. Wolff (*Beitrdge zu einer statistisch-historisches Beschreibung des Furstenlhums Moldau),* etc. utilizate şi citate în interesanta scriere asupra *(Aima- lologiei laşilor,* (în *Analele Academiei Romî- ne* din 1902), de Dl. Ştefan C. Hepit.es, ne arată că şi în veacurile precedente variaţiile de temperatură au fost totdeauna foarte simţitoare în acest oraş.

Schimbările şi influenta climei.

În afară de poziţia sa deluroasă, Iaşul datoreşte această climă, adesea neprielnică, atit vieţei publice cît şi producţiei vegetale, mai întăi şesului Bahluiului, care pînă acuma vreo cîtevazeci de ani în urmă forma nenumărate pîrăe, mlaştini şi iazuri, şi al doilea pîrăului Cîlcaina, ce este o scurgere a iazului *Cîrligul,* dintre văile comunilor rurale Copou şi Şorogarii, a cărui apă puţină şi foarte încet curgătoare, u- mezeşte o mare parte a laşului spre răsărit, printre mahalalele Ţicăul, Rutenii, Ta- taraşi, Tîrgul-Cucului şi Ţigănimea, recol- tînd în drumu’i toate imondiciile aruncate în albie de locuitorii riverani. Deşi mlaştinile vechi ale Bahluiului nu mai sunt ca acum o jumătate de veac mai înainte, totuşi în epocele ploioase ale anilor ele se reînfiinţează adesea, mai ales în primăverile cînd se revarsă Bahluiul, şi contribue prin evapo- raţiile şiduhlirea lor atit la variaţiile brusce ale temperaturei, cit şi la infect i unea aerului în genere, ceia ce dese ori dau loc la boli diferite, şi chiar la epidemii.

De almintrelea, cînd mersul anotimpurilor e normal, clima laşului e potrivită şi plăcută, favorizînd desvoltarea atit a ve- getaţiunei, cît si a întregei vietăţi. Primăverile senine şi călduţe, cînd apar mugurii, florile pomilor şi colţii verzi ai erburilor, sunt, adevărate desfătări pentru ochiu si suflet ; luna Mai este

epoca cea mai încîn- tătoare din cursul anului, prin aerul uşor şi razele dulci alo soarelui ce chiamă totul la viaţă; Iunie, Iulie şi August răspîn- desc căldură binefăcătoare, atit pentru indivizi, cit şi pentru toate recoltele ; Septembrie şi Octombrie readuc gradat răcoarea, iar celelalte luni de iarnă, sunt, deaseme- nea priitoare atit omenirei si animalelor, cit şi vegetaţiunei.

Fenomene.

În Iaşi nu rare ori se observă frumoase fenomene atmosferice, la răsăritul sau apusul soarelui, pe după dealurile Şorogarilor, sau ale Uricanilor. In multe dimineţi senine, de pe dealul Copoii lui se poate zări în depărtare munţii Carpaţi,—unii atestă că se recunoaşte chiar piscul Ceahlăului. Spre sară un curent uşor recoritor se produce in zilele prea călduroase, venind dinspre apus-miazănoapte pe valea Bahluiului, iar pe platourile Copoului şi Gălăţei aerul se răcoreşte şi se îmbălsămează de mirosul pădurilor apropiate, aşa că face ca o mare parte de cetăţeni să iasă la primblare pe acolo, spre a se despăgubi de căldura şi oboseala zilelor de vară.

Observaţiile făcute la 1839-40 şi la 1879-88.

După observaţiile meteorologice relatate de prinţul Nic. Suţu, în scrierea sa *Notions S'atistiques* de care am vorbit, alte observaţii vrednice de ţinut în samă s'au făcut numai cu mult mai târziu de Dl. Petru Poni, Profesor al Universităţei ieşane, care le-a publicat într'un raport al seu tipărit iu *Analele Academiei Române* din 1881 : credem de interes a reproduce aici, după cartea citată a D-lui Hepites, relaţiunile comparative dintre datele lui Suţu, din 1839 şi 1810. şi acele a D-lui Poni, din 1879 şi 1880, spre a se vedea concordanţa-dintre ambele lucrări:

Iată astfel un tablou rezumativ, a ele- mentelor climatologice din anii indicaţi:

ELEMENTE	SUŢU 1839 a	SUŢU 1840 b	PONI 1879 c	PONI 1880 d	A	B	B-A
1. Temperatura aerului							
Mijlocia anuală	8.9	7 8	10.5	9.7	8 2	10.1	+1°.9
„ maximelor absolute lunare	21.6	19.7	25.3	22.1	20.8	23.7	+2.9
„ minimelor „ „	—3.1	—4 0	—2.0	—3.3	—4.6	—2.7	+0.9
Diferinţa acestor mijlocii	25.0	23.7	27.3	25.4	24.4	26.4	+2.0
Extreme: Maximum absolut	36.3	36.3	35.9	31.6	36.3	33.8	—2.5
Extreme: Minimum „	—25.0	—28.8	—22.4	—23.0	—26.9	—22.7	+4.2
Extreme: Diferenţe	51.3	65.1	58 3	54.6	63.2	56·5	—6.7
2. Presiunea atmosfe: ică							
Mijlocia anuală	764.9	757.9	753.4	754.6	761.4	754.0	—7.4
„ maximelor absolute lunare	773 4	767.3	763.3	767.1	770.4	765 2	—5.2
„ minimelor „ „	753 1	745.9	740.5	713 1	750.0	741 8	—8.2
Diferinţa acestor mijlocii	20.3	21.4	22.8	24 0	20.9	23.4	2.5
Extreme: Maximum absolut	773.3	772 2	773.0	773.2	772 8	773.1	0.3
Extreme: Minimum „	745.8	739.9	730.9	733.2	742.9	732.0	—10.9
Extreme: Diferinţe	27.5	32.3	42.1	40.0	29.9	41.1	11.2
3. Nebulositate							
Zile: Senine	164	143	85	99	154	92	—62
Zile: Amestecate	55	97	189	189	76	189	113
Zile: Acoperite	145	126	91	78	136	84	- 52
4. Vintul redus în procente							
N	17	16	5	11	17	8	—9
NE.	7	3	10	9	5	10	5
E	8	6	17	17	7	17	10
SE	3	1	11	6	2	9	7
S	12	10	13	10	11	11	0
SW	5	4	9	7	4	8	4
W	15	24	15	13	20	14	—6
NW	8	5	19	17	7	18	11
Linistit	25	31	1	10	27	5	—22

Din aceste date comparate ar rezulta poate că temperatura Iaşilor s'a încălzit in timpul dela 1840 la 1880 aproape cu 2 grade, şi că temperaturile extreme nu mai erau în 1880 tot aşa de deosebite ca în 1840. Nu se poate insă pune temei pe asemenea părere, zico Dl. Hepites, întru cât, nu există nici o cunoştinţă de modul cum au fost instalate instrumentele pentru facerea observaţiunilor, pe vremea lui Suţu, cine făcea aceste observaţiuni, ce fel de instrumente se întrebuinţau, şi ce grad de încredere li se poate, acorda.

Temperatura.

In intervalul a 10 ani de observaţiuni sistematice, adică în 1879 şi 1880, după datele D-lui Petra Poni, şi în 1894 pînă la 1901 inclusiv, după datele Institutului Meteorologic, s'a putut socoti că temperatura anuală a variat între 9°.4 în 1880 şi 1894, şi 10°.4 in 1900. Valorile sale succesive au fost, în comparaţie cu acele din Bucureşti, Brăila şi Bulina, următoarele :

	Iaşi	Bucur.	Brăila	Sulina
In 1879	10°.1	11°.1	10°.4	[illegible]
„ 1880	9°.4	11°.1	10°.2	9°.7
„ 1894	9°.4	10°.8	10°.8	10°.3
„ 1895	9°.6	10°.7	11°.2	11°.8
„ 1896	9°.6	10°.9	11°.0	11°.1
„ 1897	9°.9	10°.7	11°.4	11°.7
„ 1898	10°.1	11°.1	11°.4	11°.3
„ 1899	10°.0	10°.9	11°.3	11°.3
„ 1900	10°.4	11°.1	11°.4	11°.9
„ 1901	9°.8	10°.4	10°.7	11°.7

Astfel primăvara, anotimpul a cărui temperatură mijlocie se apropie mai mult de temperatura anuală, are o temperatură mijlocie egală cu 9°.7. Cea mai rece primăvară a fost acea din 1900, cu mijlocia, de 8°.4, iar cea mai călduroasă acea din 1897, cînd temperatura s'a urcat la 11°.2.

Iată şi raportul în care stau temperaturile anotimpurilor, în cei 10 ani vorbiţi,

	Iarna	Prim.	Vara	Toamna
Iaşi	— 1°.6	9°.7	20°.7	10°.5
Bucureşti	— 1°.4	10°.5	21°.8	11°.8
Brăila	— 0°.8	10°.6	22°.2	11°.9
Sulina	+ 0°.8	9°.6	21°.6	12°.6

Luna cea mai friguroasa in Iaşi este Ia-
nuarie, cu temperatura mijlocie de — 3°.3, crescînd apoi, spre a atinge în Iulie o mijlocie de 21°.9, după care ea scade iarăşi spre a ajunge pînă la sfirşitul anului numai la — l°.l.

59. laşul v*echin :* Uliţa Goliei, desemnată de pietonii francez Raffet. (Călătoria lui Demidoff, 1839).

La Iaşi, ca şi în restul României, caracterul distinctiv al iernei este a fi friguroasă ; totuşi sunt unele ierni extrem de friguroase, pe cînd altele sunt foarte moi, cu o temperatură aproape de primăvară.

Temperaturile extreme absolute constatate pînă acum în Iaşi, în cei 10 ani citaţi, sunt —26°.2 la 5 Ianuarie 1901, şi +35°.6, la 6 Iuliu 1896 ; prin urmare întinderea scării termometrice îmbrăţişează 61°.8. In Bucureşti această diferenţă maximă s'a constatat până acum a fi mai maro, ajungînd pînă la 71°.3, între +40°.8 în 1896 şi —30°,5 în 1888.

Umezeala relativă a aerului în Iaşi este de 75 %. In mersul său anual gradul de umezeală, care este de 83 % în Ianuarie, descreşte treptat pînă în August şi Sep
tembrie, ale căror mijlocii lunare sunt de 68 %. De aici înainte gradul de umezeală creşte iarăşi pînă la finele anului, cînd în Decembrie are loc cea mai mare valoare de 83 %. ca şi în Ianuarie.

Valoarea anuală a umezelei absolute, a- decă a tensiunei vaporilor de apă din atmosferă, este egală cu 8 mm. Mersul seu este aproape acelaş cit al temperaturii aerului.

Precipitaţii atmosferice.

Cantitatea de apă ce se adună la Iaşi într'un an din ploaie, ninsoare sau orce alt hidrometeor este în mijlociu de 487 mm.

Ninsoarea în mijlociu cade în Iaşi în curs de 25 zile pe an.

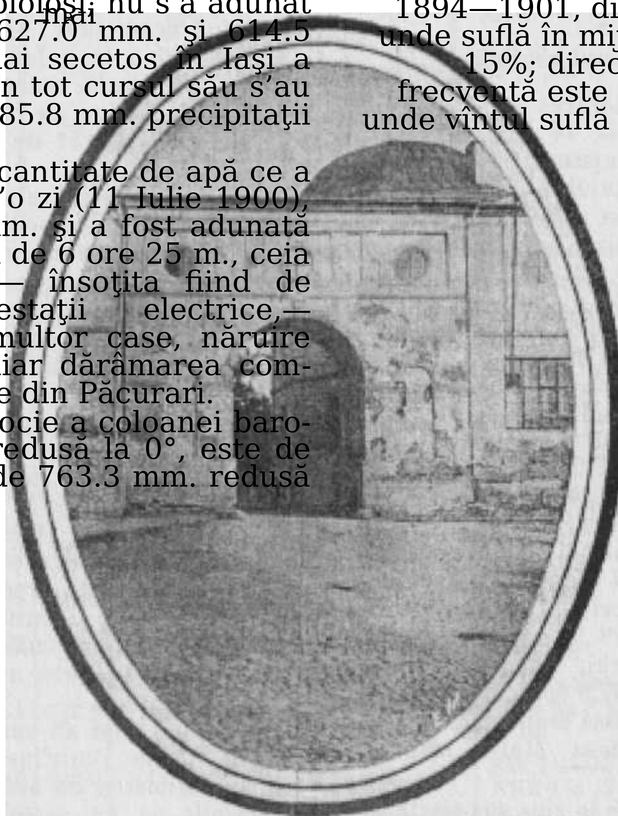
60. Piaţa Unirei în momentul inaugurarei Statuei lui Cuza-Vodă.

Cea mai mare cantitate de apă ce s'a a- dunat din precipitaţii atmosferice într'un an, a fost de 829.2 mm. în 1901, care a fost foarte ploios în toată România. In anii 1897 şi 1900, cari au ploioşi, nu s'a adunat respectiv decît 627.0 mm. şi 614.5 mm. Anul cel mai secetos în Iaşi a fost 1896, cînd, în tot cursul său s'au a- dunat numai 285.8 mm. precipitaţii atmosferice.

fost în Iaşi cel mai

Cea mai mare cantitate de apă ce a căzut la Iaşi într'o zi (11 Iulie 1900), a fost de 74,7 mm. şi a fost adunată în interval numai de 6 ore 25 m., ceia ce a pricinuit — însoţita fiind de diferite manifestaţii electrice,— inundarea mai multor case, năruire de hogege şi chiar dărâmarea com- plectă a unei case din Păcurari.

Înălţimea mijlocie a coloanei baro- metrice la Iaşi, redusă la 0°, este de 754.1 mm., sau de 763.3 mm. redusă la nivelul mărei.

No 61. *Iaşul dispărut.* Arcul Academiei văzut dinspre Păcurari.

dezastre

Presiunile atmosferice în valori mijlocii pe anotimpuri, daü pentru Iaşi : Iarna . . 755.9 mm. Primavara 752.4 „ Vara . . 752.0 „ Toamna . 56.4 „

Vînturile.

Vîntul, estimat după cele opt direcţii principale, dă cea mai mare frecvenţă, după observaţiile anilor 1894—1901, din direcţia NE, de unde suflă în mijlociu de aproape 15%; direcţia cea mai puţin frecventă este acea dela SW, de unde vîntul suflă numai de 4°/o pe an.

Cifrele următoare arată repartiţia mi- jlocie anuală a prezenţei vîntului după cele 8 direcţiuni:

N 14%
NE............15%
E...............12%
SE.............8o/o
S.................9%
SW.............4%
W 6%
NW..........13o/o
Calm........19o/o

Aceste cifre pro- bează o predominanţă a vînturilor din cadranul nordic, pe cînd în ge- nere in Romînia direcţia dominantă este acea din regi- unea estică.

Foarte adesea vîntul nu bate deloc în Iaşi ; în cursul anului sunt 19°/o calmuri. In privinţa intensităţei vîntului s'au notat numai zilele cu vîut tare, aşa că, în mijlociu s au aflat în cursul unui an 49 zile

cu vînt tare, din cari : *13 iarna, 17 primăvara, 12 vara* şi *7 toamna.*

Nebulozitate şi cutremure.

În mijlociu într'un an avem la Iaşi: *112 zile senine, 121 nouroase* şi *131 acoperite*, ceea ce repartizate pe

Iarna	zile Senine	18	Noroase	26	Acop.	26
Primavara	„ „	23	„	34	„	35
Vara	„ „	39	„	34	„	19
Toamna	„ „	33	„	28	„	30

Ceaţa a fost observată in opt ani din urmă, în timp de 182 zile, ceea ce dă o mijlocie de 23 zile pe an.

Furtuni au fost în cursul aceloraşi ani 169, adecă 21 pe an. Grindină şi policiu (măzăriche) au fost observate în 23 zile, deci o mijlocie de 3 zile pe an.

Cutremurile simţite în Iaşi sunt îndestul de rari şi mai niciodată n'au fost violente. Se pomeneşte în cronici şi scripte vechi despre cutremure de diferite tensiuni, prin anii 1471, 1781, 1795, 1819, 1821 apoi în 1851, 1854, 1855, 1857, 1865, 1872, 1875, 1880, 1884, 1892, 1893, 1894:, 1896, 1897, 1901, 1903, 1904, 1908 şi 1912.

Dl. Hepites, în lucrarea sa *Determinări magnetice in România, in anul 1898,* arată toate amănuntele asupra determinărei elementelor magnetismului pămîntesc, făcute la Iaşi, la 2 August 1898, cu teodolitul magnetic şi cu busola de inclinaţiune, ambele sistem Brunner, construite de Chasso- lon din Paris. Aceste observaţiuni s'au făcut în ziua indicată dela 7 h. 50 m. la 11 h. 37 m. a. m., de către asistentul D-lui Hepites, Dl. *I. St. Murat,* pe platoul din faţa porţei de intrare a Mînăstirei Galata, la miazăziua oraşului, în marginea şoselei ce duce la Minăstire, la 93 metri dela poartă şi la 31 metri dela şoseaua Iaşi-Roman.

Natura solului Lehm.

Meridianul astronomic a fost determinat prin 10 observaţiuni ale soarelui şi s'a dedus azimutul bisericei din satul Aroneanu, la 7.300 metri 19°.28',9 spre est şi acel al Bisericei Trei-Ierarhi, turnul dela Vest, la 2400 metri, 34o.25',9 spre Est. In timpul observaţiilor, la Odessa erau turburări magnetice slabe ; la Viena starea magnetică era turburată.

Resultatele obţinute în ziua sus citată sunt: Declinaţiunea . . I) 3°.38',2 W Inelinadunea . . . 1=60 .53',8
(Componenta orizontala H= 0.22201 cgs Intensitate! „ verticală Z— 0 39882 cgs
(Forţa totală . . . V— 0.45645 cgs

Comparînd valoarea declinaţiunei magnetice, determinate în 1828 de Oficerii Ruşi, llu 50,7, cu acea obţinută după71deani, 3°, 38', 2, se deduce pentru Iaşi o varia- ţiune seculară de 6',9.

*

Rezumatul elementelor climaterice.

După datele reproduse pînă aici, şi alte multe tablouri şi note date în *Climatolagia Iaşilor,* Dl. Hepites ne dă următoarele rezumate asupra principalelor elemente cli- matologice ale oraşului Iaşi :

Temperatura mijlocie a anului este 9°.8. Diferenţa de temperatură între luna cea mai căldăroasă, Iulie, şi cea mai friguroasă, Ianuarie, este de 25".2. Temperatura primăverei, atit în valoarea sa mijlocie cît şi la oarele de observaţiune este aproape indentică cu valorile anuale.

Toamna este cu ceva mai mult de o jumătate de grad mai călduroasa decît temperatura anuală şi decît primavara. Dela o lună la alta temperatura variază în mijlociu cu 4o.l. De la o zi la alta acest e- lenient variază în mijlociu cu 2°.l. într'o zi temperatura variază iu mijlociu cu 9°.9; ea atinge însă valori care îmbrăţişează u- neori 22 de grade.

Temperaturile extreme absolute constatate pînă acum sunt : + 35° 6 la 26 Iulie 1896 şi—26°.2 la 5 Ianuarie 1901, şi prin urmare întinderea scărei termometrice este de 61°.8. Într'un an sunt în mijlociu 81 zile de vară şi 111 de îngheţ, din care 35 de iarnă.

Umezeala rolativă a aerului este în mijlociu de 75% ; In Aprilie, August şi Septembrie gradul de umezeală se coboară în mijlociu la 68%, spre a se urca la 83% în Ianuarie şi Decembrie. Umezeala absolută a aerului este da 8.1 mm. ; în timpul verei ea creşte la 13.5 mm, spre a deveni 3.7 mm. iarna.

Apa provenită din ploae, zapadă sau orice alt hidrometeor este in

Comparind valoarea declinaţiunei magnetice, determinate în 1828 de Oficerii Ruşi, 11° 50', 7, cu acea obţinută după 71 de ani

mijlociu de 487.0 mm. într'un an. In Iunie se adună cea mai mare cantitate lunară de apă 69.4 mm. iar în Noiembrie şi Decembrie cea mai puţină, 21.2 mm. Vara este anotimpul care are cele mai multe precipitaţiuni atmosferice, 188.4 mm. şi iarna cele mai puţine, 71.4 mm. Cea mai mare cantitate ce s'a strîns în 24 de oare a fost de 74.7 mm. la 11 Iulie 1900.

In cursul unui an sunt in mijlociu 103 zile de ploaie. Dintr'însele 69 dau cel puţin un milimetru de apă. In mijlociu ninge în 25 zile pe an şi solul stă acoperit cu ninsoare in curs de 50 zile.

*

Adăug aici două tabele de observaţii meteorologice din 1902 şi 1912, cari vor interesa desigur pe toţi cei vor să cunoască variaţiile climei în Iaşi, la diferite epoce mai îndepărtate.

Observaţiuni meteorologice făcute în laşi, în anul 1902 st. n.

De Verificatorul de măsuri al Corn. Iaşi. Altitudinea 100 m. deasupra Mărci Negre. (Şcoala

LUNILE	Variaţia mijlocie a Barometrului la 0 gr. şi la nivelul mărei	Temperatura aerului în C°				Vîntul	Cantit. de apă din ploaie ● saŭ topirea zăpezei * în mm.	Grosimea maximă a stratului de zăpadă ce a acoperit câmpul în mm.
		Extreme absolute ziua		Extreme absolute noaptea		Direcţia dominantă şi tăria dela 0°—12°		
		Max.	Min.	Max.	Min.			
Ianuarie	740.9 768.8	13°.8	—2°.5	3°.7	—13°.0	N.7. NE 7 NNE 6	●, * 21. 9	30
Februarie	743.3 772.0	10°.4	—1°.6	2°.2	—12°.0	S. 7	●, * 11, 3	20
Martie	737.0 768·3	19°.4	—5°.0	6°.0	—14°.3	NE 7. N 7. SE. 6	●, * 41, 2	210
Aprilie	746.4 765 4	20°.8	8°.0	8°.0	—3°.2	SE 7. NE 7. N 6.	● 18.1	—
Mai	741.6 762 2	29°.5	13°.4	13°.8	2°.4	S 6, ENE 7, NNE 8, NNW 6	● 43.1	—
Iunie	744.5 762.0	32°.0	21°.4	17°.4	9°.7	S 8, S 6, NE 6.	● 60. 4	—
Iulie	744.2 761.6	35°.8	18° 5	19°.0	8°.0	NNE 7, S 6, N 6, ESE 7.	● 43. 6	—
August	747 7 759.7	38°.0	17°.2	20°.0	7°.1	W 6, N 6, S 6, NW 6.	● 61. 1	—
Septembrie	746.5 767.2	35°.5	13°.0	15°.7	—0°.5	S 6, S 7. SE 6.	● 42. 3	—
Octombrie	749.4 770.2	25°.0	8°.2	12°.2	—2°.0	NE 6, S 7, NW 7, NE 7.	● 30. 5	—
Noembrie	751.5 774 3	13°.0	—8 .5	4°.3	—14°.6	SW 7, NE 7.	● 0. 1	—
Decembrie	742.8 772.3	7°.0	—12°.4	0°.7	—20°.8	NE 6, NNE 6, NE 7, W 6,	●, * 48. 4	350

Militară).

Observaţiuni meteorologice făcute în Iaşi, în anul 1912 st- n.

Aceeaşi altitudine. Comunicate de Direcţia Observatoriului Astronomic-Meteorologic din Bucureşti.

e.

LUNILE	Presiunea atmosferică la 0° în mm.			Temperatura aerului C°			Direcţia dominantă a vîntului şi tăria mijl. dela 0—12		Apa căzută în mm. din ploaie la poviţă sau zăp.	Grosimea stratului de zăpadă	
	Mijlocia	Max. abs.	Min. obs.	Mijlocie	Max. abs.	Min. abs.	Vîntul dominant şi tăria	Zile cu vint tare peste gradul 6		Total în cm.	Grosimea maximă pe sol
Ianuar	756.6	776.7	727.3	—7.8	9.4	—26.7	N 2	S8 la 7, N9 la 8, N8 la 11, N9 la 12, N7 la 13.	52.1	64	45 la 18
Februarie	752.5	763.5	729.6	—0.6	10.3	—14.6	E 1	N8 la 4	24.6	14	37 la 6
Martie	753.8	764.3	747.4	6,7	18.5	—1.7	N, E, SE, S2	NE7 la 7 NE7 la 8	12.1	0	3 la 1
Aprilie	752.1	764.1	733.9	8.0	22.0	—3.3	N 3	S7 la 1, NNW8 la 4, N 9 la 7, N 7 la 10.	37.8	0	0
Mai	751.1	761.5	740.0	14.0	27.3	—1.1	NE 2	SW 7 la 13 NNE 7 la 19	80.4	—	—
Iunie	750.9	756.5	743.1	19.7	33.2	5.5	N,NE,S,NW1	SE 8 la 13	51.7	—	—
Iulie	751.7	759.3	742.3	19.4	33.0	8.7	NNE, N 1		71.9	—	—
August	751.2	758 1	742.1	19.2	33.0	8.2	N 1	N 9 la 8, WSW 8 la 21, S 7 la 27	62.1	—	—
Septembrie	753.6	764.9	740.8	13.8	28 0	5.5	NE, E, S 1	SW 7 la 7	164.3	—	—
Octombrie	757.5	770.7	744.1	6.3	26.8	—9.6	NNE, SSE 1	N 8 la 19	48 8	8	8 la 27
Noembrie	755.4	767.9	739.8	3.4	15.2	—4.5	S, N 1		49.6	3	3 la 9
Decembrie	757.2	765.5	743.4	1.9	13.8	—7.0	N, W, S 2		13.9	0	0

Starea sanitară şi igienică a Iaşului.

Iaşul făcînd parte din regiunea de nord a Moldovei, şi fiind favorizat aproape de aceiaşi situaţie topografică şi climaterică ca şi restul Ţărei-desus, are bine înţeles o situaţie sanitară care nu diferă mult de localităţile înconjurătoare.

Pe deoparte regiunea deluroasă contribue la împrospătarea şi curăţirea necontenită a aerului şi spulberarea emanaţiilor putride, pe doaltă umezeala, văgăunele şi mlaştenile formate de rîuleţul Bahlui şi pîrăele Cilcaina, Ni- colina, Ciric şi alte mici isvoare, dau naştere adesea la crearea unor focare de infecţie, şi prin urmare de boli mai mult sau mai puţin periculoase sănătăţei publice.

Schimbările brusce de temperatură apoi contribuesc de asemenea într'o largă măsură la o situaţie sanitară cam şubredă, mai ales pentru acei locuitori cari stau aglomeraţi, işi an aşezarea, sau îşi fac munca lor obicinuită în părţile joase ale oraşului, şi cari prin natura lucrului lor sunt mai mult expuşi a suferi din cauza deselor treceri dela o temperatură la alta.

*

Sănătatea Iaşului în vechime.

Din cele mai vechi relaţii ce avem despre sănătatea ieşenilor, vedem că bolile predominante pe aici au fost frigurile intermitente, mai ales in cursul primăverei şi-a toamnei, boalele de mani (ficat), cari ating mai cu samă „pe femeile din societatea înaltă, şi care ar putea fi atribuite obici- nuinţelor sedentare", reumatismele şi atenţiile hemoroidalo, iar ca epidemii, frigurile gastrice şi nervoase, şi exan temele, după cum se arată în *Notions statistiqucs sur la Moldav ie,* de Prinţul N. Soutzo, în 1849.

Dar afară de aceste, se cunoaşte în chip tradiţional că în Iaşi n'au lipsit, din vechime ca şi actualminte, focare de tuberculoză, cît şi de alte boli comune,—res- pîndite mai cu samă în populaţia sărmană, deşi nu într'o măsură aşa de largă cum se

găsesc în alte oraşe mai mari şi mai industriale.

Apoi, din cîte se văd în cronicile ţărei, adesea s'au importat şi aici flagele groaznice, cari pustiau tîrgul întreg, ca ciuma, holera şi diferite alte molime, cari, faţă cu lipsa complectă a măsurilor sau mijloacelor profilactice de pe atunci, tronau atîta în localitate, pînă cînd locuitorii erau reduşi la a zecea parte din numărul lor, fie prin decese, fie prin părăsirea oraşului şi im- prăştierea în alte localităţi dinspre munţi.

De o aseminea groaznică epidemie de ciumă se vorbeşte mai amănunţit de *Gustar Orra,* în opul său intitulat.- *Descriptio Pestis quac anno MDCC LXX in lassia et MDCCLXX1 in Moscova grassata est.* (Pe- tropoli, 1784), cum şi de alţi diferiţi autori străini.

In 1829—32, fiind Moldova ocupată de oştile ruseşti, Guvernatorul Contele Kisse- leff, şi urmaşii săi, văzînd necontenitele molime ce domneau atît în laşi, cît şi în restul ţărei, începură a lua măsuri mai serioase de curăţirea oraşului, pavarea lui, creare de spitale şi carantine, desinfecta- rea locuinţelor celor mizeri, şi scoaterea în corturi la cîmp a celor prea aglomeraţi, angajarea de personal medical şi farmaceutic, pentru a se putea opri complecta distrugere a populaţiei, care se redusese din 50—60,000 la circa 10,000 suflete,—şi din cari încă pierea zilnic aproape cîte 200 pe zi.

Încetul cu încetul, şi numai după restabilirea Domnitorilor romîni Miliail Stufza şi Gr. Gliica începu a se îmbunătăţi mai mult soarta laşului, prin măsuri mai puternice de asanare,—cari, totuşi, nici pănă în ziua de astăzi n'au ajuns absolut satisfăcătoare tuturor cerinţelor igienice ale unui oraş a- devărat european.

Şi astăzi mahalalele nu prea îndepărtate de centru, zac într'o necurăţenie adesea îngrijitoare : ambele maluri ale Bahluiului, vechili şi rectificat, albia vecliei Cilcaine, în parte canalizată, regiunile joase ale o- raşnlui, ca Broscăriea, Ipsilante, Lipoveni- mea, unele străzi dosnice chiar de prin regiunile înalte din Tataraşi, Ciurchi, Moara- de-vînt, Păcurari etc., sunt într'o stare absolut primitivă, receptacol al tuturor murdăriilor, mai ales fiind lipsite (le pavaj, şi de îngrădituri.

O interesantă relaţie asupra stărei sanitare şi topografice a laşului, se găseşte şi într'o carte a medicului german, Dr. Eduard Sclimalz, caro pe la jumătatea veacului trecut publică in Dresda opusculul seu *Medici ni scite- Topographische Bemerkungen liber lassy und die Moldau in allgemeinen,* în care dă multe note, culese de dînsul, după o petrecere de cît va timp în oraşul nostru.

Fostul Medic-Şef al laşului, Dr. Rojnitză,

într’o broşură tipărită in 1896, asupra stă- rei sanitare a acestei comuni, se exprimă astfel :

„Situaţia topografică a oraşului Iaşi, nu realizează pe calea naturală de cît o parte din problema salubrităţei ; căci dacă, după cum este situat, în o mare parte din centrul oraşului apele meteorice, industriale şi menajere nu pot stagna, luîndu’şi cursul natural graţie pantei, nu este mai puţin a- devărat că ele se acumulează pe localităţile de şes, unde stagnează, augmentînd cu modul acesta umezeala unui sol deja umed prin natura lui. Localităţile de şes sunt reprezentate principalminte prin şesul Bah- luiului, şi valea Cîlcainii, iar mai departe, peste platoul Tataraşi, prin solul mlăştinos pe care curge o gîrlă ce vine din iazul Ciric. De aci se poate lesue videa că dacă platourile şi coastele sunt salubre, nu este tot astfel cînd e vorba de şesuri; deci pentru a ne complecta vom arata care sunt avantajele şi desavantajele acestor două figuri topografice principale pe care le-am u- doptat pentru uşurinţa expunerii, adică platourile şi şesurile.

Pe platoul Copoului şi pe panta ce urmează, mergînd către centru, este aşezată o mare parte a oraşului ; populaţia este densă, locuinţele sunt mai sistematice şi

62. I*aşul vechiu.* Intrarea în oraş prin bariera Nicolina, pela 1845. (După *Albumul* desenat de Muller şi Rey).

materiile organice 'rezultate din economia casnică nu se putrifică prin urinare aşa lesne ; apele meteorice, apele menajere şi in- dustriale, deşi canaturile sunt insuficiente şi pe alocuri lipsesc, nu stagnează, ci se scurg graţie pantei. Solul este calcaro-ma- gnezian, apa fîntînelor (puţurilor) ce alimentează această regiune, din cauza natu- rei terenului, are în general un grad ridicat de duritate.

În ceea ce priveşte al doilea platou, a- dică platoul Tataraşi, populaţiunea este mai puţin densă, locuinţele ca construcţiune lasă mult de dorit, majoritatea străzilor nu sunt pavate, curţile şi locurile virane sunt pline de imondicităţi, apa fîntînelor este mediocră ; pe lingă care mai adăugim şi vecinătatea cimitirului Eternitatea. Pe localită- ţile de şes, solul este argilos, există o u- mezală aproape permanentă din

cauza po- ziţiunei geologice şi chimice a acestui sol.

In unele părţi, precum în despărţirea a Il-a, populaţiunea este deasă, plantaţiunile de arbori sunt rari, apa fîntînelor conţine o mare cantitate de materii organice, latrinele nule sau în stare primitivă ; în a- celeaşi condiţiuni aproape se găsesc şi o parte din localităţile de şes a despărţirei I şi a IV. Pe aceste regiuni se scurg apele menajere, meteorice şi industriale de pe platouri, apoi unele canaluri publice şi private, şi chiar conţinutul unor latrine a locuinţelor situate pe platou şi care sunt lipsite de rezervor. Aceasta se constată mai cu samă în despărţirea I-a. Dacă pe lingă aceste am mai adăugi insalubritatea ne mai pomenită a pîrănlui Cilcaina şi a Bahluiului, care traversază o parte din o- raş, precum şi valea care există dincolo de platoul Tataraşi, localitate marecagioasă şi malarială, ar ti suficient a spulbera legenda salubrităţei naturale a oraşului Iaşi, de mult timp acreditată. Putem zice dar că, dacă în general nu au existat prea dese epidemii, şi mortalitatea nu a fost prea mare în raport cu alte oraşe, aceasta este graţie numai lipsei de densitate a populaţiei, lucru ce se poate lesne vedea, dacă vom ţine samă că oraşul Iaşi, în interiorul şanţului, ocupă o suprafaţă de peste 1623 hectare caro, comparată cu numărul locuitorilor existenţi, revine că fiecare locuitor ar dispune mai mult decît de 230 metri pa- traţi teren, pe cînd în oraşe mari ca Parisul, după calculele Inginerului Tollet, suprafaţa de teren pentru fiecare locuitor nu este de cît de 44 metri cel mult, iar la Londra, oraş foarte întins, nu ar fi decît de două ori pe atît. Cu toate aceste starea igienică a ziselor oraşe, lasă mai puţin de dorit decît în oraşul nostru...."

Fără a fi aşa de pesimişti ca fostul Medic- Şef Rojniţă, trebue totuş să' constatăm că în parte are dreptate. Apoi, vedem zilnic că cu cît centrul oraşului se civilizează mai mult şi devine din an în an mai curat şi mai luxos, prin pavarea a diferite străzi cu asfalt, iluminare cu electricitate, măturare, stropire şi chiar spălare cu maşini a- nume, regiunile dosnice sunt tot aşa de părăsite, expuse la necontenite infecţii, cari, adesea au singura lor satisfacţie de a se răzbuna in potriva acelor din centru, răs- pîndind miazmele lor în toate părţile şi în- cuibînd adesea germenii lor distrugători în toate unghiurile oraşului.

Toate sforţările aparente ale autorităţilor din epoca renaşterei (prima jumătate a veacului al 19-lea), au contribuit numai în mică măsură la îmbunătăţirea stării sanitare şi igienice a laşului. Iar în a doua jumătate a aceluia? veac avem prilejul să a- zistăm la un fel de luptă chiar, între autorităţile sanitare, multe-puţine cîte fusese constituite atunci, şi cele politico-adminis- trative.

Diferiţii proto-mecjici, sau medici-şefi ai Comunei, prin multe rapoarte şi broşuri tipărite, cereau necontenit luare de măsuri radicale pentru îmbunătăţirea stărei igienice a laşului, pe cînd indeferenţa autorităţilor ce se succedară răspundea ca de obicei prin măsuri absolut nesuficiente sau chiar prin o inactivitate absolută. Medicul- Şef Dr. Flaişlen, în *Raportul* său *general pe anul 1877,* presentat Ministrului de Interne, nu se sfieşte să scrie, că după stăruinţele sale din anii precedenţi, nu s’a făcut nici o ameliorare în ce priveşte igiena oraşului, şi a locuinţelor, în care unii de vieţuitori trăesc în umezeală, fără lumină şi fără a avea cantitatea de aer necesar, mai cu samă pe şesul Bahluiului.

Cam aceleaşi lucruri—cu amănunte mai îngrijitoare—le spune şi Medicul-Şef Dr. Philippescu, într’o serie de rapoarte ale sale imprimate, pe anii 1882 şi următorii, repetîndule în fiecare an şi stăruind necontenit ca să se facă îmbunătăţirea stărei igienice a oraşului, prin aducere de apă potabilă, canalizare, paveluire, închiderea,, curăţirea şi plantarea locurilor virane etc.

După D-rul Philippescu, D-rul Rojniţă, ce-i urmează în capul serviciului sanitar comunal, prin alte broşuri tipărite, continuă, după cum am citat deja, a arata starea mizerabilă în care se găseşte o mare parte a laşului şi bolile la cari e expusă populaţia, dar nici glasul acestuia, caşi al prece- denţilor, nu este mai ascultat chiar pînă în zilele noastre, cu toate că s’au cheltuit, snb titlul de asanare, mai multe zeci de milioane de lei, prin crearea unui Abator, a unei Băi comunale şi altor

edificii prea luxoase,—şi făcînduse numai unde şi unde cîte o pavare restrînsă sau canalizare, lucrare care ar fi trebuit să primeze orice alte în acest scop.

Singura îmbunătăţire reală şi simţitoare ce s’a adus stărei sanitare şi igienice a laşului, pînă în ziua de astăzi, a fost aducerea unei excelente ape potabile, prin canalizaţia dela *Timişeşti* (Judeţul Neamţ), care, în schimbul unui sacrificiu de peste 16,000,000 lei, cît a costat lucrarea pe comună, a dat populaţiei mijlocul de a consuma o apă aproape ideală, care este în acelaş timp îndestulătoare pentru toate trebuinţele casnice, publice, industriale, de curăţirea pavajelor etc.

Şi într’adevăr, una din bolile ce devenise aproape endemice în oraşul nostru, tifosul, şi care mai ales în ultimii ani înainte de introducerea apei dela Timişeşti, făcea a- devărate ravagii, s’a redus într’o proporţie din cele mai prielnice, şi dacă se mai citează încă cazuri izolate, provin din faptul numai, că mai sunt încă puncte în o- raş în care populaţia se serveşte de apă de fîntîni primitive, ce sunt sapate în pămîn- turi pline de putregaiuri, sau în care uşor se introduc scursuri ori necurăţenii din alte părţi.

Rămîn însă o sumă de mari chestiuni de

rezolvit pentru a se asigura Iaşului o stare sanitară bună, care sa precumpănească cu poziţia sa naturală favorabilă, şi anume :

1) Canalizarea şi nivelarea complectă a oraşului :

2) Impietruirea şi plantarea malurilor Bahluiului şi ale Nicolinei ;

3) Pavarea complectă a tuturor străzilor existente ;

4)îngrădirea tuturor locurilor virane şi a terenurilor neutilizate pînă în present, de care se găsesc un mare număr în oraş :

5) Oprirea pe cît e posibil, a întinderei necontenite a razei oraşului, şi a clădirilor solitare şi îndepărtate de altele, cari fac să se lungească din cale afară reţeaua străzilor de pietruit, de întreţinut, luminat etc., ce cad în sarcina comunei, —intru cît mai ales acest fapt este, în Iaşi, una din principalele pricini ale neputinţei de a se ajunge la curăţenia şi pavarea complectă a oraşului:

6)Împuţinarea pe cît cu putinţă a creş- terei vitelor şi mai ales a porcilor in oraş, cari produc totdeauna cele mai mari necurăţenii.

Deşi pentru toate aceste bunuri se cer mijloace cari par mai presus de puterile şi resursele comunale, totuşi prin o stăruinţă energică şi necurmată s’ar putea face mult pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, începînduse cu pavarea şi nivelarea tuturor căilor naturale, şi poate, s’ar obţine şi mijloace aproape suficiente dela guvernul ţărei, care datoreşte astăzi nesăbuita mărire şi înfrumuseţare a actualei capitale a României, numai decapitărei vechei capitale a Moldovei.

*

Cauzele deceselor în cei din urmă cinci ani.

Dăm aici un tablou sumar de principalele boli sau întîmplări ce au cauzat decesele în oraşul Iaşi, in ultimul period cin- cenal, şi care se resumă în cifrele următoare:

CAUZA	1908	1909	1910	1911	1912
Difterie	7	16	54	39	31
Variolă	—	—	—	3	—
Scarlatină	32	20	42	34	30
Pojar	—	—	2	2	5
Febra tifoidă	55	140	47	30	16
Disenterie	5	8	9	4	2
Meningit. cerebro.-spin. epid.	1	—	—	—	—
Febra puerperală	—	1	3	4	2
Tusă convulsivă	5	6	10	2	—
Tetanos	1	4	1	2	2
Dalac	2	4	—	—	—
Turbare	3	2	1	—	5
Influenţă	3	2	—	—	—
Impaludism	2	—	1	1	—
Sifilis	10	5	6	11	—
Pelagră	3	4	6	3	3
Debilitate congenitală (copii)	73	125	116	136	163
Alcoolism	—	1	5	2	—
Cancer	92	75	72	76	87
Tuberculoza: Plămânilor, pleurală şi laringee	182	207	216	200	202
Tuberculoza: Creerului şi membran.	16	12	10	19	—
Tuberculoza: Organ. digestive şi perit.	8	8	2	13	1
Tuberculoza: Căilor urinare	1	—	—	—	—
Tuberculoza: Oaselor şi articulaţiilor	6	8	4	3	2
Tuberculoza: Ganglionară (scrofuloza)	2	4	—	—	—
Tuberculoza: Miliară	4	1	—	2	—
Congest. şi emor. creerului	35	45	39	48	40
Debilitate senilă	211	308	137	275	246
Meningită simplă	37	44	42	39	41
Ramolismentul creerului	4	3	—	3	—
Bronchita acută	55	51	40	33	36
„ cronică	49	33	24	18	24
Pneumonie	243	256	239	208	168
Maladii organ. ale inimei	191	209	132	212	172
Gastro-enterita	26	37	31	16	17
Diaree şi enter. (sub 2 ani)	187	314	240	195	137
Atrepsie (copii)	114	9	73	48	65
Afecţiuni ale stomacului	1	33	—	4	—
Obstrucţii intestinale	8	15	4	6	15
Cirosa ficatului	10	20	11	9	7
Nefrita	59	80	56	60	71
Accidente puerperale	1	2	—	—	2
Tumori organ. genit. fem.	1	1	1	2	—
Alte boale	195	252	473	241	272
Accidente	30	29	26	35	29
Omucideri	4	4	5	3	6
Sinucideri	17	21	17	22	15

f. Populaţia şi Mişcarea ei. Recensimentele.

Pe cînd în ţările străine" înaintate în cultură se pune cel mai mare preţ pe lucrările statistice de tot felul şi în special pe numărarea şi clasificarea populaţiei şi a averei naţionale, prin recen- simente şi cadastre, făcute totdeauna cu toată îngrijirea şi priceperea cerută, la noi, pînă in timpul de faţă cel puţin, la comuni şi judeţe mai ales, pare a se fi dat un interes cu totul secundar acestor lucrări, aşa că multe chestiuni importante pentru prezent şi mai ales pentru viitorul nostru social şi economic, au fost ignorate sau lăsate să lîncezcască.

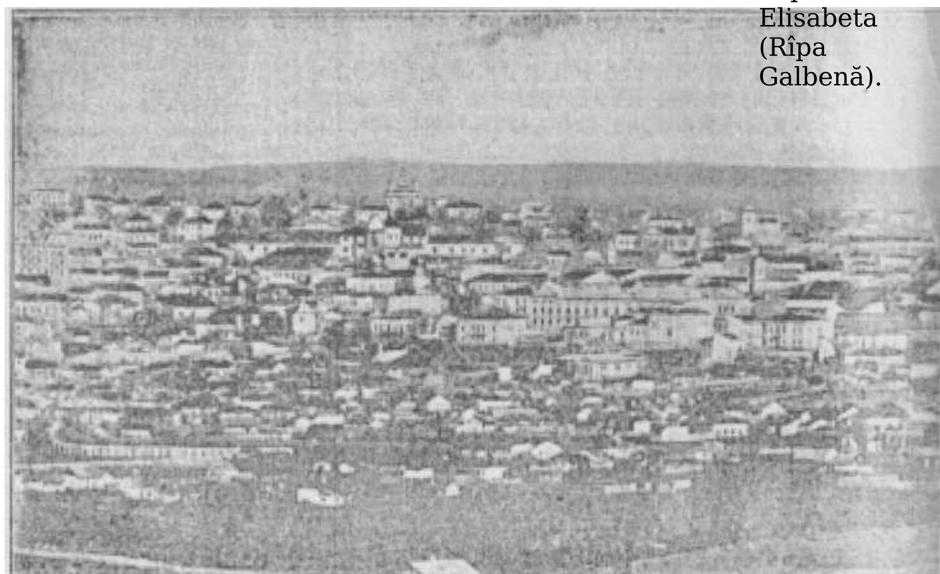
Abia de cîţiva zeci de ani încoace s’au înfiinţat biurouri speciale de statistică în unele autorităţi mari din Bucureşti, şi s’a început o lucrare mai serioasă pentru cunoaş-

64. Tumul şi Cancelaria Epitropiei Sf. Spiridon.

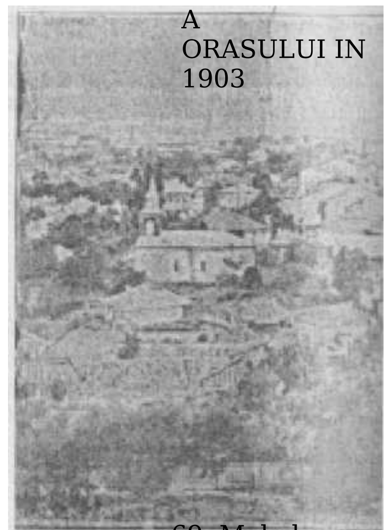
65. Parapetul Esplanadei Elisabeta (Rîpa Galbenă).

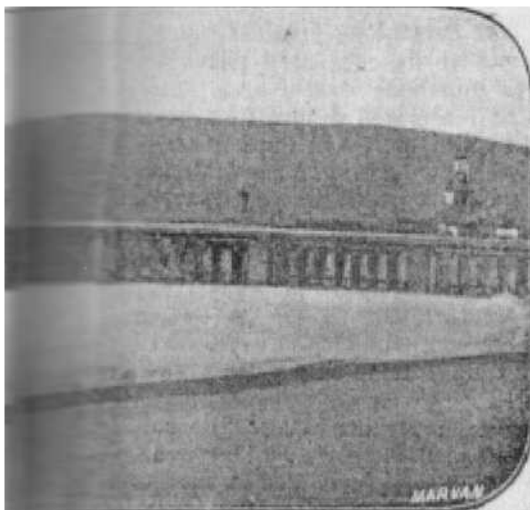
67. VEDEREA PANORAMICA A ORASULUI IN 1903

68. Hotelul Traian, din Piaţa Unirea.

69. Mahalaua St. Andrei vechii curţi Domneşti

66. Grădina publică Copou. Noua dispoziţie.

70. Palatul Comandamentului Armatei.

terea datelor demografice şi economice ce ne interesează. In ce priveşte însă statistica specială intereselor comunale din ţară, ea e încă departe de ceea ce ar trebui să fie.

Comuna Iaşi n’a avut şi nu are nici pînă astăzi un serviciu special de statistică şau cadastru, şi dacă n’ar fi obligaţia impusă de Ministerele de Interne şi al Domeniilor de a se trimite în fie care lună rezumatele *mişcărei populaţiei* după înscrierile dela Starea civilă a oraşului, restul lucrărilor statistice ar fi aproape nule.

Vom da pe scurt dar, cîteva din datele ce am putut culege eu însumi, din propria mea iniţiativă şi fără ajutorul nimănui, din arhiva Primăriei, şi mai ales din aceea a Oficiului stărei civile, cît şi din unele lucrări sau publicaţii răzleţe mai vechi, cari pot avea un oarecare interes pentru starea şi viitorul oraşului nostru.

*

Numărul locuitorilor după recensimentele precedente vechi şi noi.

Populaţia comunei Iaşi a fost numărată în mai multe rînduri de autorităţile Statului şi ale Comunei, mai cu samă în perioadele- cincenale dela 1884, 1889,1894 şi în 1899, însă prin procedări puţin sistematice, aşa incit nu se poate pune o bază tocmai sigură pe cifrele stabilite de aseminea recen- simente, atât în totaluri cît şi în clasarea calităţilor locuitorilor ieşeni.

Înainte de datele citate, s’au mai făcut diferite încercări de numărare sau catagrafie a populaţiei ţărei, cît şi a acestui oraş, dar încă mai puţin serioase.

Între acestea putem cita recensimentele făcute în Moldova întreagă în anii 1792 şi 1803, în timpul domniei lui Alexandru Constantin Moruzi, cu rezultate destul de problematice; in 1792 populaţia Moldovei s’a calculat dela 4 la 500,000 locuitori, —iar a laşului la 14,000! Pe timpul lui Vasile Lupu însă laşul, după cum arată e- piscopul misionar Bandinus, *(Codex Bandinus,* în Analele Academiei Romîne), avea la 48.000 mii locuitori, ceea ce ne face să deducem că e aproape cu neputinţă a admite drept bună cifra din vremea lui Mo- ruzi-Vodă. S’au mai făcut recensimente în anul 1820, în vremea lui Mihai Suţu-Vodă, şi în 1831, sub guvernul provizoriu instituit de ocupaţia Rusească, cînd, în ceea ce privea populaţia capitalei Moldovei, s’a gă- sit că laşul ar fi avut un număr total de 48,350 de suflete.

In anii 1838 şi 1848, sub domnia lui Mi- hail Sturdza, se mai făcură încă două recensiminte, despre care, vorbim mai departe.

In lipsă de ceva mai bun, trebue să primim lucrurile aşa cum ni se prezintă, spre a avea macar o idee de ceea ce a putut fi şi la ce a ajuns populaţia acestui oraş.

Relaţia cea mai serioasă despre numera- rea populaţiei laşului, pare a fi dată în cartea întitulată *Notions statisiiques sur la Moldav ie,* par le Prince Nicolas Soutzo, tipărită în 1819. E bine înţeles că o mare parte din datele statistice ale prinţului Suţusînt luate şi ele prin evaluaţie aproximativă, făcută după cercetări sumare ale poliţiştilor, sau ale unor comisii de catagrafie, cari lucrau în acel timp într’un chip puţin practic şi sistematic.

Pe atunci recensimente sau catagrafiile se mai loveau de o piedică serioasă : acea a fricei ce

Acest număr do familii, Prinţul Suţu îl împărţeşte astfel :

I. Clase scutite de biruri :

Boeri şi fii de boeri	600
Funcţionari fără ranguri	300
Preoţi şi clerici	307
Profesori şi Medici	50
Străini	504
Vatavi şi slugi	6.000
Privilegiaţi	185
Slujbaşi	—
Ţigani mînăstireşti	116
Ţigani particulari	400
Soldaţi	600
Slujitori, (jandarmi, pompieri, sacagii, gardisti, ciocli)	
Totalul familiilor :	10, 573

II. Clase de birnici :

Negustori şi meşteşugari	1, 789
Mazilo-ruptaşi descendenţi ai familiilor privilegiate	54
Ţarani-cultivatori	1, 168
Oameni fără locuinţă stabilă (muncitori ambulanţi)	144
Emigranţi privilegiaţi	—
Jidovi	3. 675
Străini negustori şi industriaşi	941
Ţiganii Statului	178
Totalul familiilor :	7, 939

aveau locuitorii, mai ales cei străini, de a fi *trecuţi la condica catagrafiei,* crezînd că această lucrare nu se face decît în interesul recrutărei armatei, de care lumea se temea ca de o epidemie, sau a impunere! la biruri noi, lucru ce făcea chiar pe mai mulţi romîni băştinaşi să se înscrie ca supuşi sau *sudiţi* la diferite Consulate străine, spre a scăpa de armată, de corvede şi de biruri mai grele.

Aşa găsim în cartea despre care ani vorbit, că la 1848 populaţia oraşului Iaşi cuprindea un număr de *18,512 familii,* şi că fiecare familie *era presupusă* a se compune din 5 membri.

Totalul general al familiilor aflătoare în Iaşi, era deci de 10,573+7.939=18,512, ceea ce înmulţit cu 5 membri de fiecare familie, dădea o populaţie de *92, 560 suflete.* Această cifră pare şi ea însă departe de realitate, întrucît după toate probabilităţile, laşul n'a putut să aibă o populaţie aşa de mare în acel timp.

*

Alte Recensimente diverse.

După recensimentul făcut tot prin eva- luaţii superficiale în 1859, populaţia laşului se compunea din 65,745 locuitori.

In anul 1885 se procedează la o catagrafie ceva mai sistematică, şi rezultatul dă o o cifră de 59.427 suflete.

In 1889 alt recensiment dă cifra de 72,859 locuitori! Diferenţa între cifrele de mai sus, ar fi fost îmbucurătoare pentru oraşul Iaşi, dacă s'ar fi putut pune o bază reală pe ea; totuş vedem că, fără un motiv serios, la fiecare numărare cincenală cifrele nu merg într'o creştere sau descreştere raţională, şi aceasta ne face a crede că şi exactitatea ziselor numerări poate fi bănuită.

Dacă cercetăm diferite relaţii sau scrieri mai mult sau mai puţin oficiale, ce s'au făcut în anii din urmă, despre populaţia laşului, vedem că adeseaori s'au dat cifre de curată închipuire : aşa, în *Buletinul Socie- tăţei Geografice Romîne* din 1876, se scrie la pagina 55 din N-rele 1-5, (Ianuar—Mai), că oraşul Iaşi are o populaţie de 90,000 locuitori, cifră luată desigur de Societatea Geografică Romînă după statistica menţionată a Iui Bezede Suţu, ori din o *Geografie pentru clasele primare* a lui Dimitrie Guşti, sau din *Dicţionarul Geografic al Judeţului laşi,* de C. Chiriţă, toate aceste scrieri nebazate pe nici o cunoştinţă certă a numărului populaţiei. Consiliul comu- nal al oraşului, cu ocazia aplicărei *Legei electorale pentru Comunele Urbane* din 1884, dă un vot prin care fixează numărul locuitorilor la 100,000 ! Aici, cel puţin se vede un interes politic în umflarea cifrei, pentru a se putea ridica numărul consilierilor comunali la 31. Diferite rapoarte oficiale ale *Serviciului Sanitar* al Comunei, pentru a fixa tantiemele mişcărei populaţiei oraşului pe diferiţi ani, dau cifra de 80—82,000 locuitori.

In anul 1895, dela 1 la 20 Decembrie, se face un recensiment mai serios, care dă un total general de *66,024 suflete.*

Dela această dată a început curentul emigrărilor spre America şi alte locuri a evreilor, care se ştie că formează o mare parte din populaţia ieşană. Era dar de aşteptat ca numărătoarea ce va urma peste cinci ani să dee o cifră mai scăzută a po- pulaţiei, sau cel mult o cifră aproape ace- eaş, Cu toate aceste, recensimentul următor făcut în timpul dela 1 Ia 10 Decemvrie 1899 ne dă un număr total de *78,067 suflete.*

Trebuie şi aici să adăugim că chiar în ultimele recensimente purtarea unei părţi din populaţia locală, mai ales a celei evre- eşti, a fost cam tot aceeaş caşi cu 40—50 ani înainte, căci, ştrăinii şi evreii în genere ascund pe orcine pot tăgădui, fie din cauza neregularităţei actelor cu care se aflu în ţară, fie pentru a nu fi impuşi la contribuţii sau alte îndatoriri ale ţărei. Să primim dar cifrele ce au rezultat din diferitele recensimente cu rezerva cuvenită.

*

Recensimentul din 1889.

Dăm aci amănuntele recensimentulni din 1889, pe diferite categorii ale populaţiei oraşului, aşa cum ele se găsesc publicate în *Colecţia de Legi, Regulamente şi Ordonanţe ale Comunei laşi,* din 1900.

Tota'ul populaţiei numărate în zilele de 1—10 Decembrie 1899 a fost de **78,067** suflete ; din cari :

Capi de familie: Barbaţi, 16,389,—Femei 3,839.

Alte persoane sub ori ce titlu in familie : Barbaţi 21,452,—Femei

36,387.

Aflaţi în comună: Barbaţi 37,652, — Femei 40,138.

Lipsind de scurt timp din comună : Barbaţi 189,—Femei 80.

După etate: Pînă la 7 ani: Barbaţi 6,686, —Femei 6,648 ; dela 7 la 14 ani : Barbaţi 5,605,—Femei 5,662; dela 14 la 21 ani : Barbaţi 4,373,— Femei 5,694; dela 21 pină la 40 ani împliniţi: Barbaţi 12,109, — Femei 12,891; dela 41 pînă la 70 ani împliniţi : Barbaţi 8,274,— Femei 8,693 ; de la 70 ani în sus : Barbaţi 794,—Femei, 638.

După starea civilă : Necăsătoriţi : Barbaţi 22,333,— Femei 20,249 ; Căsătoriţi: Barbaţi 13,799,—Femei 13,925 ; Văduvi (prin decese): Barbaţi 1,484,—Femei 5,512 ; Divorsaţi : Barbaţi 225,—Femei 540.

După cetăţenie: Cetăţeni Romîni .• Barbaţi 17,721,—Femei 17,924; Supuşi protecţiei orcărei ţări străine : Barbaţi 1,789,—Femei 1,722 ; Nesupuşi nici unei protecţii : Barbaţi 18,331,—Femei 20,580.

După religie : Ortoduxi : Barbaţi 17,772 —Femei 17,767; Catolici, protestanţi (calr vini, luterani): Barbaţi 1,325,—Femei 1,522; Mahometani: Barbaţi 55,—Femei 7 ; Armeni : B irbaţi 64,—Femei 72 ; Mozaici : Barbaţi 18,601,—Femei 20,840 ; Alte re- legii : Barbaţi 24,— Femei 18.

După, instrucţie : Ştiu a scrie şi ceti : Barbaţi 15,968,—Femei 11,090 ; Nu ştiu a scrie şi ceti: Barbaţi 21,873,—Femei 29,136.

După profesie: Debitanţi de băuturi spirtoase : Barbaţi 311,-Femei 24; Profesii libere precum : medici, advocaţi, ingineri, etc.: Barbaţi 765, —Femei 121 ; Alte pro-?

fesii, comerciuri sau industrii: Barbaţi6,408, —Femei 1,787; Infirmi: Barbaţi 212,— Femei 123.

*

Recensimentul din 19 Decembrie 1912

Pentru a se curma nesiguranţa recensi- mentelor precedente, guvernul tăcu să se promulge o lege *(Monitorul Oficial* No. 246, din 10 Februarie 1912), privitoare la *Re- censimentul general al populaţiei,* în care se prevede că asemenea lucrări se vor face de aici înainte din 10 în 10 ani, cu un a- parat de funcţionari foarte numeros, şi cu mijloace băneşti însemnate; şi pe baza a- cestei legi, s’a şi făcut, ce’i dreptul, un re- censiment general în întreaga ţară, şi în oraşul nostru, pe ziua de 7.9 *Decembrie 1912.*

Vorba merge că s'a făcut pe acea zi, căci în realitate acea lucrare a început cu cîteva septămîni înainte, şi rezultatele ei nici în momentul de faţă, aproape un an dela acea dată, nu sunt încă cunoscute, cu toate *mi- lioanele* cheltuite în acest scop.

Pe urma acestei lucrări nu putem da a- cum, dar, decît cîteva cifre relative, ce ne sunt procurate, pe care nu putem pune mare bază, întrucît ştim că şi acest recensiment a suferit de aceeaşi boală ca şi mai toate cele precedente, făcîndu-se cu un sistem şi procedare din cele mai greşite. Aşa ni se comunică că totalul populaţiei găsite în Iaşi, la 19 Decembrie vorbit, ar fi de 75,875 suflete. Nu ni se spune însă dacă în această cifră intră populaţia flotantă din oraş, sau ieşenii cari întîmplător erau duşi pentru diferite interese aiurea !

Pînă ce serviciul Statistic al Ministeriului de Domenii va publica rezultatul general al recensimentului, din care să putem vedea amănuntele ce interesează oraşul nostru, dăm aci o mică tabelă, ce ne-a fost comunicată de Secretarul comisiunei de re- censiment din Iaşi, din care se văd următoarele cifre:

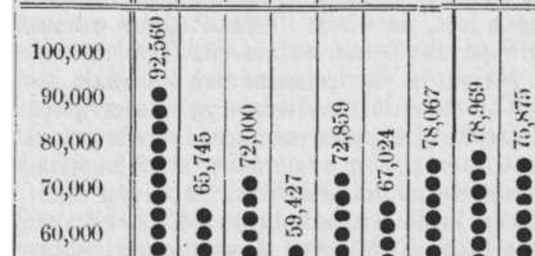
[illegible]	[illegible]	[illegible]	Barbaţi	Femei	TOTAL
1	1801	740	3652	3681	7333
2	1298	637	3068	3720	6788
3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
4	[illegible]	[illegible]	3526	4151	7677
5	1230	656	2354	2736	5090
6	1316	780	2551	2738	5289
7	1939	665	4048	4753	8801
8	1594	701	2746	3264	6010
9	1869	878	3690	3944	7634
10	1490	578	3114	3453	6567
11	1333	788	2468	2634	5102
12	55	24	3338	63	3401
—	17271	7960	37359	38336	75875

In urma acestor cifre sumare, şi din care nu prea putem trage nici un folos practic, trebuie să aşteptăm publicarea rezultatului amănunt al acestei lucrări oficiale, spre a putea avea o ideie de ce conţine Iaşul astăzi, ca populaţie pe atribuţii şi specialitate.

*

Populaţia Iaşului în decurs de 64 ani.

Cred că nu e de prisos a adăugi aici o tabelă comparativă ce am dresat, relativă la felul cum creşte sau scade populaţia Iaşului, în cursul a mai mult de jumătate de veac (lin urmă, după recensimentele pro- clamate, şi care se rezumă în următoarele cifre :

*

Actele mitricale şi mişcarea populaţiei Iaşului înainte de, şi in timpul Stărei civile.

înainte de aplicarea *Codului civil* în vigoare (1865), înscrierile naşterilor, morţi- lor, căsătoriilor şi despărţeniilor se făceau de preoţii dela bisericile diferitelor rituri sau la rabinii comunităţilor israelite. Abia de pe la 1833 încoace, prin aplicarea unor dispoziţii prevăzute în *Regulamentul Organic al Moldovei,* relative la *adele mitricale,* se găsesc cîteva registre, necomplecte, de pe la linele biserici, cari au fost ţinute însă fără nici o regulă, aşa că e lucru pozitiv că cele mai multe cazuri de stare civilă se neglijau a se trece în condicele amintite. Dar nu se găsesc nici macar actele mitricale şi acele ale Dicasteriei dela Mitropolia ieşană, cari întru cea mai mare parte s’au perdut, iar unele au fost luate cu el de fostul Mitropolit Sofronie Miclescu, cînd a fost surgunit, si nu se mai ştie nimic de urma lor. *(Buciumul Ro- min,* T. I. 258/9). Din tot oraşul numai de la *Comunitatea Evanghelică-luterană* se găsesc ţinute în regulă condici inatriculare, cu începere dela anul 1809, condici cari sînt depuse astăzi în Oficiul stărei civile al Iaşului.

Comunitatea Catolică, cea *Lipovană* şi cea *Israelită,* precum şi *Consulatele Austriac* şi *Francez,* după cît se spune, ar fi avînd încă

oarecari condici matriculare pentru administraţii lor, dar nici una din aceste autorităţi n'au binevoit a le ceda, fio în original, fie in copii, Oficiului de stare civilă al oraşului, cum au făcut numai *Evanghelistii,* şi *Armenii.* La parohia Catolică din localitate există condici mitricale în regulă ţinute dela 1828 ; dar cu toate intervenirile făcute de Primărie, ele n'au fost transmise pînă în momentul de faţă Oficiului stărei civile local, singura autoritate în drept de a mai păstra asemenea condici şi de a elibera estrade după dînsele.

O urmă de statistică a mişcăiei populâ- laţiei din laşi, găsim în *Analele Parlamentare ale Romanici* (T. VIII şi XI), din care se vede că în anul 1837, s'au constatat în oraşul Iaşi, 1101 născuţi, 474 căsătoriţi şi 1024 morţi : la 1840 găsim numai 610 născuţi, din cari catolici 78, armeni 22 şi evrei 241 ; numai 198 căsătoriţi, din cari catolici 15, armeni 4, evrei 129, şi nu-

No. 71. I*aşul dispărut.* Feredeul Turcesc, din vremea lui Vasile Lupu-Vodă, dărîmat din temelii şi restaurat... după alte planuri franco-italiane.

mai 700 decese, din cari catolici 37, armeni 20 şi evrei 214 Pe 1841 găsim iarăşi cifrele de 632 născuţi, 184 căsătoriţi şi 1091 morţi ; probabil atîţia cîţi o mare parte din preoţi, puţin ascultători de datoriile lor sociale, binevoiau a-i trece la condică după ce le ceteau botezul, cununia sau prohodul ! De nicăeri însă nu se poate vedea cam cîte despărţenii se pronunţau într'un an de Sfînta Dicasterie.

Nu se poate prin urmare avea nici o normă sigură pînă acum de mişcarea populaţiei ieşene înainte de 1 Decembre 1865, cînd încep înscrierile la Starea civilă comunală. Dela această dată şi pînă azi înscrierile se fac sistematicei cifrele rezultate sînt demne de crezare ; însă şi aci trebuie să notez, că chiar Starea civilă comunală nu s'a o cupat dela început, cu ţinerea unei statistici absolut regalate, aşa că, deşi există culegeri de date din toţi anii, dela 1865 încoace, ele păcătuesc de multe ori .prin schimbarea sistemului de repartizare sau totalizare a cazurilor, şi, dacă am vrea să avem date absolut certe, ar fi să reîncepem totalizările după fiecare filă ide registru, sau după fiecare caz individual.

Vom da aici imediat tabelele mişcărei populaţiei laşului, aşa cum

am putut să le culegem din statisticele ce le-am găsiti deja efectuate ; multe tablouri şi dosare de totalizare statistică lipsind din oficiu, am recurs pentru unii ani sau la consultarea din nou a registrelor nominale, sau la dările de samă publicate în diferiţi ani de serviciile sanitare ale oraşului.

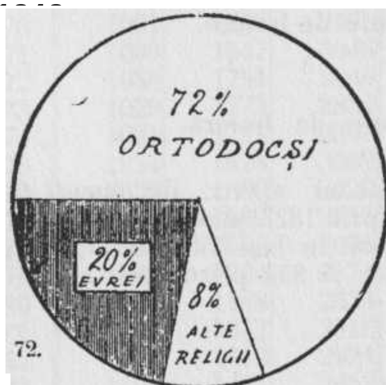
Iată tabelele rezumative ale Mişcărei populaţiei pe 47 ani, adică dela 1 Decembre 1865, pînă la finele anului 1912 :

Ani	NAŞTERI			MORŢI			CĂSĂTORII		
	Creştini şi ate religii	Mozaici	TOTAL	Creştini şi alte religii	Mozaici	TOTAL	Creştini şi alte religii	Mozaici	TOTAL
1865	Dec. 73	137	210	187	128	315	—	—	—
1866	1231	1132	2363	3086	3182	6268	110	120	230
1867	1100	1796	2896	1508	1161	2669	169	157	327
1868	1112	1821	2933	1327	1117	2444	148	167	315
1869	1001	1816	2817	1588	1304	2892	212	214	426
1870	1091	1880	2971	1538	1469	3007	266	242	508
1871	1099	1947	3046	1481	1056	2537	245	216	461
1872	1058	1791	2849	1671	1275	2946	236	206	442
1873	1029	1775	2804	1403	1074	2477	219	210	429
1874	1091	1711	2802	1987	1784	3771	207	187	394
1875	1254	1828	3082	1570	1135	2705	271	205	476
1876	1339	1690	3029	1346	890	2236	225	164	389
1877	1186	1529	2715	1462	982	2444	127	84	211
1878	1093	1602	2695	1454	1428	2882	164	114	278
1879	1070	1704	2774	1574	1102	2676	200	106	306
1880	1165	1488	2653	1420	1036	2456	146	68	214
1881	1306	1612	2918	1337	1062	2399	187	149	336
1882	1312	1612	2924	1536	1174	2710	177	180	357
1883	1197	1455	2652	1414	1294	2708	236	173	409
1884	1442	1345	2787	1159	802	1961	234	228	462
1885	1376	1318	2694	1335	979	2314	222	252	474
1886	1027	1513	2540	1187	1135	2322	245	210	455
1887	1045	1496	2541	1074	932	2006	246	181	427
1888	1031	1496	2527	1444	1339	2783	215	162	377
1889	1034	1403	2437	1376	1073	2449	308	237	545
1890	850	1490	2340	1342	839	2181	280	233	513
1891	987	1481	2468	1515	1076	2591	323	277	600
1892	932	1497	2429	1438	985	2423	312	247	559
1893	1225	1333	2558	1335	880	2215	311	273	584
1894	981	1547	2528	1335	923	2258	343	274	617
1895	995	1676	2671	1242	915	2157	295	259	554
1896	1051	1626	2677	1551	1199	2750	268	252	520
1897	1029	1720	2749	1350	964	2314	292	250	542
1898	1117	1623	2740	1374	1016	2390	278	223	501
1899	1113	1637	2750	1269	873	2142	350	241	591
1900	1173	1297	2470	1312	986	2208	271	146	417
1901	1150	1264	2414	1395	896	2291	234	121	355
1902	1186	1222	2408	1336	835	2171	265	164	429
1903	1255	1022	2277	1321	652	1973	314	131	445
1904	1321	1066	2317	1349	713	2062	257	149	406
1905	1202	966	2168	1475	943	2418	283	136	419
1906	1258	993	2251	1325	644	1969	418	166	584
1907	1309	972	2281	1550	703	2253	457	168	625
1908	1308	984	2292	1384	585	1969	409	166	575
1909	1432	894	2326	1644	774	2418	403	172	575
1910	1336	1035	2371	1491	705	2196	367	179	546
1911	1373	968	2341	1397	666	2063	500	222	722
1912	1500	1069	2569	1332	582	1914	420	208	628
Total	54851	68279	123130	68526	49267	117793	12665	8890	21555

Tabele grafice comparative de mişcarea populaţiei ieşene.

Pentru o înţelegere mai apropiată a modului cum se preface şi se mişcă populaţia oraşului Iaşi, am crezut util a dresa cîteva tabele grafice comparative, pentru starea numărului total al locuitorilor cu şeizeci şi cinci ani în urmă, faţă cu anul 1899, cît şi pentru mişcarea naşterilor şi morţilor, dela înfiinţarea Stărei civile şi până la 1913, din care se poate vedea că elementul romănesc, predominant aproape cu 3/4 în anul 1848, tinde a se împuţina din ce

Cum era populaţia oraşului Iaşi în

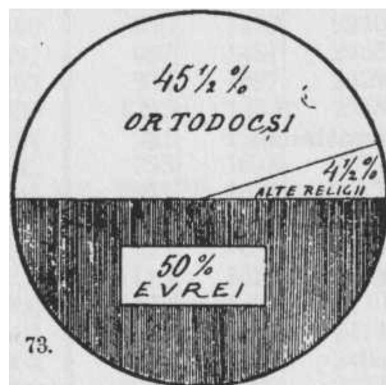

în ce mai mult faţă cu acel evreesc care-i ia locul.

Iată aceste tabele :

Adecă: 18,512 familii socotite a 5 membri, din cari: străini 504 familii şi evrei 3675 familii.

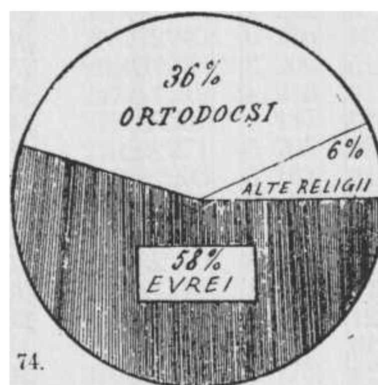
Cum e populaţia oraşului Iaşi în anul 1899:

Adecă : 78,067 suflete, împărţite astfel: ortodoxi 35,539 ; alte religii 3,087 şi mozaici 39,441.

„ Din aceste cifre comparative se mai de- dnce că nu numai românii, dar chiar şi ceilalţi străini în genere ce locuiau în Iaşi se reduc necontenit în număr, faţă cu creşterea necontenită a populaţei evreeşti.

O altă constatare interesantă, e aceia a proporţiei anormale a naşterilor faţă cu decesele, la cele două rase ce populează astăzi Iaşul; aşa, pe cînd naşterile din romîni inclusiv străinii localnici, sunt într’o proporţie mult mai prejos decît ar trebui să fie normala,—naşterile la evrei depăşesc asemenea proporţie, atingind o cifră cu mult superioară; în acelaş timp însă, decesele la români se manifest într’un chip

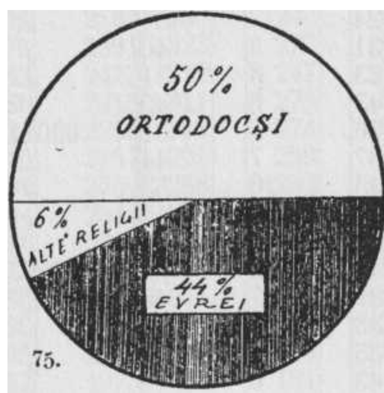

covîrşitor deceselor la evrei,— păstrînd o proporţie normală numai la străini de alte origini.

Astfel, după socotele făcute, găsim că în timpul dela aplicarea Stărei civile în Iaşi, (1 Decembre 1865 pînă la finele anului 1903), proporţiele naşterilor în acest period de timp represintă :

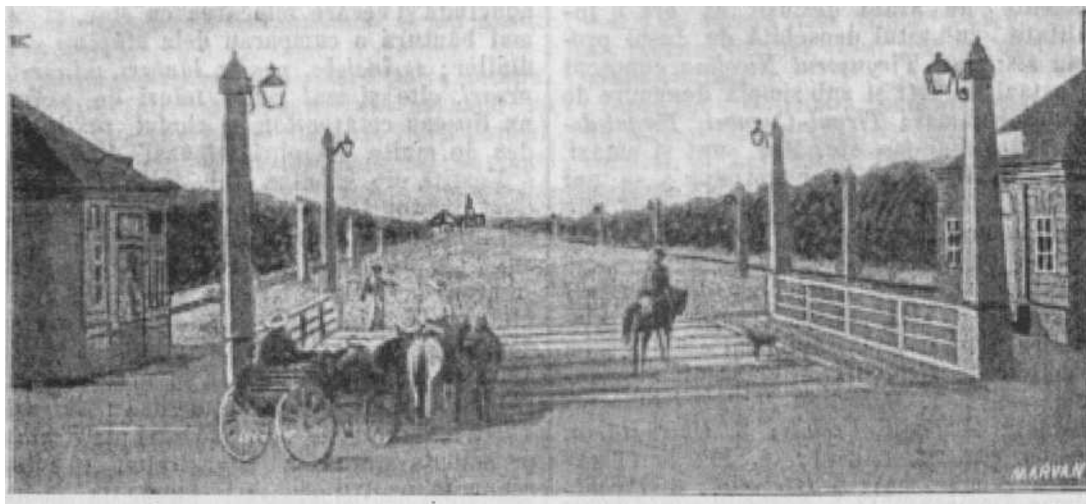
Adecă : 123,130 născuţi, din cari creştini şi alte religii 54,851 suflete, mozaici 68,279 suflete.

Iar proporţia deceselor în acelaş period se manifestă astfel :

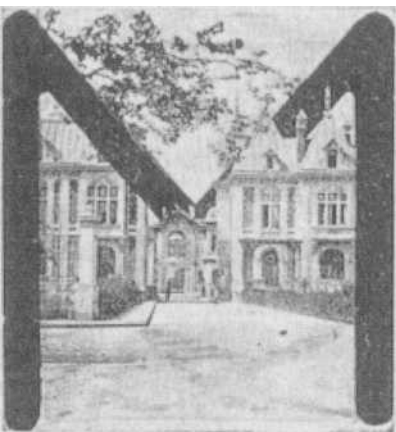

Adecă: 117,793 morţi, din cari creştini şi alte religii 68,526, mozaici 49,267 suflete.

In ce priveşte căsătoriile, ele se rezumă astfel : între creştini (inclusiv străinii), ca 9 părechi la 7 părechi evrei; iar divorsu- rile ca 9 părechi creştini (şi străini) la 2 părechi evrei.

76. *Iaşul vechiu.* Bariera Podul-Verde, pe la 1830. După un tablou în oloi, din Pinacoteca Şcoalei de Bele-Arte.

g. Din ce se compunea, şi cum era şi este încă împărţit Iaşul, administrativ şi social.

77. Aleea Principesa

Mai mult ca oricare alt oraş din Moldova, Iaşul a fost şi este şi azi împărţit, fie oficial, fie numai prin denumiri figurate, în mai multe suburbii sau mahalale, în cvartaluri, despărţiri sau secţii poliţieneşti, în zone comunale, şi într'un mare număr de uliţe, poduri sau strade, stradele, fundacuri etc. Vom da aici cîte un mic rezumat din cele ce se mai cunoaşte relativ la aceste împărţiri, precum şi cîteva note caracteristice, privitoare la localurile, pieţele sau grădinele publice.

In ce priveşte mahalalele Iaşului, sau cel puţin cîteva din ele, îşi au interesul lor particular în trecutul acestui oraş, şi ne servesc întru citva la cunoaşterea mai ales a neamurilor străine ce au fost aşezate în deosebite puncte, sau a îndeletnicirilor or însuşirilor locuitorilor, grupaţi după oarecari categorii. Se ştie din multe documente şi scrieri precedente, că Iaşul din vremile cele mai vechi a fost populat de mulţi străini, între cari principalele neamuri erau: *Armenii, Slavii* de diferite obîrşii, *Nemţii, Grecii, Evreii, Raguzenii (Arnăuţii),* etc.,(Baudrand, *Parisini Geographia,* etc). Aceşti străini ce se oploşiau în Iaşi, fie în interesul lor propriu, fie că li se impunea de ocîrmuire, îşi alegeau anumite locuri, grupe de case sau uliţi, spre a se stabili în apropiere unii de alţii, a se ajuta şi apara poate la nevoe. Cînd ei erau destul de numeroşi formau o *Mahala* proprie,—cînd nu, ocupau cel puţin o *Uliţă;* aşa vedem din vechime întitulîndu-se diferite părţi ale oraşului după neamuri, sau după principalele îndeletniciri ale locuitorilor : *Mahalaua Armenească, Mahalaua Tătărească* (Tata- raşi), *Jidovească, Lipovenească,* a *Munteni-*

mei, a *Ţigănimei,* a *Păcurarilor,* a *Humarilor,* a *Talălarilor* etc.; ori *Uliţa Ungurească, Nemţească, Uliţa Abageriei,* a *Băibăcăriei,* a *Puşcăriei,* a *Mumgeriilor,* a *Feredeilor* etc.

Denumirea mahalalelor se mai făcea a- desea în vechime şi după numirea bisericilor ce se aflau în centrul lor: Mahalaua *Mitropoliei,* a *Trei-Sfetitelor,* a *Goliei,* a *Vovideniei* etc., lucru care încă se mai uzitează pentru unele şi astăzi.

Unele părţi de oraş aveau denumirea de *Tirguri* ori *Tirguşoare;* probabil că din

capul locului acestea fură constituite în- tr’o regiune deosebită de oraşul propriu zis, şi, numai în urmă, prin creşterea necontenită a populaţiei şi înmulţirea clădirilor, se vor fi întrunit şi vor fi constituit parte întregitoare din Iaşi.

Astfel găsim vechile denumiri de *Tir- guşorul Păcurari,* pentru care multe documente ne arată desluşit că era o localitate cu totul deosebită de laşul propriu zis; apoi *Tîrguşorul Nicolina,* cunoscut şi astăzi de toţi şi sub simpla denumire de *Tirguşor* numai; *Tirgul-Cucului, Tîrgul-de-Sus, Tirgul-de-jos,* etc. Mai sunt şi astăzi, localităţi deosebite, dar aproape a se uni cu laşul, *Tîrguşorul Copou* (făcînd cu alte sate cumună aparte) şi *Tîrguşorul Trei- Fintini* (cotună din comuna Bucium).

Într’o condică a *Liuzilor scutiţi de biruri (Uricarul,* VIII), de pe vremea Iui Alexandru Moruzi-Vodă, din anul 1803, găsim următoarele denumiri de măhălăli ale oraşului Iaşi : 1. *Mahalaua Hagioaei* (Tirgul- de-sus); 2. *Podul- Vechiu ;* 3. *Chirvăsăria,* (Vama, Str. St. Lazăr) ; *4. Frecau* (Ţigă- nimea Domnească); 5. *Bărboiul;* 6. *Tirgul- de-jos;* 7. *Mănjile* (Golia-Dancu); 8. *Uliţa Mare* (dela Curte la Sf. Neculai-cel-Sarac);
9. *Broştenii* (Socola-Iarmaroc) ; 10. *Munte- nimele* (Copou-Sărărie-Ţicău); 11. *Feredeile* (a Mitropoliei) ; 12. *Cicaina* ; 13. *Rufenii ;* 14. *Tataraşii* şi 15. *Ciurchii.* Nu se pomeneşte însă nimic acolo despre mahalalele *Păcurarilor,* a *Humarilor* (S-ta-Treime—Ciş- meaua-Păcurari), a *Boghiului* (Str. Flori- lor-Gara), a *Calicimei* şi a *Nicolinei,* cari existau totuş pe atunci, după cum se poate observa în planul oraşului dela 1819, ce’l vom reproduce mai departe.

Asupra rolului ce a jucat fiecare grupare din populaţia ieşană în trecut, cît şi asupra obiceiurilor sau ocupaţiilor lor, găsim diferite povestiri, din cari mai multe scrise de dl. Gh. Dimachi, fost Membru a Curţei de Apel locale, în o serie de articole, publicate în *Ecoul Moldovei* din 1894, precum şi din alte diferite surse.

Tataraşii şi Ciurchii.

Aşa, relativ la *Mahalaua Tataraşi,* mare suburbie aşezată pe dealul răsăritean al laşului, găsim că numele său se datoreşte negreşit aşezărei pe acolo, fie a taberelor de Tatari ce adesea năvăleau aici, spre a prada oraşul, şi cari se adăposteau acolo, pecînd încă dealul acela era acoperit de codri, fie a cîtorva din ei mai pacinici, cari veneau cu scop de a munci sau de a negustori ceva în acest oraş ; e destul să spunem că cetăţenii ieşeni au şi astăzi credinţa că mahalagiii Tătărăşeni sînt descendenţi ai Tătarilor, sau altor neamuri afine, din pricină că sînt iuţi atît la treabă cît şi la... ceartă, şi că orcînd s’a făcut un bont sau o mişcare populară în Iaşi, întâi Tătără- şenii s au pus în capul nemulţămiţilor şi au protestat mai tare şi mai făţiş.

Aici în Tataraşi pînă pe la 1860—70, se aflau, o sumă de grădini mari, cu copaci seculari, şi poporul din tîrg venea în fiecare serbătoare să petreacă *la aer curat,* aducîndu’şi fiecare mîncarea cu sine, şi numai băutura o cumpărau dela stăpînii grădinilor ; *scrînciobe, popice, lăutari, minarete, ursari,* cîte şi mai multe feluri de veselii nu lipseau cetăţenilor, şi cheful se întindea do multe ori pînă adouazi dimineaţa.

Vestită era grădina lui *Matei Bosniacu,* (fost arnăut Domnesc), aproape de Moara* de-Vînt, unde veneau mulţi să serbeze *Armindenul* (Zintâi-Mai), căci în acea zi era şi hram la biserica numită Moara-de-Vînt; altă grădină *la Bravate Babă,* lîngă o rîpă dela deal de Rufeni; alta la *Movila- Cuzei,* alăturea de unde se făcea în urmă iarmaroc de vite în fiecare Duminică ; la *Doi Ulmi,* mai în sus de Movila-Cuzei; la *Frantz,* pe actuala stradă a Eternităţei, grădină renumită pentru vinaţuri bune; Ia *Stejar,* lîngă haznaua din strada Stejar, etc.

In culmea dealului, faţă în faţă cu A- ghonţia (Consulatul) Austriacă, era o grădină zisă la *Bobea,* unde se spune că marele patriot *Costachi Hurmuzachi,* la 1848, cînd începuse mişcarea revuluţionară în Transilvania, a întrunit mai mulţi Ardeleni, Bucovineni şi Austriaci ce se aflau in Iaşi, şi le-a ţinut un discurs foarte simţitor, fă- cîndu-i să pornească cu toţi îndesară la Aghenţie, spre a face o demonstraţie în contra Ungurilor. Probabil cu acest prilej o romîncă, *Ecaterina Harnav,* a dus un *steag „al libertăţilor Moldovei,“* despre care fac menţiune mai departe, la descrierea Bisericei Vulpe, din acest op.

Nu demult în mahalaua Tataraşilor locuiau mai numai Romîni, Şerbi, Armeni, Arnăuţi şi Bulgari, cari se ocupau mai în deosebi cu cultura şi vînzarea legumelor, de unde se dădu şi numele de *bulgării* la lanurile cu legume, şi *sîrbii* la baracele în cari se vindeau. Evrei sau Nemţi nici nu se vedeau prin Tataraşi, şi chiar dăcă încerca vre-unul să se stabilească acolo, era alungat fără multă zăbavă şi averea lui toată împrăştiată.

Mahalaua Ciurchii a cărei nume se pare că provine dela *Cercheji, Circazieni* sau *Ciurcheni,* este o continuare a Tataraşilor, avînd aspectul mai mult a unui sat ; locuitorii de aici sînt mai iuţi chiar decît Tă- tărăşenii, şi nu odată autorităţile au avut de furcă cu dînşii, ori decîte ori credeau că li se face vre-o nedreptate.

*

Armenimea, Rufenii, Păcurarii, Calicimea,
Muntenimile şi celelalte.

Mahalaua Armenească, sau *Armenimea,* se afla pe ambelemaluri ale pîraului Cîlcaina, şi era, şi este încă în parte, locuită de armeni meşteşugari, blanari, mindirigii, cusutoriţe cari lucrau şi brodau monograme frumoase pe albituri etc. La capătul acestei mahalale se afla din vechime şi un cimitir armean.

În *Mahalaua Rufeni,* care pe la începutul veacului trecut era încă aproape un codru, se zice că se stabilise mulţi *Ruteni,* veniţi anume ca să tae pădurea, dar cari erau atît de sărăcăcioşi şi *rufoşi,* (zice Sc. Pastia), incit ieşenii îi porecleau *Rufeni* ; de unde apoi îşi luă porecla mahalaua şi chiar biserica Sfinţii-Voevozi, de acolo, ce fu clădită din bârne de lemn.

Prin *Mahalaua Bucşănescului* stăteau mai ales pescarii, ce vindeau în piaţa de peşte din Beilic, casapii dela Salhana şi precupeţii ce umblau prin tîrg cu diferite lucruri de vînzare. Mai toate casele din această mahala erau supuse bezmănului bisericei St. Ioan-Zlataus, ca unele ce fură clădite pe o bucată de vechie moşie a acestei biserici. Ele au trecut apoi cu bezmăn la Stat şi la Primăria Iaşi.

Mahalaua Sf.-Constantin, situată în dosul Curţei Domneşti, a fost mult timp locuită mai mult de boengii şi croitori *moldoveneşti,* spre deosebire de *croitorii nemţeşti,* cari introduse pe la începutul veacului trecut hainele actuale în locul antereelor şi giubelelor ce se purtau pînă atunci. Se mai numea încă de unii şi *Podul Gunoaielor,* căci pe acolo se arunca tot gunoiul ce se scotea dela grajdurile din Curtea Domnească şi de pe la căzărmi.

Ţigănimea Domnească, numită din vechime şi *Mahalaua Broştenilor,* sau mai scurt *Broştenii,* era locuită în mare parte de robii domneşti, precum şi de ţigani des- robiţi, mai cu samă de *lăutari,* cari şi astăzi îşi au principala aşezare acolo.

Mahalaua Trei fetitei or şi *a lui Sf.-Andrei,* erau locuite mai mult de ferari, caldarari, clopotari, ţigani mînăstireşti, cum şi străini de diferite naţii, ca greci, bulgari, rusnaci, etc.

In *Mahalaua Feredeilor* san a *Mitropoliei,* stăteau robii Mitropoliei şi alte slugi de prin curţi boereşti, cum şi diferiţi meşteşugari ferari, spoitori, pitari, morari etc.

Mahalaua Lipovenească era locuită a- proape numai de secta lipovană, care se ocupa cu teslăria, frînghieria, articole importate ruseşti, precum şi cu cultivarea legumelor, mai ales a harbujilor, zămoşilorşi crastavetilor, în care nu-i întrecea nimenea.

Mahalaua Păcurarilor era locuită de a- ducătorii de păcură, dohot sau răbuială, de sare, precum şi olari, căruţari etc. Fusese aici în vremuri şi un boer mare, ce se numea Păcuraru,—dela care se crede asemenea că se trage numele măhălălei, sau că el ş’a luat numele dela negoţul ce’l va fi făcut cu păcura prin partea locului.

Mahalaua Humarilor, alăturată cu Păcurarii, era asemenea compusă mai ales din olari, ce făceau oale vinete pentru sinîntî- nit şi alte lucruri, din pămînt galben şi vînăt (humă).

Mahalaua Calicimei, ocupată mai toată de infirmi sau nevolnici, cari se ţineau cu cerşitul, şi cari erau împroprietăriţi aici încă de pe vremea lui Ştefan-eel-Mare şi a lui Petru-Rareş, după cum rezultă din nenumărate documente, despre cari voi vorbi mai departe. Asemenea erau instalaţi în această mahala, pe şesul Bahluiului, o mulţime de dubalari şi talpalari, cari du- biau

piei de vite în mlaştinele Bahluiului.

Munte ni mea-de-sus, Copoul şi Sărăria de astăzi, se ocupa de boeri de mina a doua, de slujbaşi ai ocîrmuirei şi de moşieri sau podgoreni; asemenea se făceau pe aici depozite de sare, de *var de Orhei* şi *de Şte- fâneşti* etc. Tot aici fusese instalată *Poşta veche* şi diligentele, la înfiinţarea lor.

Muntenimea-de-mijloc se afla pe coasta dealului Sărăriei şi cuprindea diferite lo- cuinţi de slujbaşi şi curteni boereşti.

Muntenimea-de-jos, Ţicăul actual, locuit în mare parte de sărăcime, muncitori de pămînt, slugi boereşti, cîrpaci ce eşiau cu scaune şi tejghele pe la uliţi, precupeţi etc. Se pare că locul pe care s'a întins mahalaua aceasta a fost proprietatea unui boer Ţicău, care l'a îmbucăţălit apoi, după cum rezultă din mai multe zapisuri vechi de vînzare de case către diverşi alţi proprietari. Un boer Ţicău trăia încă la 1852 prin această mahala, care ţinea pînă la Curălari.

Mahalalele *Nemţască* (Strada Nemţească), *Jidovească* (Stradele Apeduc, Ornescu etc.), locuite de nemţi şi evrei industriaşi, astăzi nu mai au nici o însemnătate şi nici nu se mai numesc astfel, întrucât nemţii şi e- vreii sînt acum răspindiţi în tot oraşul, ne- mai făcînd un cerc aparte.

*

Pieţe, Tîrguri şi Uliţi negustoreşti.

Partea cea mai comercială sau industrială a oraşului se compunea din :

Podul-Vechiu, care avea în el cafenele turceşti, greceşti şi armeneşti, dughene de lucruri orientale, lipscanii, braşovenii, blă- nării, mindirigii, iconari şi argintari etc., fiind ocupat însă mai mult de industriaşi şi negustori armeni şi greci, ce importau mărfuri streine.

Tirgul-de-jos, în apropiere imediată a Curţei Domneşti, era mahalaua cea mai veche şi cea mai negustorească a laşului; în- tr'însa aveau dughene lipscanii, bogasierii, steclarii, făclierii, • braşovenii şi tot felul de negustori de lucruri bune şi scumpe, cari apoi cu desvoltarea mai tîrziu a tir-

gului spre deal, s'au tot rărit şi tras spre Copou, lucru ce se urmează şi astăzi încă.

Tîrgul-de-sus făcea marginea oraşului; era locuit de o parte din boerimea de mîna a dona (abzaboen), care năzuia şi ea tot spre Copou. Erau şi pe aici negustori şi industriaşi, mai cu samă fierari, croitori, blanari, abageri, căcinlari, işlicari etc.

Podul-Lung sau *Nicotină,* era mahalaua soponarilor, maţarilor şi (lubalarilor, cari fabricau sopon, maţe curăţite, piei, şi le exportau în alte oraşe, chiar şi în alte ţări. Pe aici se aflau şi mori cu cai, pentrn făină de grîn şi de păpuşoi.

In uliţele *Cizmăriei* şi a *Sfintei-Vineri,* locuiau cizmari, cari lucrau numai încălţămintea grea a muncitorilor şi ţăranilor, şi tot felul de alţi mărnnţişari.

Piaţa sau *Medeanul Sfintei-Vin cri* ocupa jurul bisericei cu acest nume, ce s'a. dărî- mat în 1879; servea ca - piaţă de alimente şi lucruri de gospodărie; dar locul fiind mic, negustoria se făcea pe întreaga stradă Sfinta-Vinere, dela actuala Hală pînă la Sf. Neculai-Domnesc. (Vezi fig. 18).

Tlrgul-Cucului şi *Tirgul-Fainei* serveau pentru tot, felul de negustori de alimente şi grîne, pentru materiale de construcţie, cum şi pentru *vechituri* sau *breacuri ;* între ambele aceste tîrguri era şi o uliţă destinată pescarilor (mănjilor), care a durat pînă .pe la, 1860.

Beilicul era asemenea o piaţă mare, foastă ogradă .. a-. *Con acului Turcesc,* casă specială unde trăgeau Paşii şi alţi demnitari mari ai Sultanului, pe, vremea cînd veneau în Iaşi, ca să aşeze sau să răstoarne Domnii ţărei, ori să facă altă ispravă asemenea. In Beilic se vindea în timpul din urmă mai mult peşte, obiecte de lemn,, căruţi, poveţi, cofe etc. De pe la 1877 s'a transformat într'o grădină comunală.

78. O parte din strada

Uliţa Mare începea dela Curtea Domnească şi mergea pînă la începutul Stradei Păcurari (Biserica Sf. Neculai-cel-sarac), o- cupînd astfel stradele actuale Stefan-cel-Mare, parte din Cuza-Vodă şi Lăpuşneanu. In ea so aflau galantari, juvaergii, lipscani, braşoveni, ceasornicari, spiţeri, locantierii şi bacalii mai de samă, croitori nemţeşti, pă- lărieri şi şapcari, modiste, zarafi, tutungii, hanuri pentrn călători, între cari cele mai renumite din oraşul întreg erau *Hanul Turcesc, Hanul lui Petrea Bacalu, Hotel de Pe- tersburg, Hanul Pirlitei* (Dacia), şi altele.

Alte' hanuri, de a doua rnînă mai erau în Iaşi pe la mijlocul veacului trecut : al *Zu- lii,* pe str. Sft. Andrei, al *Zoei,* pe str. Zoo, a lui *Missir,* pe Podul-Vechiu, a lui *Hie Armânii* şi *Vangheli,* lingă Mitropolie, a *lui Gliimeş* aproape de St. Gheorglie-Lozouschi, etc.

*

Uliţele din Iaşi, la 1819, după planul dresat de G. Bayardi.

Am menţionat că în anul 1819, pe timpul Domniei lui Milhail Suţu un inginer italian, Giuseppe Bayardi, a ridicat un plan al Iaşului, pe care-l reproduc în facsimile mai departe, după o copie manuscrisă ce am găsit în Biblioteca Universităţei ie- şane, unde a fost dăruită de fostul Primar al Iaşului Scarlat Pastia. Din acest plan pu tem vedea că, din 35 strade principale cari au fost măsurate atunci, numai cîteva poartă o denumire specială ; celelalte sînt aratate *dela cutare proprietar,* sau dela cutare clădire de samă, pînă *la cutare...,* lucru ce s'a urmat încă pînă în zilele noastre, cînd Primăria, la cîţiva ani după înfiinţarea ei, s'a hotărît să dee numiri tuturor străzilor şi să numeroteze toate casele.

Reproducem aici măsoriştea indicată de Inginerul Bayardi, chiar pe planul seu, precum şi explicăile date de Scarlat Pastia, intr-un articol din ziarul *Ecoul Moldovei,* (An. IV, No. 2), pentru denumirile actuale ale stradelor măsurate.

Măsura indicată a lungimei uliţelor prevăzute în acel plan, este socotită pe funii sau lanţuri.

Indicaţii din planul lui

1. Dela poarta Curţii Domneşti până
la Bis. Sft. Dimitrie . . . *Funii:* 355
2. Din colţul Bis. Sft. Dimitrie până la colţul casei boerului Logofăt G. Canta...87
3. Din colţul acesta până în colţul casei boer. Spatar Petraclii Cazimir . 114
4. Din colţul casei boer. Log. Gli. Canta, până la colţul duglienelor boerului Aga Greceanu......................60
5. Din colţul dughenei acestora, până
la colţul casei boerului Postelnic Beldiman.......................................270
6. Dela acest colţ până la capul stra- dei, casa cucoanei Catinca Gliica . . 320
7. Din colţul casei boerului Post. Bel-
diman până unde se mintue podul, la capătul stradei Păcurari.............205
8. Strada numită Tîrgul-de-jos, până
unde se împlineşte podul, în capătul U- liţei Harabagiilor..................390
9. Dela Sf. Nicolai până la începutul
stradei Biserica Albă.................390
10. Podul-vechiu până la începutul stradei Tîrgul Cucului.............351
11. Strada mare Nemţască . . . 85=
12. Strada Baibacarilor....... 246=
13. Din colţul caselor Logof. Mariuţa
Canta până deasupra Tîrgului de sus 309
14. Din colţul stradei Sf. Dimitrie până
la casa boer. Logof. Grigore Sturza . 97
15. Din colţul dughenelor Aga Gre ceanu până în casa Boer Spatar Dimitrie Beldiman.....................172
16. Din colţul casei Boer. Spatar Pe- = trachi Cazimir până la Tîrgul Cucului 562
17. Din capul Tîrgul Cucului până =
unde se mintue capul podului, din dosul bis. Albe..........................175
18. Din colţul dugh. Boer. Agă Greceanu până în strada St. Spiridon . 133
19. Din poarta bisericei St. Nicolae =
cel Sarac până la colţul Mânăstirei St. Spiridon...............................226
20. Strada Tîrgul-de-sus 285-

Numiri actuale, după Scarlat

21. Din colţul stradei dela casa Hat
manului Gli. Balş, până la colţul stradei St. Spiridon.........................121
22. Dela acest colţ până la poarta Visternicului Alecu Balş 77
23. Din colţul casei Hatm. Vasile Ro-
seti până la poarta Postelnic. Cost. Mavrocordat...............................70
24. Dela colţul de sus a Mânăstirei St. Spiridon până la Consulatul Rusesc şi până la colţul casei Vornicului Teodor Balş..............215
25. Din poarta casei Lum. Sale Domniţei Zoe, până la St. Spiridon ... 80 = Strada Ştefan-cel-Mare, dela poarta Palatului până la colţul otelului Dacia.
= Tot Ştefan-cel-Mare până la casele lui Naişoţ.
= Dela casa lui Naişoţ până la Liceul Naţional.
= Din colţul caselor Naişoţ, până în colţul respintenei Petrea Bacalu, (piaţa -Unirei).
= Strada Lăpuşneanu, până la Sf. Nicolae- din-deal.
- Strada Carol până la capul dela deal al nouei Universităţi.
= Din capătul dela deal a stradei Lăpuşneanu şi înainte str. Păcurari, până la împlinirea de 205 stînjeni.
= Tîrgul-de-Jos şi strada Ghica-Vodă (Beilicu), până în colţul stradei Albe, în faţa Spitalului evreesc.
= Strada Panu (S-ta Vinere) pe dinaintea Halei până la strada Albă.
= Podul-Vechiu dela biserica Trei-Ierarhi până la Tîrgul Cucului.
= Aceiaşi numire (Căpitan Păun).
= Din Tirgul de Sus până în strada Goliei, alăturea cu zidul Goliei şi str. Armeană.
= Din strada Ştefan cel Mare, prin strada Primăriei, până în Tîrgul de sus.
= Din strada Ştefan cel Mare, de vis-a-vis de otel Dacia,pînă la Seminar (str. Lozonski).
= Din colţul Pieţei Unirea (Petru Bacalu), strada Lăpuşneanu, până la Sf. Nicolae de sus.
= De la Liceul Naţional toată str. Goliei până la T.-Cucului.
= Strada Albă (foastă a Agenţiei Nemţeşti).

= Strada Unirei (foastă Rusască), din colţul care formează respintenea Petru Bacalu.
= Strada Sf. Neculai, pe din dosul otel - Binder şi pe capătul din sus a pieţei St. Spiridon.
= Din capătul .Str. Alexandri (Sf. Ilie) şi până la Başotă, despre Tîrgul-Cucului.
= Strada Alexandri (foastă Sf. Ilie).

=Strada Universitâţei.

=Stradela Şcoalei de arte.

=Dela colţul dela vale a Sf. Spiridon, partea despre piaţă, la deal pe lingă Spital, pănă la No. 25 de mai jos.

=Strada Muzelor, de la colţul foastei Şcoale centrale până Ia Sf. Spiridon.

26. Din poarta Domniţei Zoe până la colţul unde se mintue str. Buna-Vestire 71
27. Strada Cismăriei, din cişmeaua Tîrgului-de-jos până la casăpiele vechi. 95
28. Strada dascal Teodosie, dela ciş
meaua Vist. Sandulachi Sturza, până la casa Serd. Const. Botezatu 60
29. Din colţul ogrăzei Beilicului până
în colţul casei lui Turturică ... 70
30. Şi din acest colţ de stradă până la poarta spătarului Gh. Bucşănescu. 122
31. Din colţul casei Boer Gh. Ghica până la podul Bahluiului (Podul-Roş). 405
32. Şi dela acest pod până la casa lui
Slng. Leondari..........................119
33. Dela casa lui Leondari până la podul Neculinei........................653
34. Uliţa Mare, din poarta Curţei Domneşti până la casa lui Costachi Ghica 109
35. Dela Podul-Roş al Bahluiului, calea Vămei, până la podul Tirgului de jos 420

Pînă unde se întindea laşul în 1819, şi ce cuprindea în sine.

Din planul mencionat se mai poate constata tot după, indicaţiile lui Sc. Pastia *(Ecoul Moldovei,* 1894, No. 3), următoarele lucruri :

1. Că laşul în partea sa de sus, despre Copou, nu se întindea decît pînă la casele Catincăi Ghica, adecă pînă la colţul dela deal al noului edificiu al Universităţii din Str. Carol, şi că eşirea principală în partea aceia, era pe *drumul vechia* al *Botoşanilor,* sau bariera actuală a Sărăriei, care venea la răsărit, în dreptul punctului a- ratat (casele Catincăi Ghica) ;

2. Că Bahluiul intrînd în cuprinsul laşului, îşi avea cursul principal imediat pe sub muchea dealului pe care e aşezat oraşul, şi anume, pe unde actualminte e Vama din dosul Gărei, şi aceasta se probează şi printr'un act de donaţie din 1804 al Domnitorului Moruzi ;

3. Că dincolo de Bahlui, pe toată întinderea şesului dela Păcurari şi pînă la actuala barieră a Ţuţorei, nu erau alte lo- cuinţi decît acele cari formau Str. Podul- Lung sau Nicolina, care ducea la Galata, unde era *primblarea favorită a Ieşenilor,* şi care în urmă a fost înlocuită prin acea de la Copou ;

4. Că pe arătatul şes, care era străbătut de mai multe gîrle de ale Bahlniului, nu creştea decît stuf şi papură, fiind a- proape continuu inundat, neschimbîndu-se această situaţie, precum se spune, decît mai tîrziu cînd, dînduse voe unui pitar grec, anume Anghelachi, de a iezi Bahluiul în dreptul barierei Păcurari, pentru a face o moară de apă, în interesul industriei sale, prin aceasta s'a nămolit partea de sus a acestei ape, şi la noile năvăliri de apă, ce au avut loc în urmă, Bahluiul şi-a luat curs pe una din gîrlele apusene, care acum îi serveşte de albie ;

5. Că pîrăul Nicolina eşind dintre dealurile Galata şi Cetăţuia, apuca la stînga şi curgea drept în Bahlui, din jos de Podul- Roş, pînă la un loc paralel cu Str. Podul- Lung sau Nicolina, pe unde şi acum se vede matca cea veche ; dar în urmă adin- cinduse şanţul încunjurător oraşului, Nicolina şi-a abătut cursul pe acel şanţ în şesul Bahluiului, pînă mai sus de bariera Galata (Trei-Calici) şi acolo, făcînd o curbă, a dat în Bahlui, ceea ce face că la năvăliri de apă, Nicolina oprind cursul Bahluiului, acesta se varsă în şes şi cauzează u- neori inundaţiile de care laşul ades a suferit;

(De alţi bătrîni se spune, contrar celor a- ratate de Pastia, că pe la începutul veacului trecut înadins s'a îndreptat cursul Nicolinei pe unde este acum, spre a spori apa Bahluiului ce trece prin oraş, aşa, ca să servească mai ales vara la diferite tre- buinţi ale oraşului).

6. Că în cuprinsul laşului sînt arata te 51 biserici, din cari 45 denumite şi 6 nedenumite, şi anume 4 pe şesul Bahluiului despre Nicolina, 1 la Copou, Paraclisul şi Cimitirul Catolic, şi 1 la Păcurari, Templul şi Cimitirul Luteran. Din cele 45, 2 sînt desfiinţate, şi anume : P-*ta Vinere,* din Piaţa Halei, şi Biserica numită *a Râzoaei,* din faţa foastei Primării.

*

Uliţele laşului după planul lui Rascheck, din 1844.

Iaşul a mai fost ridicat în plan în anul 1844, de Inginerul german Ioseph Rascheck,

= Din poarta arătată până Ia strada Bunavestire.

= Din respintenea stradei Panu în respin- tinea Tîrg. de Jos şi pe Str. Sf. Lazăr.

= Strada care duce din Podul-vecliiu în str. Panu, pe lîngă Bărboiu.

= Din str. Ghica-Vodă (Beilic) în str. Buc- şănescu, prin faţa casei Ilie Burclii (Zmău).

= Strada Bucşănescu, pe dinaintea fostului Spital militar.

= Strada Palatului şi până la Podul Roş.

= Spre strada Nicolina.

= Strada Nicolina sau Podul-Lung până la Barieră.

= Strada Sf. Lazăr.

în care plan găsim dresat următorul tablou de strade şi lungimile lor respective, în stînjeni domneşti :

I. Uliţele paveluite:

1. Uliţa Podul Verde, dela casele Vist. Gheorghe Ghica pînă Ia Petre Bacalu . . . *Stînjeni domneşti:* 590
2. Uliţa mare dela Petre Bacalu pînă la Curtea nouă........................454
3. Uliţa Palatului Gospod. . . 86^{2}/s
4. Uliţa Academiei................ 72
5. Uliţa Păcurari, partea paveluită 85
6. Uliţa Tîrgul de sus dela casele Vist. Suţu, pînă la Ştefan Tuduriu, la răspintenea dela Tîrgn-Cucului . 450
7. Uliţa Consulatului Rusesc . .84
8. Uliţa Sf. Ilie.....................107
9. Uliţa Hagioaei...................16
10. Uliţa Răzoaei...................226
11. Uliţa Sf. Teodor.................30
12. Uliţa spre poarta Vornicului Teodorachi Ghica 10
pafil.....................................118
14. Uliţa pela Şcoala jidovască . 23^{4}/o
15. Uliţa Podul-vechiu 304
16. Uliţa S-ta Vinere .... 344^{6}/»
17. Uliţa Căldărăriei 31
18. Uliţa Tîrgului de jos, partea paveluită..............................172
19. Uliţa Teatrului, dela dughenele Paşcanului pînă Ia Ştefan Tuduriu crîşmar, la Tirgu-Cucului . 353^{4}/s-

II. Uliţele şoseluite:

20. Uliţa Păcurari, partea şoseluită dela casele Vornic. Iancu Ralet, pînă la rohatca Păcurari 882V2
21. Uliţa Consulatului Elinesc . . 122
22. Uliţa Podului Verde dela casele Vist. Gheorghe Ghica pînă la rohatca dela Copou......................, . . 235
23. Uliţa dela Bis. Sf. Neculai cel Sarac spre medeanul sf. Spiridon . . 108
24. Uliţa pe la Bis. sf. 40 Mucenici 155
25. Uliţa Talpalari.................238
26. Uliţa pe din dosul sf. Spiridon, spre casele Vornic Teodorachi Ghica 147
27. Uliţa pe lîngă casele Hatmanului Mavrocordat spre Cabinet 125
28. Uliţa dela Gavril Moldovanu lingă Pojarnicie, spre Tîrgu-de-sus . 50
29. Uliţa Nemţască pe lîngă ograda Agiei..197
30. Uliţa pe din dosul heiurilor Vist. Rosnovanu . . . ,..........................97
31. Uliţa Papafil, (lela Cişme, pînă la podul Bucşanescu.................280
32. Uliţa Herestegiei dela casele re-pos. logof. Grigore Ghica, pînă la Po-dul-roş.....................................460
33. Uliţa sf. Andrei.................78
34. Uliţa pe sub Vama veche pînă la Podul-roş.................................401
35. Uliţa Podului-Lung, delaPodul-roş pînă la Podul Nicolina 570
36. Uliţa Şilingului dela respintenea uliţei Podul-Lung, pînă la rohatca Socolei.................................. . 700
37. Uliţa Iarmarocului, şoseluită . 170

III. Uliţele neşoseluite:

38. Uliţa Iarmarocului, neşoseluită 401
39. Uliţa de la rohatca Păcurari, la poştă la Copou 800
40. Uliţa dela Păcurari spre paveaua Podului-Verde......................... 290
41. Uliţa dela Podul-Verde spre Postelnicul Asachi.....................142
42. Uliţa Sărăriei, dela rohatca Sărăriei pînă la casele Hatmanului Başotă 945
43. Uliţa coborîtoare dela Sărărie pînă la medeanul sf. Spiridon . . . 405
44. Uliţa pe lingă hanul Zoei, spre

Teatru..110

45. Uliţa pe din dosul sf. Spiridon piuă la Gavril Moldovanu 280

46. Uliţa pe lîngă zidiul Mînăst. Golia 100

47. Uliţa Armenească............105

48. Uliţa Cismăriei cu descălicătura ei 210

49. Uliţa pe lingă dr. Naiman pînă la uliţa armenească, înspre Podul-vechiu şi s-ta Vinere, pe lingă casele lui Pomer 58

50. Uliţa Cavafului.................310

51. Uliţa Tirgului-de-jos, parte ne-paveluită.................................. 176

52. Uliţa pe lîngă zidul dela Sf. Spiridon, parte cu lemn pardosită . 222

53. Uliţa Feredeului Turcesc . . 130

54. Uliţa pe lîngă casele lui Dracachi Baston, de la uliţa mare pînă la Hanul Vangheli................. 122

55. Uliţa bisericeiCatoliceşti,pe lingă zidiul MinăstireiTrei-Erarbi . 146

56. Uliţa pe sub Feredee, dela sf. Andrei, pînă la Bohotineanu . . . 785

57. Ulifa dela Academie spre Bohotineanu, pînă sub havuzul Păcurari . 260

58. Uliţa Berăriei, dela Podul-roş până la Berărie..........................250

59. Uliţa Lipovenilor, dela puntea lipovenilor până la Berărie . . . • . 358

60. Uliţa Bucşănescu, dela pod până